

Saturš

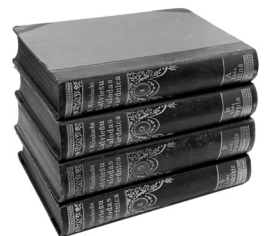
Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Ilze Lāce. <i>Zem palmām tulpes, atraitnītes</i>	2
Ēriks Kūlis. <i>Ziemassvētku dāvana</i>	7
Rolands Virks. <i>Bibliotēkā</i>	10
Lelde Jauja. <i>Pasta laumiņa</i>	12
Rūdolfs R. Vitoliņš. <i>Robinsonādes landšafte</i>	16
Salmans Rušdi. <i>Iedomātas dzimtzemes</i>	21

Dzeja

Daina Sirmā. <i>Dūmu laiva</i>	26
Gvido Drage. <i>gandrīz kā sievietes</i>	27
Kristiāna Šuksta. <i>Kraukli mans</i>	28
Alise Mētra	29
Ivars Šteinbergs. <i>Šķēsgriezumi un rentgeni</i>	30
Agnese Rutkēviča. <i>Ko tu redzi naktī</i>	32
Ostaps Slivinskis. <i>Gaiss, es tev apsolu</i>	34

Intervija

<i>Uz stabiliem pamatiem.</i> Ar Biruti Jonuškaiti sarunājas Ērika Druņģite	37
---	----

Apskats

Nadežda Kopoloveca. <i>Čehu literatūras uzviļņojums Latvijā</i>	42
---	----

Recenzijas, apceres

Jūlija Dibovska. <i>Sadzirdēts</i>	48
Viesturs Vecgrāvis. <i>Spilgts izgaismojums</i>	49
Inese Dreimane. <i>Pateiktais un nepateiktais</i>	50
Bārbala Simsone. <i>Diagnoze – vientulība</i>	52
Sintija Kampāne-Štelmahere. <i>skatienu debesī iedzēlis</i>	53
Janina Kursīte. <i>Jaunais vecais eposs</i>	54
Anda Baklāne. <i>Klīstoša meklētāja niknums</i>	58

Vēsture

Ēriks Jēkabsons. <i>Misijas liecinieks</i>	59
Sarma Kļaviņa. <i>Simtgadē joprojām pilnīgākā</i>	64
Arta Snipe. <i>Lai nekad vairs</i>	68

72. lpp.

Liāna Langa	72
-------------------	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādonts
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintauris
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com
Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
Izdevējs: a/s *Cits medijs*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo
redakcijas viedokli
Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis
Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Ilze Lāce

Zem palmām tulpes, atraitnītes

Stāsts

Ilze Lāce (*Verhaeghe*) ir rakstniece un tulkotāja, strādājusi par juristi lingvisti Eiropas Parlamentā, pašlaik dzīvo Vācijā. Latviski pārtulkojusi vairāk nekā 50 angļu un amerikāņu autoru darbus. Izdoti stāstu krājumi *Baloži uz Žozetes jumta* (2020) un *Sarunas uz sētas kāpnēm* (2022).

«Še, piesedzies,» paklusi noburkšķēja vecā Žozefa, Sedrika tante no tēva puses.

Un apmeta Dainai ap pleciem vieglo mētelēnu, izbalējušu kā ielas tirgoņa nojume. Pa šauro, bruģēto ietvi no mērijas iznākušais ļaužu pulciņš varēja pārvietoties tikai zosu gājienā. Daina bija palikusi pēdējā – Žozefai sāpēja kājas, kādam vajadzēja viņu pieskatīt. Jauniešu bariņš, jūsmīgi klagādams, bija jau krietnu gabalu viņām priekšā.

Kā ar pakausi sajutus jaunākās sievietes neizpratni – marta diena Karkasonas apkaimes ciemā bija silta un saulaina – vectante paskaidroja:

«Te ir dienvīdi, te vīrieši izmanto katru iespēju lūrēt uz sievietes pakaļām.»

Daina pietvika. Iespējams, nosarka pat viņas patiešām raženais dupsis. Savu ķermeni viņa uzskatīja par dabas kļūdu. Kupli, zemenblondi mati, maigi, pareizi sejas vaibsti, slaidis, balts kakls, gana izteiksmīgs viduklis. Un tad dibens kā lāva, kājas kā piestas. Pašas uzvārds – Gulbe – Dainai vienmēr bija licies kā nīrgāšanās ķiršoga. Kāds tur gulbis, liela, ļumīga latvju zoss.

Ielas galā jaunieši, divi puīši un meitene, atskatījās. Žozefa saprata – viņiem nepavisam negribas iet uz veco kapsētu kalna pakājē, un ar rokas mājienu atlaida mazdēlu un viņa draugus. Lai jau skrien grabināt bungas un kaucināt ģitāras. Viņas ar *Deni* gan aizies.

Zemes ceļš, kas veda uz kapiem, bija daudz plātāks par ciema galveno ielu, un abas sievietes tagad gāja blakus, Dainai piemērojoties Žozefas lēnajam, gāzelīgajam solim. Sedrika kapakmens bija turpat netālu no sarūsejušiem metālmežģiņu vārtiņiem. Latvisko kopiņu nebija, tikai akmeņi vai plāksnes. Te, dienvīdos, neviens nesatraucās, ka bradā pa aizgājējiem. Tie bija kļuvuši par daļu no neauglīgās kalnu zemes, ko tur vairs.

Aizdedza līdzpaņemtās druknās, baltās sveces.

Žozefa noskaitīja lūgšanu, tad apvaicājās, vai *Deni* nebūšot bail kādu brīdi palikt vienai. Viņa gribot noiet līdz kapsētas vecajam galam, kur nelaiķa vīra dzimtas kapavieta. Daina papurināja galvu, iekšēji pasmaidīdama. Viņa taču piederēja pie tautas, kurai kapi bija kulta vieta, svarīgāka pat par aptiekām un dziesmusvētku estrādi.

Kad Žozefa bija jau labu gabalu prom, Daina atviegloti nopūtās. Nē, ne jau tāpēc, ka vecā francūziete viņai nepatīktu. Patika gluži labi, viņa pat jūta zināmu sirsniņu un līdzjūtību, kad domāja par Žozefas dzīvi – vecīņa taču savā mūžā nekad nebija aizbraukusi tālāk par tuvāko mazpilsētu. Pat uz Karkasonu nebrauca, jo tā esot pilna ar tūristiem un zagļiem.

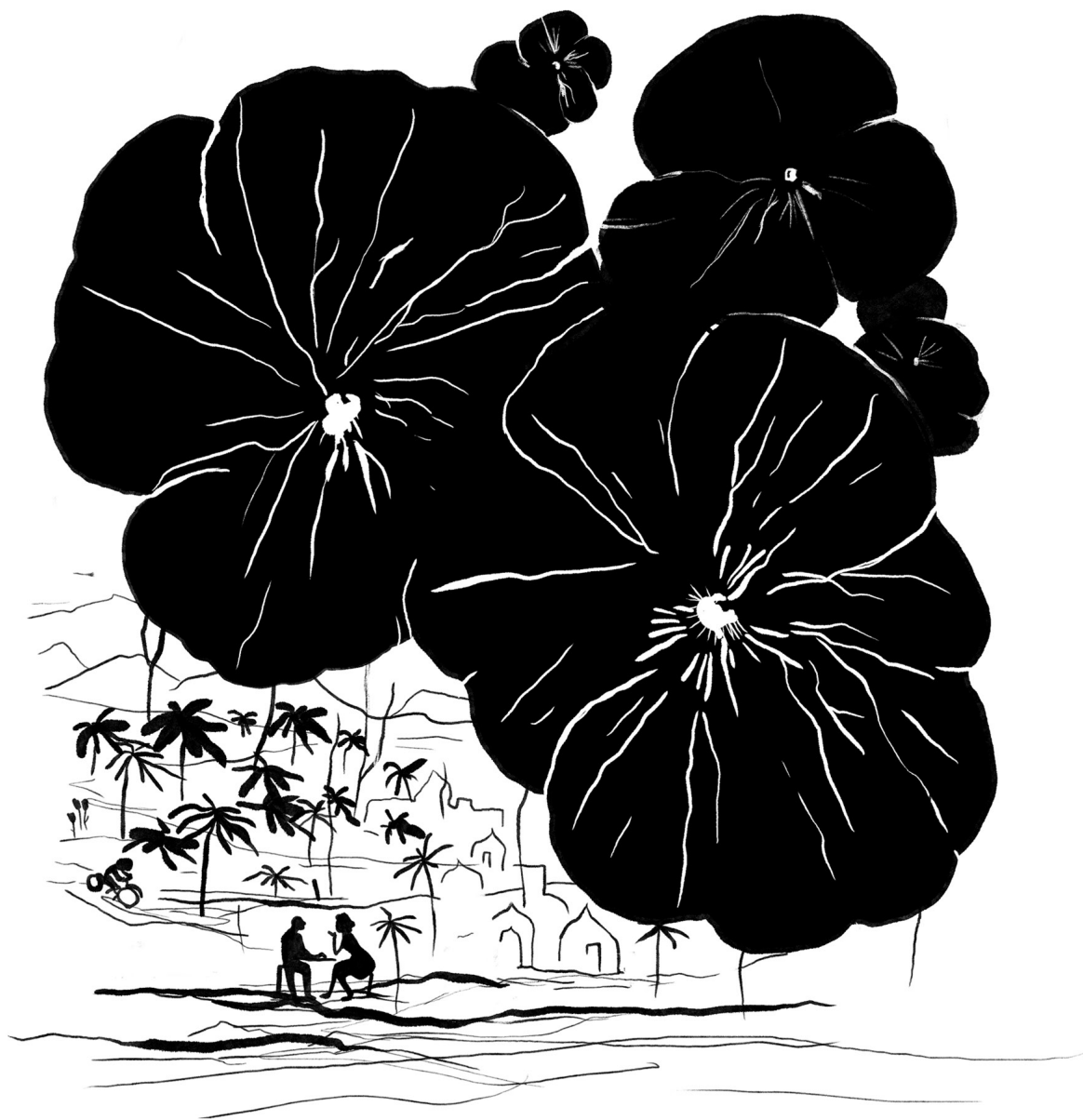
Atvieglojumu Daina sajuta tāpēc, ka šis bija īstais nobeigums viņas ne pārāk garajai laulībai ar Sedriku Legroskolāru. Viņa bija izdarījusi labu darbu, sev piederošo pushektāru Francijas zemes šodien atdāvinājusi vīra māsīcas dēlam. Pilnīgi neauglīgais zemesgabals, uz kura pat neko nedrīkstēja būvēt, patiesībā bija sūnām un sīkiem ziedīņiem apaugusi kalna nogāze, kas veidoja dabisku amfiteātri. Nikolā bija sajūsmā – ideāla vieta viņa grupas koncertiem, varēs izvērsties gluži kā *Pink Floyd* Pompejā. Bet Daina dzeltenpelēkā jākā ar tikko salasāmo uzrakstu *Liberté, Egalité, Fraternité* virs durvīm, pie kurām, bezvējā saplācis, skuma diezgan netīrs sarkanbaltzilais karogs, bija pielikusi punktu kādai dzīves nodaļai.

Viņa zināja, ka nekad vairs te neatgriezīsies, kaut droši vien solis. Vēl atsūtīs pa kādai Ziemassvētku kartītei, bet tad izsiks arī šī bezpersoniskā saite.

Viņi iepazinās pavisam banāli – bārā, kurp Dainas kantora draudzīgais kolektīvs (pārsvarā neprecētas sievietes) bija devies pēc pirmsjaungada pasēdēšanas darbavietā. Parasti Daina tādās reizēs nepievienojās, izdomāja kādu atrunu. Ko lai viņa tur meklētu? Alkoholu lietoja piesardzīgi, kā sievieti bija sevi norakstījusi jau pirms gadiem piecpadsmit, kad medicīniskas kļūmes dēļ viņai izgriezta visu, kas būtu nepieciešams reproduktīvā vecumā.

Ar koptajām, trenētajām un uz cilvēces vairošanu orientētajām laikabiedrēm Daina Gulbe konkurēt nevarēja. Pāris romānu bija tā kā aizsākušies, bet ar nepareizo vecuma grupu. Tie vīrieši gribēja bērnus. Izdarījusi secinājumus, viņa pievērsās kādam simpātiskam precētam kolēģim, triju bērnu tēvam. Tās bija abpusēji apmierinošas attiecības, kas beidzās ar skandālu. Sieva piespieda Dainas milnieku mainīt darbavietu un pat dzīvesvietas valsti.

Viņa samierinājās. Nevienu brīdi nejutās tā, it kā dzīvē būtu tukšums. Mantotie zemesgabali zem Rīgas nomaļu daudzstāvēnēm deva papildu ienākumus, varēja ceļot kopā ar mammu, braukt ar draudzenēm uz iemīļotās grupas koncertiem citās valstīs, būt par labāko krustmāti māsīcas

Ilustrācija — Karīna
Volbeta

daudzajiem bērniem. Un vēl Daina fotografēja, tamborēja, kolekcionēja bruņurupuču figūriņas un vārīja eksperimentālās zāpes. Ķermenis reizēm uzstāja, ka vajadzētu vēl kaut ko, bet arī tai problēmai varēja nodrošināt praktisku risinājumu bez otras cilvēkbūtnes līdzdalības. Gadi ritēja vēsi, vienveidīgi, bet par nepiepildītiem tos arī nevarēja saukt.

Mēreni ieķēruši bija viņi visi. Arī mazais, čirkainais franču vīrelis, kas, pienācis pie letes, bārstīja komplimentus dzirkstīgajām kantoristēm. Viņa pūliņi būtu bijuši vēltīgi, ja Daina, sev par laimi vai nelaimi, pirms dažiem mēnešiem nebūtu sākusī apmeklēt franču valodas kursus. Jo viņa drīz vien saprata, ka lielākā daļa komplimentu vēltīta tieši viņai.

No rīta pamodusies Sedrika irētajā dzīvoklī, Daina nejuta ne kaunu, ne neveiklību. Viņa bija piedzīvojusi fantastisku nakti. Katrs viņas ķermeņa kvadrācentimetrs bija ticis apjūsmots un, nenoliegsim, arī prasmīgi apmierināts. Sedriks, pēc paša vārdiem, bija neprātīgā eiforijā no viņas slaidā kakla un reibinošajiem izliekumiem.

Daina, protams, vairs nebija jauniņa dumiķīte, lai tam visam noticētu. Dalija ar desmit un uzbēra šķipsniņu sāls. Tomēr pēc pāris mēnešiem aptvēra, ka francūzis neliekuļo, viņa jūsma bija kristāltīra patiesība. Pēc pusgada viņi apprecējās. Daina plūda kā tāda rāma un laimīga upe. Kas par to, ka Sedriks sniedzās viņai labi ja līdz uzacīm. To kompensēja viņa vulkāniskais temperaments un «Aznavūra šarms», kā izteicās kāda drusku skaudīga

Negribējās atzīt, taču Dainai sāka pietrūkt iepriekšējās dzīves ērtā egoisma

kolēģe. «Kā tavs Šarliņš te, Latvijā, jūtas?», un «ko tas tavs franču zvirbulis ēd – vai izdodas iekarot gaileņu mērci ar mazzālītiem gurķiņiem?».

Ha, par ko ne? Sedriks piederēja pie tās ļaužu grupas, kas dodas pasaulē ar atvērtu prātu un iecietību. Latvijā viņam patika viss – jo te taču bija Daina. Un ēda viņš visu, ko sieva cēla viņam priekšā, jo «tas, ko tu man dod, nevar būt nekas slikts». Bet par rauga pankūkām ar brūkleņu ievārijumu (Daina to vārīja ar ķirbjiem un citrona miziņām) «varot labo roku atdot».

Par Legroskolāra kundzi viņa gan atteicās kļūt, kaut kā pašas uzvārds piepeši bija kļuvis ļoti miļš. Un Sedrikam nebija iebildumu, viņa brālēni esot gādājuši, lai Karkasonas apkaimē vai katrā ciemā būtu pa Legroskolāru ģimenei. Viņš esot priecīgs būt par *mesdames Gulbois* laulāto draugu.

Smējās viņi daudz, milējās vēl vairāk. Dāvināja viens otram visādas jocīgas lietas. Uz laulības gada jubileju Sedriks uzdāvināja Dainai to pushektāru akmeņainās Francijas zemes. Sieva nepatika parādā – franču vīna tirgotājs tika pie paprāva Latvijas purva gabala.

Kā jau tas ierasts, viņu laimi apskauda. Gādāja, lai, ejot garām kantora pipētavai, līdz Dainas ausim nonāktu frāzes «ja ir tik bagāts, tad kaut vai rūķītis», «gan jau laiž pa kreisi, frančiem tas normāli» un tamlīdzīgi. Bet viņa par to tikai pasminēja un jutās vēl laimīgāka. Patiesībā Dainai par Sedrika materiālo stāvokli precīzas informācijas nebija. Jā, viņš enerģiski ņēmās, lai ierunātu latviešiem un citiem baltiešiem tos skāņos *Pays d'Oc* vīnus, un šķita, ka viņam tas itin labi izdodas, jo brīvdienu ceļojumiem nauda netika taupīta. Bet Sedriks nemudināja sievu pamest darbu, un viņi joprojām dzīvoja irētā dzīvoklī klusajā centrā. Kas atteicās uz laišanu pa kreisi – Sedrika enerģijas avots tomēr nebija neizsmeljams, un Daina gādāja, lai nekas pāri nepaliktu.

Reizi gadā bija jābrauc pie Sedrika radiem atrādīties. Sākumā plašā Legroskolāru dzimta uzņēma viņu piesardzīgi, bet pamazām pierada un atplauka, it īpaši gados jaunākie – Daina taču varēja stāstīt par tik daudziem koncertiem lielajās metropolēs. Un viņa jau centās – ēda to, ko deva, kaut daža laba ēdmaņa likās diezgan divaina. Atteicās tikai no cūkas kājas lejasdaļas, kas, viņasprāt, ne-labi oda. Un pret sikiem dūrieniem dzīve Dainu bija norūdījusi; viņa izlikās nemanām nožēlas pilnos skatienus, kad atteicās doties izjādē – tā bija ģimenes jauno sieviešu svētdienas pēcpusdienu izprieca. Nē, zirgi viņu biedēja, tik tālu Daina nebija gatava pieklājību izvērst. Bet ciema labvēlību viņai nodrošināja kāda mazliet komiska epizode.

Tā kā visi Sedrika radi dzīvoja diezgan pašauros, no prāviem akmeņiem būvētos namiņos, laulātais pāris parasti apmetās viesu namā uz ciema galvenās ielas. Otrpus ielai kāds pašdarbības rok-mūziķis bija atvēris nelielu tematisku restorāniņu ar *Rock Cafe Brandy* un daudzveidīgu ēdienkarti. Tiesa, lielākā daļa bija tikai nosaukumi, tā teikt,

krāšņumam, jo tūristi ciemā, kas atrodas diezgan tālu no kataru pilsdrupām, iegriezās reti, bet vietējie arī restorānā gribēja ēst to pašu, ko mājas gados – jēra «kroni», vai pīli ar karamelizētiem āboliem.

Reiz jau krietni tumsinā pie viesu nama loga klauvēja. Daina bija viena pati, jo Sedriks vēl nebija pārnācis no petanka spēles, pareizāk sakot, no pēcspēles iedzerstīņa. Viņa nešaubīdamās atvēra logu, jo gan šī vieta, gan cilvēki viesu uzticību. Pūsis uz ielas drusku apmulsa, bet tad paskaidroja, ka viņam vajadzētu kādu olu. Restorānā bija ienācis bariņš dullu angļu, un tik vēl vakarā pasūtījuši bifštekus ar olām. Gaļa esot, to ātri atsaldēs, bet kur lai ņem olas, varbūt varot viņam palienēt?

Daina nebrīnījās, te viss bija citādi. Piegāja pie mazā ledusskapja un salika bļodiņā visas piecas tur atrodamās olas. Jau nākamajā dienā uz ielas sastaptie cieminieki sveicināja viņu ar siltu smaidu.

Uz Stambulu braukt Dainai nemaz negribējās. Pati saprata, ka varbūt aizspriedums, bet nepatika viņai tās zemes, kur sievieti uzskata par otršķirīgu radījumu. Sedriks tomēr nelikās mierā, tā pilsēta taču esot gandrīz eiropiska, zemestrīce diez vai paredzama, bet tautas nemieri tūristus nekādi neskarot, viņš par to jau esot pārliecinājies. Sedrikam tur bija kārojams kāds darījums, un, kā viņš pats smējās, būdams kā dadzis pielipis pie sievas kažoka, ļoti nelabprāt brauca kaut kur bez viņas.

Jā, tā mazliet lipīgā pieķeršanās. Negribējās atzīt, taču Dainai sāka pietrūkt iepriekšējās dzīves ērtā egoisma. Viņa joprojām varēja vakaros ierušināties zem pleša ar tējas krūzi un skatīties kādu romantisku filmu, jo Sedriks vismaz pāris stundas ņēmās blakusistabā ar rēķinu kārtošānu, bet nebija vairs tas. Un pēc pāris gadiem sāka kaitināt vīra paradums guļot apskaut ne tikai viņas plecus, bet arī pārlīkt kāju gurniem. Daina gulēja vaļējām acīm un gaidīja, kad atskanēs mazais zāģītis – iemidzis Sedriks tā savādi šņākuļoja. Tad viņa kā zutis izlocījās no apskāviena un pagriezās uz sāniet, ar roku piesedzot krūtis. Varbūt vienai dzīvot tomēr būtu bijis labāk. Šī doma lūrēja ap stūri kā tā negantā kaimiņu meitene, kas bērnībā bija izvēlējusies Dainu par kaitināšanas upuri.

Galū galā viņa padevās pierunāšanai, gan jau to turku pilsētu pārcietis, lai gan slēpts nemiers tomēr palika kā nogulsnes veca vīna pudeles dibenā, un nekādu īpašo prieku par šo ceļojumu viņa nejuta. Februāra beigās, īstais brīdis, vai ne. Lidojums vien – tik garas stundas, turklāt ar pārsešanos. Tirps kājas, un sāpēs mugura. Bet ar pieredzējušas ceļotājas lietīšķumu viņa sāka kravāt ceļasomu, neaizmirstot rokas bagāžā ielikt krīmiķi, šokolādi un siltās kapzeķes.

Izlidošanas ritā pamatīgi snīga, taksometra logu tīrītāja šautriņa knapi tika galā ar ķepīgajām pārsilām. Sniegs ātri kusa, sajaucoties ar dubļiem.

Stjuarte atnesa puikam spēli, kaut kādu tetru. Tas nodrošināja klusumu uz minūtēm divdesmit

Varbūt tur priekšā vismaz gaidīja saule.

Lidojuma pirmā daļa noritēja raiti, arī uz pārsēšanas nebija ilgi jāgaida. Daina Zaventemas lidostā knapi paguva nopirkt kārotās *Neuhaus* konfektes. Sieviešu tualetē, kabines durvju iekšpusē, uz nelielā plakāta par higiēnas prasībām varēja salasīt padzisušu, ar flomāsteru uzšņāptu uzrakstu *Vote Erdogan*. Uz īsu mirkli pazibēja, bet tūlīt pat tika iedzīta pagrīdē doma — ja varētu tagad griezties atpakaļ...

Turpmākais lidojums izvērtās par īstu murgu. Tikko lidmašīna bija pacēlusies gaisā un izlidzinājusi gaitu, lielākā daļa pasažieru ieslēdza priekšējā sēdekļa atzveltnē iemontētos ekrānus un izvēlējās kādu filmu. Sedriks sakrustoja rokas uz krūtīm, sagatavojies sirsniņam snaudienam. Daina noāva kurpes, uzvilka pūkainās kapzeķes un atšķīra Jū Nesbē romānu. Un tad sākās. No priekšējā sēdekļa atskanēja blāvieni, vai, pareizāk sakot, dažādi modulēti izkļiedzieni mijās ar idošām raudām. Nujā — bērniem mēdz lidojuma laikā sāpēt ausis, gan pāries. Pēc pusstundas vēl nekas nebija pārgājis. Sedriks laiku pa laikam pavēra acis, bet gulēja vien tālāk.

Daina paliecās uz priekšu, lai pa spraugu starp sēdekļiem mēģinātu saskatīt, kas tur īsti notiek. Trokšņa cēlājs bija tumšmatains puīselis, varbūt kādus piecus gadus vecs. Viņam blakus sēdēja melna siena guba — līdz pat degungalam piķa krāsas audumā ievīstīta sieviete, kas ik pa brīdīm paklusā, nepārliecinošā balsi puikam kaut ko teica, bet tas palika bez jebkāda iespaida.

Kad blāustīšanās arī pēc stundas nebija norimusi, Daina pieskārs puikas pavadones plecam — lai taču saprot, ka citiem šī viņas dēla ālēšanās traucē. Pret viņu pagriežās kalsns ģimītis ar brīlēm zelta ietvaros, pamuļķīgu, vainīgu smaidu. Un garām spalviņām uz zoda. Nē, māte tā laikam gan nebija, drīzāk reliģiozi fanātiska aukle. Bet tad Daina ieraudzīja to, kas bija redzams uz nelielā ekrāna, kuram eventuālās aukles seja bija pievērstā arī tad, kad viņa kaut ko sacīja puīselim. Vai man' šestiņ, tā tak Emanuēla. Nabaga sieviete izmantoja lidojumu, lai kaut drusku pagāršotu no aizliegtā augļa.

Puika uz brīdi aplusa, laikam mazliet sabijies no svešinieces iejaukšanās, bet drīz vien atkal sāka tēlot izmisīgu raudāšanu. Daina aizkautināta nospieda izsaukuma pogu. Pienāca stjuarte ar iestudētu smaidu, kas nenozuda no sejas arī tad, kad pasažiere jau diezgan niknā tonī angļiski noprasīja, vai to bērnu nav iespējams kaut kā aplusināt. Vispirms viņai saldā balsi tika piedāvāts pārsēties brīvajā vietā lidmašīnas salona priekšgalā. Vieta bija tikai viena, un Daina atcirta, ka negrasās sēdēt atsevišķi no sava vīra. Tad stjuarte atnesa puikam spēli, kaut kādu tetru. Tas nodrošināja klusumu uz minūtēm divdesmit. Pēc tam puika dabūja sulu. Pēc tam šokolādi. Galu galā stjuarte palika stāvam blakus viņa sēdeklim un izklaidēja mazo briesmoni ar sarunām.

Daina mazliet pārsteigta konstatēja, ka viņa ir vienīgā, kas jutusies traucēta. Neviens cits no tuvumā sēdošajiem pasažieriem pat galvu nepagriezta. Tiesa, tie nebija eiropieši, un pārsvarā tās bija sievietes. Daina saprata — tā ir sabiedrība, kur vīrietis ir kungs un pavēlnieks kopš dzimšanas.

Stundu pirms nolaišanās arī Daina beidzot iesnauzdās. Viņu pamodināja smaidīgs Sedriks, svaigs kā pēcskūšanās losjons.

Jau krēsloja, kad viņi pa plato šoseju brauca uz viesnīcu. Vējā abpus braucamajai daļai palmas lēnītēm šūpoja kuplās galvas. Bet kaut kas te nebija pareizi — zem palmām ziedēja ne tikai tulpes, bet arī daudzkrāsainas atraitnītes.

Pie pašas viesnīcas taksometrs viņus pievest nevarēja — šaurā ieliņa veda kalnā. Nācās vien pašiem vilkt augšā čemodānus. Daina bija tā nogurusi, ka, piegājusi pie loga, pamanīja tālumā tikai ūdens klaidu un daudzas mazas, mastos iekarīnāto laterniņu gaismas apspīdētas laiviņas. Dārdoša balss necilvēcīgi agrā rītā stundā viņu pamatīgi nobiedēja. Turpat viesnīcas pakājē uz paralēlas ielas atradās mošeja, kuras tornišus Daina vakara tumsā nebija ievērojusi.

Patī pilsēta izrādījās piemīlīgāka, nekā viņa bija gaidījusi. Un Sedrikam bija taisnība — gandrīz eiropēiska. Kad viņi sēdēja pie kāda no restorāna āra galdiņiem, smaržoja pēc kafijas un fritētiem kartupeļiem, vīri ādas jakās sarunājās krieviski, garām ik pa brīdīm pabrauca tramvajs. Daina aizvēra acis — apkārtni neredzot, viņa tikpat labi varētu domāt, ka ir Briselē vai Rīgā.

Arī daudz kas cits šķita pazīstams — Daina pazina dažus vārdus uz reklāmām, kas skanēja gluži kā krievu valodā (tiesa, izrādījās, ka *kulak* ir auss, nevis dūre), bet uz kādas viesnīcas izkārtnes bija attēlots lakstīgalai līdzīgs putns un nosaukums *Bulbul*. Tad lūk, no kurienes nāk tas putnu Bulbulis, būs sentēvi no Krimas kara to pasaku atveduši.

Pāri tiltam, Āzijas daļā, gan bija drusku svešatnīgāk, lai gan starp namiem izvilktās veļas auklas atgādināja Itāliju, bet Anatolijas zupa ar pērļu grūbām un skābētām vinogu lapām — skābeņu zupu. Visvairāk Dainu sajūsmināja granātu sula, ko, svaigi spiestu, varēja dabūt vai uz katra ielas stūra.

Te bija labi, tikai iespaidu drusku par daudz. Lielajā tirgū ar košām krāsām un kņadu viņai sareiba galva. Un tad tās konkrētām precēm paredzētās ieliņas, kas atzarojās no tirgus paviljoniem kā zirnekļa kājas. Apakšbikšu iela, lakatu iela, somu iela... Sedriks te jutās īsti savā elementā, kaulējās uz nebēdu, nopirka trīs pārus baisi smailpurnainu kurpju. Bet pie zīda segu tirgotāja (viņi nemaz negribēja pirkt segu, iegāja tajā veikalā, jo logā bija izlikti apgleznoti keramikas trauki) Daina viņam kaulētās neļāva — jau tā summa, ko prasīja par segu, trim blōdām un cukurtrauku, bija smieklīgi maza. Un dabūja dāvanā vēl vienu mazu, tulpēm apgleznotu trauciņu. Pārdevējs

Kad vīrs pēc divām stundām vēl nebija atgriezies, Daina aiz bailēm nosvīda

Sedrikam ar vāji slēptu dzēlīgumu paskaidroja – «tāpēc, ka viņa nekaulējās».

Vispār nekādu klaju necieņu pret sievieti te nemanīja. Tiesa, pat pie apakšveļas stenda pārdevējs sarunājās nevis ar viņu, bet ar Sedriku. To gan varēja saprast – kurš tad būs tas, kas atvērs maku. Arī pārmērīgu reliģiozitātes izpaudumu nebija. Attiecīgajās stundās dažiem veikaliņiem nolaida aizvirtņus, bet uz paklāja ietves vidū neviens nemetās.

Ceturtajā dienā viņi drusku sakašķējās – Daina kategoriski atteicās vēlreiz iet uz tirgu. Tā obligātā kaulēšanās viņai riebās, tas taču, viņasprāt, pazeģmoja gan pircēju, gan pārdevēju. Savukārt Sedrikam nebija ne mazākās vēlēšanās iet uz modernās mākslas muzeju, bet galu galā viņš piekāpās. Ieriktējās muzeja kafejnīcā un pacietīgi gaidīja, kad sieva būs apskatījusi tās eksponētās divainības. Godīgi sakot, pārmēru plašajās telpās mākslas daudz nebija, toties varēja izbaudīt skatu pa lielajiem logiem – kā dzīvā gleznā tur slidēja buru laivas un tūristu kuģi.

Viņi bija daudz staigājuši kājām un pārsātinājušies ar iespaidiem, kaut Sedriks varēja pusstundu nosnausties un atkal mesties uz kādu no obligātajām apskates vietām. Dainai pietika. Atgūlusies milzīgajā sarkankoka gultā, viņa paziņoja, ka nekādus virpuļojošus dervišus skatīties neies, ēst uz restorānu neies un vispār viņai sāp galva. Tad atklājās, ka līdzīgi paņemtas visādas tabletes pret vēdera nebūšanām, bet nav neviena pretsāpju līdzekļa. Sedriks devās medībās – pēc zālēm un kādas turpat viesnīcas numurā apēdamas pārtikas.

Kad vīrs pēc divām stundām vēl nebija atgriezies, Daina aiz bailēm nosvīda, iztēlodamās visādas šausmu ainas. Aptieku un pārtikas veikaliņu tuvākajā apkārtnē netrūka, kur viņš iekritis?

Arī Sedriks atgriezās galīgi nosvīdis – izrādās, ka pēc pulksten sešiem šajā kvartālā viss ir slēgts. Nācies taujāt retajiem garāmgājējiem, pieveikt pamatīgu attālumu, līdz beidzot aptieku atradis. Tur pēc inerces sācis kaulēties – un, tavu brīnumu, arī daļgāna paciņas cena bijusi nokaulējama. Ar pārtiku gājis grūtāk. Sedriks izņēma no iepirkumu maisiņa kukuli baltmaizes un kārbīņu ar ābolmētru tēju. Tas esot viss, ko viņam izdevies dabūt no veikalniņa, kas jau slēdzis ciet durvis.

Daina atviegloti smējās, uzvārija tēju, un tad viņi abi noguruši, bet laimīgi ņukāja iekšā miksto baltmaizi. «Ja nu tev būtu kas nelabs atgadījies, ko es bez tevis te iesāktu?» Daina atzinās uztraukumā. «Sameklētu kādu jaunu turku,» ķircinājās Sedriks. Un tikpat draiski piebilda:

«Ja es kādreiz salauztu savu pipi...»

«Kādu pipi. Tu taču vispār nepipē,» nesaprata Daina.

«Nu, ja es norītu savu dzimšanas aplieciņu...» Sedriks tiši runāja lēnām, uzjautrinādamies par sievas neizpratni. Tad tēloti smagi nopūtās un turpināja:

«Ja padotu savu ieroci pa kreisi...»

Tagad Dainas sejas izteiksme brīdināja, ka viņa tūlīt pa istam sadusmosies, jo šī frāze šķīta divdomīga. Un to viņa nevarēja ciest – ar seksu jānodarbojas, nevis nekādi jāmūld, tāda bija latviešu krāšņās dālijas pārliecība.

Sedriks mirkli klusēja, tad negaidīti nopietni piebilda:

«Ja nu es kādreiz nomiršu, nesadomā ilgi sērot – aproc, akmeni virsū un dzīvo tālāk.»

Daina noglāstīja vīra skrullaino matu cekulu, kurā bija ielavījušies jau diezgan daudzi balti pavedieni. Nē, lai kādas domas viņai kādreiz būtu uzmākušās, kopā ar Sedriku tomēr bija labāk. Klusiņām dungodami savu iemīļoto *Je ne regrette rien*, viņi palīda zem segas, bet nekādas kustības šoreiz gan nesejoja. Arī Sedrika baterijas beidzot bija izlādējušās.

Priekšpēdējā dienā viņi tomēr atkal gāja uz tirgu, bet ar pavisam konkrētu nolūku – pasūtīt kādam rotaslietu meistaram kaklarotu no pašu izvēlētiem pusdārgakmeņiem. Daina bija mazliet skeptiska, kur var tik ātri rotu uzdarināt, bet gata-vē produkcija uz kādas citas viesnīcas iemītnieces roku locītavām viņu pārliecināja.

Pēc vietējā mēroga bija vēl paagrs rīts, daža laba tirgus būdiņa nemaz nebija atvērta. Rotkalis savējo gan bija atvēris, bet aizgājis brokastīs. Kaimiņš, kas tirgoja visādu veidu un izmēru govīm kaklā karamos un vēja zvanus, bija pati laipnība – aiztrieca dēlenu pakaļ rotkalim, bet pats iznesa pircējiem mazus metāla ķobišus ar stipru kafiju. Smaržoja un garšoja brīnumaini.

Rītēja minūtes, ne no puikas, ne rotkaļa nebija ne vēsts. Bet viņi negarļajās. Aptuvenais dizains jau bija uzzīmēts, atlika izvēlēties akmeņus. Un tie bija bagātīgi sabērti kārbās uz letes pie bodītes durvīm. Daina iegremdēja rokas zilzaļajos – jā, tirkīzs bija viņas akmens, to viņa nejauks ne ar ko citu. Sedriks piekrita – «piestāvēs tavām acīm».

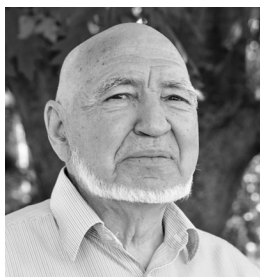
Kad ielas galā atskanēja kļiedzienu un tādi kā hroniski slima izpūtēja sprādzieni, viņi tieši tā arī nodomāja. Kāds brauc cauri tirgum ar vecu motociklu. Un drīz vien jau braucējs bija redzams, sīks stāvs ar lielu, melnu ķiveri. Galvas viņi pagrieza vienlaikus, bet Sedriks pirmais aptvēra situāciju, ieraudzījis šķērsām pāri ejai starp bodītēm pakritušu vīrieti, un viņa seja pārvērtās. Kā muskuļus sasprindzinājis kaķis viņš metās pie sievas, apskaujot viņu ar visu savu ķermeni. Trieciens, augumiem saduroties, bija tik spējš, ka Daina nokrita, sajuta spēcīgas sāpes astes kaulā. Vīrs gulēja viņai virsū, ar abām rokām aptvēris Dainas plecus, kāju pārlicis viņas gūžai. Pēc mirkļa viņa sajuta gar kaklu tekam kaut ko siltu.

Mazais franču zvirbulis bija izglābis dzīvību lielajai latvju zosij. Kad Daina pēc vairākām dienām brauca uz lidostu, tulpes zem palmām jau bija noziedējušās, bet atraitnītes laikam gan bija mūžīgas. ■

Ēriks Kūlis

Ziemassvētku dāvana

Stāsts

Ēriks Kūlis ir daudzu stāstu un romānu autors. Kopš pirmās publikācijas 1962. gadā iznācis vairāk nekā pussimt grāmatu gan pieaugušajiem, gan bērniem.

«Ir svarīgi katru rītu pamosties ar pārliecību, ka gaidāmi jauni notikumi un lielāka daļa no tiem būs man pašam labvēlīgi,» ar šādu domu kādreizējais avižnieks Edvards Kumpis¹ allaž uzturēja sevi možā formā.

Kas par to, ja arī gadījās viena otra lielāka vai mazāka ķeža? Pagājušajā nedēļā viņš, piemēram, uz apledojušās ietves bija paslidējis, nogāzies un aiz izmežģītās potītes raisītajām sāpēm gandrīz pieslapinājies bikses, bet vakar pastkastītē bija atradis lakonisku vēstījumu, ka no nākamā mēneša pirmā datuma par dabasgāzes patēriņu jāmaksā trīsreiz vairāk. Sāpes potītē viņš remdināja ar Latvijā populāro austrumnieku ziedi *Zelta zvaigzņīte*, bet par alkatīgo gāzes kantora ultimātu ironiski nosmaidīja: «Par ko balsojām, par to maksājam.»

Šorīt laika ziņu diktore televīzijā – kur gan viņi ņem šīs skaistās sievietes ar aizplivurota solījuma piesātinātām balsīm? – paziņoja laika prognozi: «Valsts rietumu daļā gaidāmi nepastāvīgi laikapstākļi ar nokrišņiem lietus un slapja sniega veidā.» Augstpapēžu korpēs nodefilējusi gar Latvijas karti, jaunā valkīra no skatītājiem atvadījās ar žilbinošu smaidu un nozuda no ekrāna.

«Kas par to, ka maķenīt uzlis un pat uzkritis slapjš sniegs? Galu galā, decembra nogalē būtu aplam gaidīt pavasara sauli,» Kumpis nodomāja un iebēra melnajai panterai kaķa izskatā brokastu granulas. Nomazgāja brokastu traukus un sarindoja tos režģī uz virtuves skapiša. Tad, skanot diskam ar Kaskanē Petroni melodijām, sāka gluudināt jau vakar, uzreiz pēc Ukrainas mākslinieku koncerta, izmazzgāto kreklu. Audums izgaroja tīras veļas aromātu, nedaudz jūtama bija arī gaisotoša *Trussardi* smarža, jo pirms došanās uz *Lielo dzintaru* Edvards bija atļāvies mazliet uzsprīkstīt no matētās parfīma pudelītes – tad varēja justies tā, it kā līdzās būtu Arīda.

Pēc dievīgā skaņdarba viņam prātā ienāca vakar lielajā zālē redzētais Randolfa Mežābeles ple-

cīgais stāvs un tam blakus sēdošā būtne. Edvards smīnot atcerējās poļu literāta Henrika Jagodzinska trāpīgo secinājumu: «Ja vakarā redzu vīrieti ar sievieti, kas izskatās kā viņa meita, tad tā nav viņa meita.» Gados jaunākais Mežābele avizes redakcijā bija stājies Kumpja vietā. Laikam ritot, redakcijā pamazām uzradās aizvien vairāk šo akcelerātu un izspieda ārā vīrus, kas bija pieredzējuši ne tikai trešo tautas Atmodu, bet arī privātbanku uzrašanos vai uz katra ielas stūra līdz ar veikaliem, kuros *Royal* spirtu un cigaretes *Camel* varēja iegādāties tikai par dolāriem.

Elektriskās rakstāmmašīnas, kuras ilgu gadu bija zumējušas abos redakcijas stāvos, arī sludinājumu un reklāmu nodaļā, pamazām nomainīja ar stacionārajiem datoriem. Izmainījās arī gaisotne redakcijā. Vēl tikai pirms četriem pieciem gadiem bija tā – ja cilvēks atnāca pie avižnieka ciemos, abi kamīnzālē apsēdās ērtajos klubkrēslos, aizsmēķēja cigaretes un, pirms runāja par lietu, bez steigas vispirms apsprieda pilsētas futbola komandas panākumus. Bet tagad viss notika citādi.

Reiz Edvards, vairākus mēnešus pēc sievas Arīdas aizbraukšanas uz Angliju auklēt viņu meitas Helgas atvasīti, vientulības dzīts, ieradās redakcijā pie Randolfa. Kamīnzālē viņu vairs neaicināja, jo tur bija iekārtota papildu darba telpa ar četriem datoriem, bet Randolfs, skatienu no datora ekrāna neatraudams, tikai pēc brīža nevaļīgi pajautāja: «Ko gribēji?»

Šāda attieksme pret viņu, kantora bijušo darbinieku, Kumpim šķita necienīga. Edvards šo zaļknābi bija iepazīstinājis ar žurnālistikas darba aizkulisēm, arī veidiem, kā legāli ignorēt ne pārāk svarīgus redaktora rīkojumus, samācījis paņēmienus, ar kuriem varēja atrāstīt mēli dažam labam funkcionāram, kas sevi uzskatīja vismaz par Dieva vietnieku zemes virsū. It kā ar ignoranci vēl nebūtu diezgan, Randolfs, joprojām raugoties datorā, pēkšņi iesmējās:

– Klau, šitais teiciens ir super! Viņš raksta: «Dzīve dalās trijās daļās: kad tici Ziemassvētku vecītim, kad netici Ziemassvētku vecītim un kad jau pats esi Ziemassvētku vecītis.»

Darbabiedri nosmīkņāja. Edvards paraustīja plecus un devās prom, Randolfa vienaudžu neizpratnes pavadīts, sak, ko tas padomju laiku kadrs te gribēja?

Uz grāmatplaukta stāvēja smejošas meitenes fotogrāfija. Saule glāstīja viņas smalkos vaibstus, un mati bija sasieti zirgastē. «Tava topošā bērnu dārza audzinātāja» – uzraksts fotogrāfijas otrā pusē viņiem laiku pa laikam raisīja smaidu, jo piedzima tikai viena meita – Helga. Tomēr Arīdas vārdi izrādījās pravietiski, jo bērnu dārzos par vadītāju viņa nostrādāja vairāk nekā trīs gadu desmitus.

Edvards atkal atcerējās vakardienas telefona sarunu un Arīdas rūpju pilno balsi, pavēstot, ka mazā Madlēna stipri apslimusi un arī Helga vār-

Kad Edvards ar pirkumiem atgriezās mājās, Ringo eglīti bija nogāzis, un tā gulēja uz sāniem kā stipras vēja brāzmas gāzta

guļo ar augstu temperatūru, un viņai jābūt par abu vājinieču kopēju. Neskumsti, miļlais, mēs visas trīs tev un Ringo novēlam mierīgus Ziemassvētkus...

Klusībā nogremzies par bēdīgo ziņu, viņš novēlēja abām vājiniecēm ātri tikt uz pekām un sūtīja trijotnei sirsnīgas bučas.

Izgludināto kreklu rūpīgi iekāris skapī, viņš no istabas stūra, ko aizsedza televizora lielais ekrāns, izcēla plēves maisā iesaiņoto sintētisko eglīti — atkal bija pienācis laiks to nolikt goda vietā. Sintētiskā eglīte bija Arīdas pirkums. «Edi, ir skumji pēc svētkiem noskatīties, kā vējš šurpu turpu svaīda pie atkritumiem nosviestos eglīšu skeletņus. Un vēl skumjāk, kad simtiem neizpirkto eglīšu strādnieki met kravas kastēs, lai vestu sasmalcināt,» Arīda bija teikusi, pērn pārnesot no lielveikala spilgti zaļu skujkoka mākslīgo atdarinājumu.

Plastmasīgo dzīvības simbolu Edvards novietoja telpas otrajā stūrī pie mūzikas centra. Melnā pantera vārdā Ringo tūdaļ metās ieņemt labāko vietu uz palodzes, lai ķerstītu zaros iekārtās Ziemassvētku mantiņas.

— Neceri, zaļaci, tas notiks tikai vakarā, jo man vēl ir darišanas, — sacīja agrākais avižnieks. Nolēma, ka bez svecītēm un karstvīna pakas veikalā nopirks arī kādu gardāku kumosu kaķim, jo visas pazīmes rādīja, ka sausās granulas runcim apnikušas.

Edvards Kumpis uzvilka apavus un, izejot no dzīvokļa, pamāja savam luteklim ardievas. Iepriekšējā naktī viņš bija pamodies no ilgas un žēlas kaķa ņaudēšanas aiz loga. Nevarēdams iemigt, nosvieda ielas brēcējam lejā vienu pelmeni no vakariņās pārpalikušajiem. Bezpajumtnieks to lēcienā sakampa un gandrīz vienā mirklī aprīja, tad skatījās uz augšu un gaidīja nākamo kumosu. Arī Ringo uzreiz bija klāt, bet Edvards, atsakoties no iecerēs aukstos pelmeņus notiesāt brokastīs, citu pēc cita tos izbaroja badācietējam.

— Redzēji, kā jāēd? — viņš, noglaudot istabas luteklim muguru, jautāja. Ringo izlikās, ka aizrādījumu nav dzirdējis, un pa logu vēroja, kā viņa sugas brālis ar trim kājām un bez astes gausi aizklumburo tālāk.

Uz ielas Edvardu sagaidīja drēgns vējš un smidzinošs lietus, viņš ar ierastu kustību uzrāva galvai ziemas jakas kapuci, kaut gan līdz lielveikalam nebija tālu. Nācās tikai šķērsot gandrīz hektāru lielo laukumu, kur spīdīgām mugurām, gluži kā gigantiski aizvēsturiski bruņurupuči, snauduļoja pircēju automašīnas. Viņš lavierēja tām apkārt un spraucās garām, prātodams, vai šo spēkratu starpā arī valda vārdos neizteikta hierarhija, proti, vai *Mercedes S 600* nicīgi neuzlūko blakus apstājušos mazo *Ford Fiesta* ar mazlitrīgo dvēseli un vai bravūrīgais *Range Rover* klusībā neviebjas, ja spiests tuvumā paciest snaudošo vecumveco *Ascona* no dziļiem laukiem, kura saimnieks atbraucis nopirkt bērniem

jaunas krosenes. «Interesanti būtu paklausīties šo spēkratu vizdegunīgajās replikās,» prātoja Edvards un beidzot bija ticis līdz nojumei. Zem tās no slapjās birgas bija patvērušies jauni krievu vīrieši — aizbēguši no Krievijā izsludinātās mobilizācijas «speciālajai militārajai operācijai», kurā Ukrainā likvidēto skaits jau tuvojās trīs simt tūkstošiem. «Kur viņi mūsu pilsētā atraduši patvērumu un kā iztiks?» Kumpis automātiski sprieda kā žurnālists, iedams cauri cigarešu dūmu plīvuram.

Veikalā Edvards ātri uzgāja karstvīna paku piramīdu un vienu ielika savā grozā, bet eglīšu svecītes nevarēja un nevarēja ieraudzīt — vietā, kur tās stāvēja pērn, tagad atradās saimniecības preces. Viņš vērsās pie pirmās garāmejošās sievietes, kas pāri pircēju galvām šūpoja lielu sudraba sirdi, pildītu ar hēlija gāzi:

— Vai zināt, kur ir eglīšu svecītes?

— Cienītais, varu vienu kārbīņu jums iedot, nevajadzīgi paņēmu divas. Mana meita ar bērniem Ziemassvētkus svinēs Adelaidē. Tas ir Austrālijā. Tātad — ņemiet!

— Pateicos, jums arī priecīgus svētkus! — Edvards novēlēja un pastiepa kundzei divu eiro monētu.

Uz ielas viņam ienāca prātā, ka mazmeitai uz svētkiem varētu aizsūtīt kādu krāsainu bilžu grāmatu, bet tad atcerējās, ka netālu bijušais grāmatu veikals arī ir kaut kur pārvietots un tā vietā uzradies lēto preču veikals. «Grāmatu antikvariāta telpās iekārtota kafejnīca, un tasīte kafijas maksā divi ar pusi eiro... Raksti kaut feļetonu,» viņš errojās, domās piesaukdams laiku, kad pati dzīve šķīta kā feļetons.

Kad Edvards ar pirkumiem atgriezās mājās, Ringo eglīti bija nogāzis, un tā gulēja uz sāniem kā stipras vēja brāzmas gāzta. Edvards to pacēla stāvus un nostatīja vietā. Izdzirdis nozvanām lielo ulmaņlaiku laikrādi, ieslēdza radio. Ziņās stāstīja, ka krievu okupanti, iespējams, vēl pāris gadus ar reaktīvo artilēriju, spārnotajām raķetēm un Irānā ražotajiem droniem graus Ukrainas iedzīvotāju mājas, skolas, slimnīcas un civilo infrastruktūru. «Kas tā par nolādētu apsēstību ik gadsimtā sarīkot vairākus liela mēroga slaktiņus un apkaut miljoniem cilvēku?» Edvards sodījās un, lai nomierinātos, sāka izsaiņot pirkumus.

Kaķis, ieraugot tās pašas granulas, neapmierināts uzmeta asti. Saimnieks noteica:

— Kad kungs būs izsalcis, būs labas diezgan!

Pats sev viņš sameistaroja kafiju, jo redakcijā pavadītajos gados bija kļuvis atkarīgs no regulāras kofeīna devas — kā daudzi civilizētajā pasaulē. Tiksmā pusstunda ar aromātisko dzērienu un krustvārdu miklu žurnālu pagāja ātri.

— Tā, sušķi, tagad izrotāsim eglīti! — Edvards paziņoja runcim un ķērās pie darba. Arīda no fotogrāfijas grāmatplauktā ar smaidu noraudzījās abu rosībā. «Miļā, kā redzi, strādājam tavā uzraudzībā,» Edvards viņai teica.

Ilustrācija — Patrīcija
Māra Vilsone

Atskatot *Klusa nakts*, *svēta nakts* melodijai, Kumpis jūta, ka kļuvis sentimentāls. Viņš gandrīz vai jūta uz sava pleca Arīdas silto roku un atcerējās abu pirmos Ziemassvētkus, ko paslepus svinēja meitenes istabā pie aizklātiem logiem, jo «attīstītajā sociālismā» Ziemassvētki bija gandrīz vai politiska lieta.

Viņš bija tikko atgriezies no obligātā dienesta padomju armijā, vēl zaldāta formā, un Arīda viņam iedeva savu izstaiptīto svīteri, lai «nejustos kā krievu kazarmā». Krāsns dvesmoja siltumu, skanēja Mireijas Matjē dziedātā: «... *La Paloma, adieu, oh, mon amour, adieu...*»

Arī nākamajā vakarā Edvards vēl nedevis ceļā pie mātes, kas viņu bija gaidījusi trīs bezgalīgi garus gadus, jo ilgas pēc meitenes mīlestības izrādījās stiprākas. Kad abi dažas dienas vēlāk izkāpa no dubļainā autobusiņa, pirmo sa-

stapa ciema pastnieku, klibo Alfrēdu, kurš teica: «Tas labi, ka atbrauci uz mammas bērēm...» To atceroties, Edvards arī šovakar nosēca: «Sasodīts...»

Kā mēģinādams izbēgt no sirdsapziņas grēmām, Edvards aizgāja līdz bāriņam pēc aizsāktās brendija pudeles. Pēc piecu minūšu meklēšanas atrada Mireijas Matjē plati. Tai skanot, jutās gandrīz kā jaunībā. Tad deva vārdu Ilmāram Dzenim. Ielējis otro glāzi, nolika pudeli atpakaļ bāriņā, pārliecinājās sevi, ka laba daudz nevajag.

Lirisko melodiju iedvesmots, Edvards atcerējās darbu avīzē: šefs bija pamanījis viņa rakstiņus par nebūšanām pilsētas dzīvē un aicināja uz pārrunām, jau pēc pāris nedēļām viņš kļuva par avīznieku. Jaunie darbabiedri draudzīgi secināja, ka viņa uzvārds kā radīts feļetonistam.

Kad kolēģi devās uz kafejnīcu pusdienot, viņš no somas izvilka deficītos konservus — kūpinātu mencu eļļā, ko kā bijušais inkasents «par blatu» bija dabūjis kādā veikalā. Rakstāmgalda virsmu aplāja ar iepriekšējās dienas avīzi, bundžu atgriezta ar kabatas nazi. Tieši tajā brīdī telpā ienāca vīrietis bebrādas cepurē, kādu tolaik nēsāja daudzi «atbildīgie biedri». «Labdien, labu apetīti, biedri!» viņš krievu valodā novēlēja. «Mersi,» pilnu muti atbildēja Edvards un, neliekoties zinis par ienācēju, ēda tālāk. Bet atnācējs pamāja uz attiecīgo durvju pusi un noprasīja, vai biedrs redaktors ir pie sevis. «Nupat kā iegāja sevī,» Edvards tā laika joku stilā paskaidroja.

Redaktors bija dabūjis skaidroties par indivīdu, kas redakcijā uzvedas kā dzērājs parkā uz soliņa. «Atvainojiet, tas ir mūsu jaunais feļetonists,» redaktors bildis un uzklauzījis rīkojumu «izteikt principiālu aizrādījumu par nepiedienīgu uzvedību padomju preses orgānā».

Kumpis saņēma rājienu, bet pusgadu vēlāk uz redaktora aicinājumu stāties komunistu partijas kandidātos paskaidroja, ka vēl neesot nobriedis komunisma cēlāju rindu papildināšanai. To viņš atcerējās ar gandarījumu.

Dienas nogurums Edvardu viegli iešūpoja snaudā. Viņš sapņoja, ka tikko no dienesta atgriezies pie savas mīlotās, sēž mazās istabiņas klubkrēslā, bet meitene, viegli pietupusi uz krēsla sāna balsta, pusbalsī dungo dziesmiņu par mīlestību... Nesaprotamā veidā viņš miegā tomēr apzinājās, ka tas ir tikai skaists sapnis. Ka no rīta atkal pamodīsies viens. No Arīdas viņu šķīra ne tikai Baltijas jūra, bet arī Ziemeļjūras tālumi.

Edvards Kumpis vairs nedzirdēja, kā noskrapst ārdurvju atslēga. Arīda, novilkusi puskazociņu un nolikusi ceļasomu, klusi apsēdās uz klubkrēsla malas. ■

¹ Kumpis — liels nazis, tutenis (apvidvārds no Rucavas pagasta).

Rolands Virks

Bibliotēkā

Stāstiņi

Rolands Virks ir žurnālists, mūziķis un, kā pašam patīk sevi dēvēt, arī rakstnieķelis. Šoruden iznācis debijas īsstāstu krājums *Cilvēki man nepatīk*. Virka mūzika baudāma rokgrupas *Four Minute Man* ierakstos.

Sagadījās te viendien brīvais laiks, tāpēc aizgāju uz bibliotēku. Septiņus gadus nebiju bibliotēkā bijis, jo, tā sacīt, parādnieks, bet nu, lūk, nokārtoju lietas un aizgāju. Labāk nebūtu gājis, goda vārds. Tik labs garastāvoklis bija. Samaitāja, velni tādi. Zināms, pa septiņiem gadiem esmu piemirsis etiķeti.

Pagrūžu savu lietotāja kartīti reģistratūras tantei zem deguna un tūliņ tieku nopētīts kā garā vārgākais viņai zināmais cilvēks. «Un?» viņa izgrūž caur zobiem. Es, protams, uzreiz sarkans un apjucis. «Kur, lūdzu, to Šalamovu meklēt?» acis blisinādams, vārgi nokunkstu. Iestājas saspringuma pilns klusums, ko pāršķeļ Beirūtas sprādzienam līdzīgs kliedziens: «Te taču reģistratūra, ejiet, von, tur!» Pametusi ar galvu kādas ejas virzienā, tante vīstot noliecas pāri avīzei.

Kā ar aukstu ūdeni apliets, novelku jaku, somu un pakarinu mantas uz drēbju karamās kārts. Tante tūliņ atkal no visa spēka auro: «Jūs ko tagad darāt!?» Es vēlreiz samulstu un paraustu plecus, jo tiešām nespēju atminēties bibliotēkas uzvedības standartus. Zinu tikai, ka nedrīkst kliegt. «Kur karini!?» viņa kliedz. «Te neko atstāt nedrīkst! Mani taču vienreiz apzaga! Es jau te nesēžu visu laiku! Vai man darišanu trūkst!?» Grābju jaku, somu, laboju savu kļūmi, pazemīgi klanos un grāmatu zālē iebēgu kā dvieļa trenkta žurka. Nākas grāmatu priekus baudīt jakā, cepurē un ar somu plecos. Tūliņ atceros, ka bērnībā jaka un cepure bija jāvelk nost, pat veikalā ieejot, kur nu vēl bibliotēkā.

Tad staigāju starp plauktiem kā zaglis, kuram ka tikai kādu grāmatu pašaut zem jakas vai ie-grūst somā. Nodomāju bibliotekārītei paprasīt meklēto, tak jau zinās labāk. Varbūt papļāpāsim par vienu otru grāmatu, apspriedīsim to un šo. Sak, mazums, iesaistīsimies inteligentā sarunā. Dievs tēvs debesis, kādu indi sāka spļaut. «Šalamovs? Vai tad pie «Š» nav? Ak neskatījāties? Nu vai ziniet, man jūsu vietā te būs jāskrāida? Pieaudzis vīrietis un pats nevižo atrast. Alfabētu nepazīstat? Nāk te visādi... Rau, Agniju viņdien pat apzaga! Neko nedrīkst nepieskatītu atstāt. Stacija, ne bibliotēka.»

Atkal nosarkstu, atvainojos, sasviđu muguru teku līdz bibliotekārei, kura norāda uz vajadzīgo plauktu un meklēto grāmatu. Drīz dodos prom. Grāmata atrasta, noskaņojums izcils, piektdiena ari, ziniet, klāt. Bija piemirsies, cik bibliotēkās jauki. Viss smaržo, viss kluss un rāms. Sen nebiju tik priecīgs sajūties. Pavasaris arī aiz durvīm. Salsišos par gulagu un iešu uz molu pipot, vīniņus dzert, atpūsties.

Dejas soli eju starp plauktiem bibliotekāres virzienā, kad pēkšņi pretīgumā sastingstu kā pēkšņas paralīzes ķerts. Visa labā oma samaitājas. Kāds vairs gulags, ja Stairons blakus Pavičam iegrūsts un turpat, vei, Rūmnieks. Tādā mēs tagad, lūk, eklektikā dzivosim? Tā izklaidēsimies? Briesmas gatavās!

Tā nu uzmetu plecos jaku, galvā cepuri un aizgāju. Vakars bija sabojāts. Ir tomēr jābūt kaut kādai cieņai vienam pret otru. Pat tad, ja alga maza. Galu galā, visi taču ir cilvēki. ■

Pelmeņi

Kā tas bieži gadās, Raimonds saindējās ar paša gatavotiem pelmeņiem. Zināms, šmorēja viņš tos, tā sacīt, no nulles. Samala lielopa un cūkas miesu, piešāva klāt siļpolus un ķiplokus, maķenīt garšvielas un labus vārdus. Tālāk iejauc miklu, labi stipri ar dūrēm to izdauzīja, nogatavināja un izrullēja nedaudz biežāku par zīdpapīru. Pats piņķerīgākais sākās, kad, slapinādams pirkstus aukstā ūdenī, viņš līpināja pelmeņu radziņus. Drīz mazie velniņi tika salikti saldētavā un pārvērti vienā lielā pelmeņu murskuli.

Nākamajā dienā ēdmaņa bija krietni jāsamīzo ar āmuru, tikai tā varēja atdalīt kopā sasalušos pelmeņus un tikt pie kilograma visbrīnišķīgāko gaļas un mīklas kareivju šaisaulē. Raimondam pie sirds vislabāk gāja cepti pelmeņi, tāpēc, eļļu neželodams, viņš astoņus gabalus izrindoja uz čurkstošās pannas virsmas, nesteidzīgi nogaidīja, līdz pelmeņi kļūst zeltaini brūni, apbēra ar sāli un lika uz šķīvja, kur jau bija uzspiedis biezu majonēzes un asās čili mērces pļeku.

Pelmeņi pa vienam tika apēsti trīs kumosos, kurus pirms baudīšanas Raimonds ietērpa sarkanbaltā mērces mundierī. Notiesājies pelmeņus, Raimonds likās uz auss un noguleja garu vakaru un pusi nakts. No rīta viņš nepamodās, jo nakts vidū bija pēkšņi nomiris. Lūk, šis gadījums uzskatāmi parāda, cik smalks un nepielūdzams ir dzīves dzīpars. ■

Teātris

Sēžu šodien un domāju par teātri. Tā teikt, uzradās tāda vajadzība. Domāju, galvu piepacēlis, bet nekādi nevaru atcerēties, vai pirms gadiem desmit biju skatīties lugu *Mirusās dvēseles* vai tomēr nebiju. Pavisam skaidri zinu, ka *Oblovu* skatījos, bet par dvēselēm — dievs vien zina. Tiesa, Oblomovs man allaž jūk ar Čičikovu. Varbūt es nevis *Oblovu* skatījos, bet gan *Mirusās dvēseles*? Pilnīgi raudāt gribas aiz neziņas. Rau, kā laiks visu ietērpis grūti caurredzamā miglā. Kaut ņem un pieraksti uz lapiņas, lai vēlāk varētu atcerēties. Sak, par ko tad es toreiz maksāju, ja neko neatceros? Gandrīz vai jāprasa teātrim nauda atpakaļ. Bet ja neatceries, kurā teātrī attiecīgo lugu vispār izrādīja? Kaut ņem un krīti izmisumā. Ja arī datorā paskatītos, kurā teātrī izrādī rādīja, kā zināt, vai toreiz uz to biji? Varbūt reklāmā redzēji, grāmatā izlasīji un tagad — pēc desmit gadiem — triec galdā dūri un saki, ka uz izrādi arī biji. Beigās teātra darbinieks paskatās kaut kādos papīros, failos, vēsturēs un saka: nē, krietnais ser, jūsu vārda te nav. Un es vēl palieku par meli. Briesmas gatavās. Labi, pieņemsim, ka es visās tajās izrādēs biju un tās bija izcilas. To pašu gan nevarētu teikt par Tolstoja *Annas Kareņinas* uzvedumu. Pag, vai tas bija Flobēra *Bovari kundzes* uzvedums? Atmiņa zūd ar vecumu, dies pasarg. Labāk par teātri un izrādēm vairs nerunāsim. ■

Karaliene

Šodien zemes vai akmens katakombu klēpī gulda Anglijas karalieni, tāpēc runāšu par nāvi, dzīvi un brīnumiem. Izbrīns mani vajā visu dienu — gluži kā tad, kad nomira Gorbačovs, jo nespēju noticēt, ka viņš jau sen nav miris kādā aukstā Aukstā kara naktī. Kā gan cilvēks, kurš dzīvojis kaut kad pirms simt gadiem Padomju Savienībā, var nomirt tikai 2022. gadā? Tas man nav saprotams. Arī Godāra aiziešana mūžībā man bija pamatīgs pārsteigums, jo biju svēti pārliecināts, ka viņš miris jau kaut kad franču jaunajā vilnī. Pasaule ir brīnumu un nesaprotamā pilna. Šodien arī lasīju par pāvestu Benediktu XVI un izbrīnā noelsos, kad izrādījās, ka viņš ne tikai nav miris, bet ir dzīvs. Tad interneta tārpeja mani aizveda līdz Fidelam Kastro, kurš mani pārsteidza visnegantāk, jo svēti uzskatīju, ka viņš joprojām ir dzīvs. Izrādījās — miris. Vēl nāca paziņojums par dzejnieces Lijas Bridakas nāvi. Arī viņu es nebiju iedomājies dzīvu esam. Un, lūk, pagājušajā nedēļā mūžībā devās karaliene. Lai arī man bija aizdomas, ka viņa visu manu dzīvi ir bijusi dzīva, raidījumā *Gribi būt miljonārs?* es atbildē būtu nospiedis

uz pogas «Mirusi 1997. gadā». Es nezinu, ko vai not — neizskaidrojamo dzīvi un nāvi vai savu neattaisnojamo tumsonību. ■

Cepure

Man patik cepures ar nagu. Visu ziemu ar nepacietību gaidu pavasari, lai atkal varētu nēsāt cepuri ar nagu. To var uzvilkt pāri acīm, pārējiem parādot, cik noslēpumains un bīstams esi. Citreiz to var atbidīt vairāk uz pakauša pusi, uzskatāmi paužot savu jestro un mundro garastāvokli. Reizēm var uzlikt otrādi — ar nagu uz aizmuguri — un visiem rādīt, ka tu neesi nekāds vecūksnis un pazīsti lil peepu un mainkraftu. Sveicinot kādu, var cienīgi piedurties ar pirkstgaliem pie cepures naga, bet, ja preti nāk Lembergs, tad cepuri pat uz mirkli nocelt no galvas nost.

Man žēl, ka cepure zaudējusi savu sociālo nozīmi. Rau, kādreiz izgāji ārā ar kailu galvu un tev uzreiz trīs policisti klāt, ņem aiz elkoņa, ved uz slimnīcu, sliktākajā gadījumā — cietumu. Katrai dienai bija sava cepure. Pat naktī cilvēks mēdza gulēt micē. Brīnišķīgi laiki bija. Matus varēja gadiem nemazgāt, bet ar attiecīgu cepuri joprojām izskatīties pēc cienīga un kārtīga džentlmeņa. Tagad? Visi staigā apkārt kailām galvām, modernām frizūrām. Ieiet veikalā ar cepuri pat skaitās bezkaunīgi. Varbūt tikai Tallinas un Barona krustojuma veikalā *Cepures* drīkst. Ej nu sazin.

Lai nu kā, allaž gaidu pavasari, lai varētu sākt nēsāt cepuri ar nagu. Bet pastāv viena nelaime — vējš. Lūk, uzvelku sazin kurā tur martā cepuri ar nagu un eju uz veikalu. Tūliņ saceļas viesulis un norauj cepuri no galvas nost. Skrien nu pakāļ kā muļķis. Ja sanāk cepuri notvert, tad pie galvas tā jāpietur ar roku, izliekoties, ka tā arī domāts. Sak, es vienkārši eju, ar pirkstu galiem bezrūpīgi pieskāries pie cepures naga. Varu arī nepieskarties, bet gribu pieskarties.

Vēl cepures nagu var uzmaukt tā, ka tas gandrīz aizsedz acis, bet tad cilvēks izskatās pēc šaubīga paskata tipa, kuram noteikti ir kas slēpjams. Vispār cepuri var arī nest rokā, bet kāda tad ir cepures un dzīves jēga? Sanāk — spīdzināšana, nevis pavasaris un cepure. Tikko kā ieej veikalā, tā vējš aprimstas, saulīte spīd kā aicinot: hei, velc naģeni un nāc ārā staigāties. Tu sapērcies labumus, aliņu, vīniņu, makaronus, izej ārā ar iepirkumu maisu katrā rokā, bet uzreiz klāt ir viesulis, norauj cepuri un nes prom. Skrien nu ar visiem produktiem tai pakāļ. Briesmas gatavās.

Tieši tāpēc man riebjas pavasaris un cepures. Bezjēdzīgs, kaitinošs apģērba gabals. Gadalaiks — vispār ne pēc kā. Pirms simt gadiem divdesmitajos varbūt nebija vēja, nezinu, bet tagad ir vējš un iespēja staigāt ar neapsegtu galvu. Nost ar cepurēm! ■

Interneta tārpeja mani aizveda līdz Fidelam Kastro, kurš mani pārsteidza visnegantāk

Lelde Jauja

Pasta laumiņa

Stāsts

Lelde Jauja ir dzimusi Līvānos, pa laikam dzīvo gan Latvijā, gan Spānijā. Absolvējusi Literārās akadēmijas prozas meistardarbnīcu kursu. Pirmais romāns *Vīrs, bērni un pieci randiņi* iznāca 2020. gadā. Šogad klajā laists romāns *Pārēšanās ābece* un debitēts bērnu literatūrā ar grāmatu *Tās ir tikai superspējas*.

Pastnieka darbs ir nepatīkams, pat bistams — tā teica visi, kam ir viedoklis, un viedoklis ir visiem. Maz maksā, uzbruks un kodis suņi, visu dienu uz kājām, sāksies problēmas ar vēnām, būs jāiet pie smirdīgiem divaiņiem, uzbruks laupītāji, nozags vecīšiem paredzētās pensijas un tevi pašu nositīs. Tikai mātesbrālis bija optimistiski noskaņots un priecājās, ka ziemā, paslidot un laužot kādu kaulu, to varēs klasificēt kā darba traumu un piedzīt no priekšniekiem kompensāciju.

Tas, ka darbs ir fiziski grūts, tapa skaidrs pavisam drīz. Tieši pirmajā darba nedēļā ienāca firmas X katalogi, katrs kilogramu smags, un sākās lielā staipīšana. Ceļabiedros būtu noderējis karmielis vai vismaz ēzēlis. Pasta nodaļas kolektīva vecie buki smīnēja ūsās, bizēs, nagos — kur nu kurais — un gluži vai lika likmes uz to, cik ilgi jaunais skuķis izturēs. Pēc pirmā mēneša būs prom vai davilks līdz trim? Par laimi, pirmie mēneši darbā ietrāpījās vasarā, kas togad bija neticami silta un saulaina, rīti sākās ar tīru, neatšķaidītu prieku, pēc tam — zināmu gandarijumu sagādājoša pastaiga pa pilsētu, lai arī ar smagu mugursomu (pasta rati jeb ratiņšoma bija piemērota gariem večiņiem, nevis jaunietei ap metrs sešdesmit divi). Tad sākās rudens — rīti aizvien tumšāki, lietis, vējš, slapjdraņķis. Bet Lauma jau bija piešāvusies un noķērusi sajūtu, ka var un prot. Un, jā, gribējās smīnošajiem vecajiem bukiem pierādīt, ka viņa nav taisīta no cukura, arī sniegpārslīņa viņa nav.

Suņi neuzbruka, stilbos un pēcpusē nekoda, tas labi. Toties no atkritumu konteineriem lēca žurkas un bija diezgan vilušās, ka visiem kaut ko nes, bet šim ne. Dažos pagalmos slaištījās pāris

kaķu, tiem Lauma mēdza atnest kādu našķi.

Pulksten astoņos pirmajiem sūtījumiem jau jābūt nogādātiem, tāpēc plāpāšana ar sētniekiem pastnieces plānos neietilpa, lai cik ļoti viņiem to būtu gribējies. Otrajā maiņā nāca ierakstītās vēstules un sīkpakas no Ķīnas.

Visvairāk darba bija trešdienās un ceturtdienās, jo tad iznāca populārākie preses izdevumi un, protams, TV programmas. Piektdienas — mierīgās dienas.

Pirmās nedienas sākās ar Vilku ielas ceturta nama piektā dzīvokļa iemītnieci. Viņa vaktēja pastnieci pie virtuves loga, iebāzusi galvu starp tomātu stādiem jogurta trauciņos. Kad Lauma ienāca pagalmā, logs atdarījās, un pa to tika mests tas, kas nu kurā dienā nebija vajadzīgs, — diegu spoles, burku vāciņi, AAA baterijas. Parasti Laumai netrāpīja, bet vienreiz viņa tomēr dabūja ar plastmasas (taromātam nederīgu) pudeli pa kāju.

Kādu laiku šķita, ka Vilku ielā ir slikti, taču, no Vilku ielas iebēgot Lāču ielā, situācija tikai pasliktinājās. Tur trešā nama trešajā dzīvoklī dzīvoja, nē, ne trīs lāči, bet ļoti izvirtuša paskata tips. Vienmēr, kad atvērās viņa mitekļa durvis, Lauma paniski baidījās ieraudzīt kādu liķi ar spidzināšanas pazīmēm. Katrā ziņā oda šausmīgi, fonā skanēja gaudojoši vaidi, un, izsakoties ļoti maigi, bija vēlme ātrāk tikt no turienes prom.

Oktobra beigās vairākas pastkastītes pēkšņi bija apaugušas ar zirnekļu tikliem, pie dažām bija pielīmētas galvaskausu un izgremtu ķirbju uzlīmes, un bija vēl tādas, kas notašķītas ar asinīm. Pienāca vēstules no Aizsauls; to nebija pārāk daudz, tomēr neliels žūksnis sanāca. Aizsauls vēstuļniekiem rokraksts bija ne pārāk izkopts, var pat apgalvot, ka tas bija sākumskolas limeni. Toties Ziemassvētkos vēstulēs, kas bija sūtītas no Lapzemes rūķu darbnīcas, rokraksts uz aploksnēm bija pavisam glīts.

Cielavu ielas divdesmit devītā nama divpadsmitā dzīvokļa iemītniece gribēja saņemt avīzi tieši rokā. Viņa katru rītu stāvēja pagalmā un gaidīja, un viņai vienmēr — gan ziemā, gan vasarā — kājās bija rūtainas čības. Runāties viņa negribēja — tikai paņēma avīzi, pagriezās un iegāja kāpņu telpā, nemaz nepūlēdamās pieturēt durvis, lai Laumai būtu ērtāka piekļūšana pastkastēm.

Tas nav tavs pienākums, tev tas nav jādara, mamma attrauca, kad Lauma stāstīja, cik daudz nākas sarunāties ar cilvēkiem. Tu neesi nekāda psiholoģe, mamma turpināja, tevi tas tikai aizkavē. Tev par to maksā? Nē. Tad netērē tam laiku.

«Nu, pastāsti, pastāsti, kas tur rakstīts!» Plecīgs, puncīgs vīrietis ap trīsdesmit stāvēja kāpņu telpas durvis un bravūrīgi kratīja aploksnī. «Tu taču esi izlasījusi, es zinu, es neesmu tāds cirvis, kā izskatos. Es zinu, ka tu izlasīji. Jūs visi to darāt, maitas spiegi. Nu stāsti, stāsti! Vīrs tvaikiem tu-rēji, es zinu, vīrs tvaikiem! Un tad visu izlasīji.»

Lauma nereaģēja un devās ārā no pagalma —

Ilustrācija — Laura
Lukeviča

bez steigas, bet ašā soli. Tev istā vieta būtu Tvaika ielā, ja runājam par tvaikiem, viņa nodomāja. Muldonis Cimdiņš virietim vārdā. Māti sauca Marija. Viņi pasūtīja *Citādo Pasauli* un *Ko Ārsti Tev Nestāsta* un saņēma daudz vēstuļu no dažādām pasaules valstīm, ieskaitot Keniju, Salvadoru un Dienvidkoreju. Ja reiz esi tik pārliecināts, ka lasu tavas vēstules, man būtu gluži vai pienākums to beidzot izdarīt.

Ap pilnmēness laiku visi divaini izlida no saviem skapiem vai pažobelēm, vai bēniņiem — kur nu kurš bija slēpies — un bruka pastnieciei virsū. Par to, ka kaut kas nav atnācis, par to, ka kaut kas aizgājis garām, par to, ka nāk pārāk ilgi, par to, ka stūri ielocīti, par to, ka vāks saburzīts, par to, ka uz vāka nesmuks ģimīs, par to, ka kādreiz ar pastniekiem varēja iešaut pa gražītim, bet

tagad neparko.

Mātesbrālis bija izspļāvis, ka, par pastnieci strādādama, Lauma var uzrauties uz sen nesatiktiem radiniekiem, bet dažādu dziļumu domas viņam paspruka bieži, nebija pamata ņemt teikto par pilnu.

Un tad kādu dienu Laumas acis iepletās pavisam lielas. Ja viņa būtu bijusi Bērziņa, Liepiņa, Ozoliņa, sirds neapmestu kūleni, ieraugot savu uzvārdu uz nepazīstamam adresātam domātas aploksnēs. Bet te pēkšņi Valts Klikšķis. Cik tad Latvijā to Klikšķu ir? Maza saujiņa. Kas viņš tāds? Kā izskatās, cik vecs? Pusbrālis, brālēns? Laumas bioloģiskais tēvs it kā miris, bet, ja cītīgi skatās realitātes šovus par dzimtas koku pētītāju neticamajiem piedzīvojumiem, pazudušiem un atrastiem radiniekiem, tad fantāzija aizvirpuļo

Ja uz tik rotaļīgu vēstuli viņš neatbildēs, tad mūdzis vien ir, un – vai gan Lauma grib iepazīties ar mūdzi?!

arī uz aizsaules pusi.

Lauma, protams, uzreiz iegūglēja Valtu Klikšķi, meklēja feisbukā, bet neko neatrada, un tas bija ļoti aizdomīgi. Ja tevis nav internetā, vai tu maz eksistē?

Ziņkāre niezēja, nebija iespējams nedomāt par šo, iespējams, neeksistējošo personu, kas ik pa reizei saņēma kādu pasta sūtījumu. Izsekot viņu, vai? Vismaz ieraudzīt seju. Varbūt no dzemdību nodaļas izzagts dvīņubrālis, johaidi, kā tad to varēja tā atstāt?! Snaikstīties ap Ežu ielas namu un stundām gaidīt kādu, kuram bija zināms tikai vārds, uzvārds un adrese, šķita kā šāviens tumsā, un varēja sanākt iešaut sev pašai.

Nekas cits neatlika, kā rakstīt Valtam vēstuli. Bet pa istam – ar pastmarku, caur pastu, ar visu pasta zīmogu, nevis pa taisno iemetot paskastītē vecmodīga šantažētāja stilā. Un kā ar atpakaļadresi? Vai norādīt? Tad Valts zinās, kur Laumu meklēt. Drošāk uz abonenta kastīti pasta nodaļā, nebija nemaz tik dārgi. Lauma dabūja 15. numuru un jutās kā jaunkundze, kas caur iepazīšanās sludinājumu grasās sarakstīties ar sirsnīgu ciemtnieku.

Ar pirmās vēstules rakstīšanu negāja gludi. Sākumā galvā virpuļoja vārdi, kas veidoja atskaņas ar vārdu «Valts» – balts, malts, stalts, kalts, salts, arī zelts iespruka rindai pa vidu. Rakstīt tieši vai caur puķēm? «Sveiks! Kas, pie velna, Tu esi? Sirsnībā Lauma.»

«Labvakar (vai labdien, vai labrīt), Valt! Es rakstu Tev, jo...» Balts, malts, stalts.

Atklāt savu īsto vārdu vai tomēr slēpties aiz noslēpumaina pseidonīma? Floreāna Fabiāna Filcēšana uz viegla ģiboņa robežas sūta ziņu.

Lauma izdomāja, ka visupirms grib pārbaudīt, cik Valts ir atvērts un draudzīgs jaunām iespējām iepazīties. Viņa uzrakstīja, ka viņai uz viņu ir Klikšķis, un pajautāja, ko viņš domā par klikšķiem. Ja uz tik rotaļīgu vēstuli viņš neatbildēs, tad mūdzis vien ir, un – vai gan Lauma grib iepazīties ar mūdzi?! Nē, protams. Vai gribēja noskaidrot iespējamo radniecību ar šo mūdzi? Jā, protams. Mierā neliksies, kamēr neuzzinās, kas abus saista.

Skaidrites kundze, kuru Lauma reiz bija izdzirdējusi kunkstam pie puspavērtām dzīvokļa durvīm un izsaukusi ātro palīdzību, nu jau bija atlabusi un uzstājīgi aicināja ciemos. Lauma pirms tam bija izvairījusies, bet večiņa dzīvoja vienā kāpņu telpā ar Valtu Klikšķi, tāpēc bija jāizmanto iespēja iegūt informāciju.

«Kluss, mierīgs,» Skaidrites kundze zināja stāstīt. «Viņam ir mazas, šauras actiņas. Smuks purniņš.»

Ahā, šis tomēr nebūs uzticamākais informācijas avots, Lauma secināja, bet pie večiņas tāpat reizi divās nedēļās uz brīdi iegriezās.

Vēstule no Valta! Apmēram nedēļu pēc Laumas pirmā sūtījuma atbilde bija klāt. Rokas trīcēja, bet tikai nedaudz. Tagad viss izšķīrās, šis bija tas brī-

dis! Ja nu...

Iekšā bija A4 lapa, aprakstīta no abām pusēm – nu gan aizrāvis! Klikšķa tēma tikusi pacelta neredzētos filozofiskos un etimoloģiskos augstumos. Būtībā bija daudz vārdu par neko, un Laumai vajadzēja tikt skaidrībā par viņas nākammo soli. Rakstīšu īsi, un viņš arī rakstīs īsi, Lauma nolēma. Vienu teikumu. «Kas tu esi?» Pretī atkal atnāca garš vārdu palags, jo Valts bija itin viss: cilvēks, vīrietis, domātājs, dēls, brālis, mazdēls, tēvs, šoferis, klients... Paga, paga. Tēvs? «Cik tev ir bērnu?» Lauma jautāja nākamajā vēstulē. Uz to taču var atbildēt vienā vārdā! Var, bet – vai vajag? Valtam nevajadzēja. Viņš pirmām kārtām pievērsās jautājuma būtībai, cēlonim un, pats galvenais, pulsam. Viņu uztraucis jautājuma pulss, lai ko tas arī nozīmētu. Laumai tā arī neizdevās uzzināt, cik bērnu tēvs viņš ir. Alkas pēc konkrētas un skaidras informācijas kļuva aizvien lielākas, tāpat kā vēlme redzēt Valtu seju.

«Vai vēlies satikties?» viņa jautāja divpadsmitajā vēstulē. Bija pagājis pusgads, kopš sākusies abu sarakste.

Valtam adresētās vēstules Lauma pati gaidīja ar lielu aizgrābtību. Tā, ko iepriekšējā dienā viņa bija iemetusi pastkastē, nākamajā jau rātņi dusēja starp pārējām vēstuļmāsām uz Laumas darba galda. Pastniece sūtījumu kaudzi sašķiroja sīkākās čupiņās, katrai uzmauca kancelejas gumiju, lielāko daļu rūpīgi ielika mugursomā, divas paņēma rokās – tās viņa pastkastēs saliks pirmās. Pārbaudīja, vai kabatā ir durvju kodu saraksts un atslēgu saišķis, un bija gatava doties.

Kad nelija lietus un nebija jāstaipa smagie katalogi, darbs šķita pavisam jauks. Āpšu ielas piektā nama pagalmā kaķi sagaidīja Laumu ar ovācijām, tas ir, uzmeta viņai laisku skatienu, izstaiņājās un nesteidzīgi nāca pie bļodas, kurā pastniece ar pļurkšķi iekratīja slapjo barību. Lai arī ielas kaķi, tomēr izvēlīgi, visu ražotāju konservus pretī neņēma. Dzīvošana uz ielas nedrīkstēja būt iemesls kvalitatīvas pārtikas nenovērtēšanai. Viens paberzās gar Laumas kāju, un rīts bija izdevies.

«Kas tev ar ausi?» pastniece jautāja, bet glaudīt nepieliecās. Veiksmīgu savstarpējo attiecību panākumu atslēga bija veselīga distance un mierīga līdzāspastāvēšana.

Lauma domāja par Valtu (baltu kaltu).

Es gribu izpurināt skaidras atbildes no tevis, gribu uzzināt, kā tu izskaties, gribu dzirdēt tavu balsi, gribu saskatīt līdzību starp mums, bet arī nesaskatīšana nebūtu liela bēda. Es gribu likties mierā, bet nevaru, kamēr neesmu apmierinājusi skrapējošo neziņu. Tā viņa domāja.

Nākamajā vēstulē Lauma palūdza Valtam telefona numuru un apsvēra plānu B un C, ja viņš atkal izlocītos un numuru neuzrakstītu, vai arī uzrakstītu, bet numurs nebūtu īstais. Valta atbilde atkal bija gara, Lauma tai skrēja ar skatienu pāri, nelasīja, neiedziļinājās, līdz beigās atdūrās

**Tādām
jaunkundzēm
kā glītā
pastniece
nevajadzētu
būt pārāk
ziņkārīgām,
jo varot
ieklūt
nepatikšanās**

Autore īpaši pateicas
Ramonai Krišjānei!

pret astoņciparu skaitli.

No rīta Lauma piezvanīja uz norādīto numuru no savas pasta nodaļas tālruņa. Zvans tapa atbildēts, ne īpaši zema, bet nepārprotami vīrietim piederoša balss sacīja: «Klausos.»

«Vai Valts?»

«Valts runā.»

Lauma nometa klausuli. Pirms sarunas turpinājuma plānam A bija vajadzīgs apakšplāns A.A, A.B un A.C. Galvenais mērķis: noskaidrot, vai abus vieno asinsradniecības saites. Šādas informācijas uzzināšana telefoniski būtu slikts tonis, nozīmīgām sarunām jānotiek klātienē. Nebija obligāti vērties runātājam acīs, skatienu drikstēja nolaist vai vērst sāpus, bet atrašanās kopā vienā laikā un telpā bija obligāta.

Viņš nojauš, ka tā biju es, Lauma iekoda sev vaigā. Bet varbūt tomēr ne. Tādi pļāpukules mēdz neredzēt trīs metrus tālāk par sevi, tomēr izņēmumi ir vienmēr.

Telefona numurs bija istais, izmeklēšanas lieta gāja uz priekšu.

Lauma izvairījās no Vilku ielas tantes mestās zaļo zirniņu bundžas, par laimi, tukšas, un, atslēgu saišķim šķindot, iekļuva kāpņu telpā. Otrdienā, un piektā dzīvokļa pastkastītē bija jāietūci celofānā iepakota avīze no Vācijas, pārējie bija rēķini, rēķini, rēķini un viena vēstule.

Vai viņš atnāks, ja piedāvāšu satikties? Ja viņš ir īsts Klikšķis, tad atnāks, uz Klikšķiem var palauties. Klikšķi var šķist nenopietni, vieglprātīgi, tiem var neuzticēties, apšaubīt, bet savu darbu tie izdara — tie vienmēr noklikšķ.

Ilgī domāt un plānot nedrīkstēja, pa to laiku puse dzimtas varēja apmirt. Pēc tam, kad feisbuka laika joslā izlēca kārtējā versija teicienam par dzīvošanu uz visiem simt un atziņa, ka labāk nožēlot to, ko esi izdarījis, nevis to, ko neesi, Lauma izlēma — labi, vilks-lācis-ēzis ar viņu, jāzvana Valtam un jāsarunā tikšanās. Un, lai interesantāk, jāpiezvana, stāvot blakus viņa dzīvokļa durvīm.

Attiecīgajā adresē pastniece vispirms sameta sūtījumus kastītēs un tad klusiņām kāpa augšup, līdz apstājās pretī durvīm, kam vajadzēja būt istajām. Kājslauķis aicināja smaidīt, un Lauma paklausīgi pavirzīja abus lūpu kaktiņus augšup.

Valts atbildēja uz telefona zvanu, Lauma pielika ausi pie dzīvokļa durvīm. Fona trokšņi klausulē liecināja, ka sarunbiedrs atrodas uz ielas vai sabiedriskajā transportā, tur bija ššš un žžž, un cilvēku balsis. Lauma atklāja vīrietim savas kārtis, un Valts šķita liksms. Jā, jā, noteikti jāsatiekas, viņš vairākkārt atkātoja, bet precīzu vietu un laiku neierosināja, uz Laumas piedāvājumu reaģēja ar «jāskatās, jāskatās, paskatīsimies, noteikti vajag satikties». Telefonzvans pārtrūka.

Sāka skrapstēt atslēga pretējā dzīvokļa durvīs, tās atdarījās, pirmais izskrēja šunelis — mazs, brūns, nīprš, ziņkārīgs — un metās ošņāt Laumas zābakus.

«Labrīt! Jūs nezināt — kaimiņš te bieži parā-

dās?» pastniece jautāja suņa saimniecei zaļā beretē.

«Ā, sūtījums?»

«Jā.»

«Kurš no viņiem? Nezinu, nemācēšu palīdzēt.»

Lauma pateicās un, gaididama, kad atraktīvais duo būs prom, izlikās pārcilājam sūtījumus savā mugursomā. Kurš! Valts acimredzot nedzivoja viens. Lauma vēlreiz piespieda ausi Klikšķa mitekļa durvīm. Dzīvokli bija dzirdamas balsis, ņurdoņa, ahā, skanēja radio. Tad tāda kā čību šūkāšana pa grīdu. Iekšā kāds noteikti bija, un pastniece, neļaudama sev pārdomāt un mesties prom, piespieda zvana pogu. Es esmu tik tuvu patiesībai, tūlīt uzzināšu, esmu pāris soļu attālumā no atbildēm, ko meklēju. Seja sāka svilt.

Durvis atvērās, tajās stāvēja vīrietis krietni pāri pusmūžam, halātā, čībās, matu uz galvas bija pārsteidzoši daudz, tie bija sirmi un kupli, un ūsas izskatījās rūpīgi koptas. Lauma pēc tam mēģināja atcerēties viņu sarunu vārdu pa vārdam. Balss ziņā pati sev viņa bija ierunājusī visu tikko dzirdēto. Valts Klikšķis? Nē, viņa nav mājās, blandās apkārt, stāsta visādus pekstiņus, nebūtu brīnums, ja slapstās no policijas vai kādas citas varas iestādes. Ieskrien uz brīdi un uzreiz prom. Nē, sirmais kungs neesot viņa tēvs, un tādām jaunkundzēm kā glītā pastniece nevajadzētu būt pārāk ziņkārīgām, jo varot ieklūt nepatikšanās. Lauma tūlīt pat atzinās, ka ir Klikšķe un vēlas noskaidrot, cik tuva radniecība viņus abus ar Valtu saista. Sirmais kungs iesmējās, šķita, ka pat drusku ļauni.

«Vai, meitenīt, tur nu nekādas radniecības jums nebūs,» viņš sminēja. «Valts to Klikšķi pats sev ielika. Viņa tēvs bija gruzīns, un Valtam viņa nelatviskais uzvārds traki nepatika, nomainīja uz citu. Vareja jau nu Bērziņu vai Kalniņu ņemt, bet ko trakam padarīsi. Kaut kas smadzenītēs noklikšķēja, un Valtiņš pārvērtās par Klikšķi.»

Tā pa istam Lauma attapās tikai uz ielas. Vajadzēja labu brīdi, lai galvā zumošais domu spiets apklustu.

Skaidrs, ka ļurinātājs un mākoņu stumditājs Valts nebija viņai rada, to taču uzreiz varēja saprast, jau pirmajā vēstulē tas bija rakstīts starp rindiņām — sarkaniem un mirguļojošiem burtiem —, bet Lauma nebija gribējusi to saskatīt, tik ļoti aizrāvusies ar vēlmi atklāt asinsradnieku.

Ja Valts būtu Klikšķis, viņš uzvestos kā īsts Klikšķis. Nebūtu ne garo penteru vēstulēs, ne izvairības no tikšanās. Klikšķi respektēja citu cilvēku laiku un nevienu nevazāja aiz deguna.

Tā sevi pārliedot, Klikšķu dzimtas pārstāve bija nonākusi līdz ielas kaķu laiskošanās placim. Pieci ērti izgūlušies minkas tiksmīgi sildījās saulītē. Lauma izvilkā no kabatas kakbarības bundžu un ar klusu tinkšķi to atvēra. Pieci minči izstaiņājās un apostīja ēdienu, piemiedza acis un noskurināja ūsas, un dzīve Laumai atkal šķita itin jauka. ■

Rūdolfs R. Vītoļiņš

Robinsonādes landšafte

Eseja

Rūdolfs R. Vītoļiņš
ieguvis maģistra
grādu LU Vēstures un
filozofijas fakultātē.
Pētnieciskās intereses
saistītas ar telpas
pieredzēšanu, mežiem,
gotisko literatūru un
bondoloģiju.

Apkaisības laika mācītājs, literāts un folklorists Gustavs fon Bergmanis brīvajos brīžos mēdza uz muižas diķa saliņas lasīt savu mīļāko grāmatu *Robinsons Krūzo*.¹ Šī aina no latviešu literatūras vēstures rosina domāt gan par vietas ietekmi uz literatūru un to, ko izvēlamies lasīt kādās vietās un otrādi, gan par vēlmi doties uz neapdzīvotu salu. Pievēršoties vēlmei strandēt uz neapdzīvotas salas, kolorītu vietu un telpu radīšanas meistars *New Age* zinātniskajā fantastikā Džeimss Balards lieto jēdzienu «apvērsta robinsoniāde» (*inverted Crusoeism*), kas raksturo cilvēka vēlmi labprātīgi doties mežonīgā vidē, lai savažotu svešatno ar personīgās topogrāfijas tīklu un transformētos. To, protams, var vienkāršot un ar lidmašīnu vai kuģi doties pavisam civilizētā ceļojumā uz Jaunās pasaules arhipelāgiem, bet vēl cita alternatīva ir mežonīgā un neparastā meklējumi Rīgas urbānā pūžņa centrā, piemēram, Mīlestības saliņā. Pirmajā mirkli pavisam ne balardiska vieta – te neatrast augstceltņu glāžainos stāvus; virzienā no centra gar Daugavu tā ir tuvākā vieta, kas ietilpst dabas parkā *Piejūra*. Bet tieši šis kontrasts to dara par izcilu sliekšņa (liminālo) telpu – zonu starp dabu un ostas mašīnēriju, romantiku un kara bāzi, faktisko un iztēloto vai izsapņoto. Tur satiekas sala un dārzs, pilsēta un jūra, civilizētais un neskartais. Mūsu fundamentālie mīti, atmiņas un apsēstības, ko var un vajag doties izvaicāt lielākā pietuvinājumā.

Šādā piedzīvojumā, kas ved cauri nerimtīgiem upes ūdeņiem, vispirms rūpīgi jāizvēlas ceļabiedri, jāizvēti to iekšējā ģeometrija. Neder pārāk čikstulīgie, pārāk nopietnie un nosvērtie, brīnīties aizmirsušie un arī pārāk viegli sajūsmināmie ne. Vienīgā transporta iespēja ir tuvīnā laivu noma, *SUP* dēļi vai personīgā laiva, līdz ar to kāds jāliek pie airēšanas, par ko man pašam sajēgas ir maz. Galu galā, mūsu trijotnē ir plenēru zīmētāja, airētāja un es līdera lomā – zinu, kurp dodos, taču nav ne jausmas, kādēļ. Mani iztēlotie un vienlaikus īstenie ceļabiedri ir nosmulējis Haks Finns, samieļojies Rips van Vinkls, drudža mo-

cītais Moriss Džeralds, piedzēries Erols Flinns, Billijs Bounss, kurš gan vairs nedrīkst dzert, zobgalīgais Pīters Blads un Alēns Delons, tomēr nesemu drošs, vai šoreiz viņš nācis no filmas par misteru Ripliju vai tomēr no *Les Aventurers*.² Lai vai kā, līdzīgi kā filmās, braucot ar divām dāmām, pastāv iespēja, ka no salas atgriezīsies tikai divi. Vai divas. Izbraukšanas ritā viena no kompanjonnēm saslimst; tātad brauciens tiešām noritēs divatā. Jācer, ka tā nav zīme, ka saslimušais, paliekot nopakaļ, izglābjas no noslēpumaina likteņa, kura iespaidā aizbraucēji top par daļu no dabas.

Ceļu sākam Rītabuļļu laivu nomā, kur no diviem hipijiem, ar kuriem, šķiet, itin labi varētu papļāpāt par Sidhartu, noirējam kajaku. No laivu nomas ir apmēram pusotru stundu ilgs ceļš līdz satiksmes un dzelzceļa tiltiem, kas šķērso Buļļupi. Negrasos apgrūtināt ar ceļa pirmā posma grūtībām – jau pirmajās minūtēs slapjajām drēbēm, sauli un slāpēm, mežonīgajiem, gandrīz jūras viļņiem, kas mūsu kajaku kā rieksta čaumalu nēsāja zigzagā starp Daugavgrīvas notekūdeņu attīrīšanas staciju un Bolderājas ielām, par kuģiem un motorlaivām, no kuru šķeltajiem viļņiem tvērāmiem piekrastes niedrēs, un spēcīgo vēju, kas trīsreiz gandrīz apsvieda mūsu laivu otrādi. Par to visu ne. Pēc pusotras stundas ceļa pabraucam zem tilta pelēkā betona juma, ko vietumis pāršķeļ maksšķernieku izmestās auklas. Viņi visnotaļ vēlīgi paceļ kātus un ļauj izbraukt zem tukšajiem āķiem. Līdz šim nemierīgā rietumvēja nestā upe nu kļuvusi rimta, pūsmām šķeļoties ap Mīlestības saliņu. Pagriezušies pa labi, iepeldam Loču kanālā. Sekojot ieteikumam, salas krastā, kurš slid gar kreiso bortu, meklējam ieeju kādā licīti. Taču kārtējo reizi iekuļamies niedrēs un nolēmjam piestāt agrāk – no niedrēm brīvā krasta laukumīnā.

Mūsu pirmā izkāpšanas vieta uz neapdzīvotās salas ir visai aizaudzis meža puduris ar augstām zālēm, bebru nograuztiem un daļēji izpuvušiem bērziem. Izkāpuši ejam salas centra virzienā, taču jau pēc dažiem soļiem atduramies purva priekšā. Turp doties bez piemērotiem zābakiem būtu neprātīgi. Ievērojis tuvumā esošu koka stumbru, rāpjos augšup cerībā saskatīt vajadzīgās atbildes, taču sagāztā stumbra miza ir mitra, un pakāpties diez ko neizdodas. Nav redzams pat putnu vērošanas tornis salas viducī. Secinām, ka nāksies ar laivu turpināt apsekot salas perimetru. Tomēr vēl mazliet paejam paralēli krasta linijai pa cietzemi. Pretējā krastā redzami Bolderājas dzīvojamie nami – gan dekoratīvas kocenes, gan padomju piecstāvenes. Tikmēr tepat uz salas krūmājā acīm paveras trīs bērza baļķīši, kas salikti rindā cits aiz cita. Tiem abās pusēs divi paštaisīti koka soli, kas apvilkti ar flīžu raksta linoleju. Visam pa vidu padomju laikam raksturīgās tumši brūnās sekcijas durvis. Tās kalpojušas par galdu, taču tagad ir vēja vai dzīvniecisku dusmu sagāztas un salauztas. Blakus uz soliņa rindā guļ sešas milzīgas sē-

Ilustrācija —
Rasa Pavilona

nes. Iespējama zināma saistība. Līdzās redzama ugunsкура vieta — pirmā no daudzām. Skaidri apjaušu Sairesā Smitā vadītā pulciņa sajūtas, kad par neapšaubāmu kļuva neredzamā prinča Dakara klātbūtne uz Linkolna salas. Arī mēs neesam nedz pirmie, nedz vienīgie. Atgriezāties pie laivas, lai mazliet iekostu pīrāgus un turpinātu ceļu.

Sēžoties laivās, sākas lietus. Pēc dažām minūtēm, kad mitrums jau izsūcies cauri zābakiem, apjaušām, ka liciis ir pārāk labi noslēpies nīdērēs. Lietum pieņemoties sparā, nolemjam atkal stāt krastā, šoreiz krietni klajākā vietā, lai vismaz pārļāistu negaisu tuvāk izejai Daugavā. Lietus pierimst, līdzko mantas paslēptas zem kokiem,

tāpēc tālāk nolemjam iet kājām. Šķērsojot salijušās un vēl jo zaļākās pļavas, acīm paveras gan smilšainā Milestības salas pludmale, gan Vecdaugavas ostu termināļi un pārkraušanas punkti. Ir skaidrs, ka tornim jābūt kaut kur tuvumā. Tā kā lietus aprimis pilnībā, es atgriežos pēc somām. Ceļabiedrene tikām dodas tālāk un brīžiem pazūd skatienam aiz koku puduriem, lai mirkli atkal paceltos virs košzālās masas, kas saduras ar drūmo mākoņu armādu. Sekošana viņas ik pa laikam pavidošajam stāvam uz neparastās dabas fona šķiet kā paslēpes apburtā salā. Tas, kas no attāluma šķiet omulīgs zaļš paklājs, pietuvojoties atklājas kā slapja un bieza zāle, bet burvīgais skats atkal neaizsniegts paliek manā priekšā, it kā rokas stiepiena attālumā. Taču nav labākas vietas, kur krist par dabas mākslas (lasi — burvestības) upuri, kā uz vientuļās salas. Kā trakais Orlando noskrējis zināmu gabalu starp nokarenajiem koku zariem un lekno zāli, panāku ceļabiedrēni krietni stingrākā klajumā, kurā starp sūnām saugušās pienenes.

Viņa piezīmē, ka esot savādi redzēt šādu dabas uzvedību, jo sūnas parasti augot vienas pašas. Cik atšķirīga ir cilvēka neskartā ainava, viņa saka. Domās aizkavējas pie šiem vārdiem. Vai, saucot šo salu par neskartu, neaizmirstam, ka arī neskartums vai, soli tālāk, pat gandrīz mežonība ir rāmis, kultūras tehniku veidots uztveres tīkls, kurš caur mūsu acs tīkliem identificē un nosauc apkārtni? Tiksmē par šo vietu kā cilvēka neskarto dabu turklāt instrumentalizē dabu kā industrializācijas pretindi. Tomēr arī Milestības saliņa ir šīs pašas industrializācijas bērns. Cēlais mežonis. Salas izcelšanās meklējama industriālā 19. gadsimta nogalē, kad Daugavā celtas straumes regulētājbūves. Vietās, kur tika konstruētas šādas hidrotehniskās būves, upe nogulsņēja sanešus, kas laika gaitā pārtapa par saliņām. Tas bijis īpaši raksturīgs konstrukcijām, kas pavērstas pret sānu attekām.³ Viena no tādām ir Bolderājas straumes sadalitājbūve, kas tapusi laikā no 1888. līdz 1893. gadam.⁴

Sodien, stāvot uz salas sūnāju paklāja, ko raibina asinsarkanās mežrozēs un āboliņa violetās galviņās, ieskanas kulta dzejnieka vārdi: «Nonāca viņi pie laimības laukiem un tikamiem mauriem, / Tur, kur ir laimīgo birzis un svētlaimes mierīgās mītnes.»⁵ Atsaucoties uz Eneīdas komentētāju Serviju, vietas ir tikamas (*amoena*), ja tās nav kultivētas vai izmantotas utilitāram mērķim.⁶ Līdztekus saliņas neskartība izriet no 1999. gadā apstiprinātajām *Piejūras dabas parka* robežām. Turklāt pēc dažiem gadiem sala noteikta par migrējošo un ligzdojošo putnu aizsargājamo teritoriju. Līdz ar to tieši cilvēks ir spējis noturēt šo salu projienē. Taču tas nenozīmē, ka uz šīs salas neatrast cilvēka darbības pēdas. Tieši šobrīd sasniedzam putnu vērošanas torni. Tam ir trīsstūra forma un asi slīps jumts, kas sedz tā trīs stāvus, kurus deviņu metru augstumā saista trīsdesmit

Džins vēlēšanos, protams, tik un tā izpildītu pēc sava prāta, neņemot vērā kontekstu

trīs pakāpieni. Slīpā jumta dēļ torni dēvē par Knābi. Spriežu, ka varens piedzīvojums būtu siltu vasaras nakti jūnijā pavadīt šī torņa augšējā platformā, veroties planētu konstelācijās un mēģinot atminēt to paustos noslēpumus.

Sasniedzot augšējo, sūnām apaugušo platformu, apkārt paveras ostas ierēdnieciskā Bolderāja, militarizētā Daugavgrīvas sala, arī Mangaļsalas un Ziemeļblāzmas apkaime. No Daugavgrīvas un Bolderājas puses salu nodala Buļļupe un Loču grāvis. Trešo salas krastu apskalo Daugava, un tas taisnā līnijā ar visu Daugavas kreiso krastu ir vērsts uz jūru. Pirmajā acu uzmetienā sala veido trīsstūri, lai gan krasta līnija pret Buļļupi ir ieliekta kā bumerangs, tāpēc saliņas koptēls atgādina buru. Atkal sāk līnāt, tādēļ, isinot laiku, izvelku blociņu, lai uzzīmētu apvidus karti. Ne jau tāpēc, ka tādu materiālu trūktu, taču Toma Soijera balss man stāsta, ka ikviens no mūsu izlasīto grāmatu varoņiem, nokļuvis uz neapdzīvotas salas, uzzīmētu kaut aptuvenu karti, ko vēlāk glabāt līdz mūža galam. Rīgas plānos, it īpaši gadsimtu mijas posmā, varam izsekot salas apveidu mainīgumam. 1890. gada plānā ir iezīmētas divas saliņas un koka tilts, kas savienojis Bolderāju ar Daugavgrīvu. 1903. gada plānā norādīta strauami regulējošā konstrukcija, ap kuru divas agrākās saliņas savienojušās vienā. 1912. gadā Pēterburgā izdotā ostas aprakstā *Описание Рижского торгового порта* sala tikai minēta. Tās šodienas forma skaidrāk saredzama 20. gadsimta otrās puses padomju armijas topogrāfiskajās kartēs.

Taču precīza lokalizācija kartēs vai topogrāfiskos aprakstos nenozīmē emocionālas saiknes radīšanu; to apraksta Zimmels: «Gara slānis kā astrāla miesa aptver šo zemi, te dzimst izjūta, ka še pagaisis dabas un gara pretstats. Noslēpumaina un tomēr gluži kā acim redzama, rokām tverama vienotība saauž landšaftu, tā augsnes smaržu un līniju dzīvību ar garu, kas ir tā auglis.»⁷ Rosinoši šķiet vārda «ainava» vietā lietot piemirsto «landšafti». Tas izmantots starpkaru perioda presē un reizumis vēl 20. gadsimta 90. gados. Labāk zināmo vārdu «ainava» latviešu valodā ieviesis Frīdrihs Mālberģis. 19. gadsimta 80. gados viņš to atvasinājis no vārda «aina». Vārds ātri vien nostiprinājies ar nozīmi 'dabasskats'. Taču telpas simboliskā puse atklājas arī ar akustisko, taktīlo un ožas maņu iesaisti.⁸ Tas prasa bēgt no okulārās varas diktāta. Ja reiz latviešu valodā jēdziens biežāk saprotams kā skats, koptēls ar uzlūkotiemi objektiem, tad nepieciešams jēdziens, kas uzsver subjektīvās asociācijas un tēlojumus, kuri rada atgriezenisko saiti starp iedomāto prātā un īstenoto dabā. Aizguvums «landšafte» (no vācu *die Landschaft*) iemieso vācu un flāmu tradīciju — zemes (*Land*) un tās veidošanas (*schaffen*) amatniecisko un mentālo priekšstatu izpausmes. Tātad jēdzienā ietverta gan izmantošana — meliorācijas grāvji, ganības, labības lauki —, gan iztēlošanās — teksti un gleznas. Tikai viena piezīme, dodu

priekšroku vārda sieviešu dzimtes formai, jo lieki aizguvumam no svešvalodas mainīt dzimti, kāda tā ir devjvalodā.⁹

Ņemot Zimmela citātu par atspērienu, landšafte izpaužas kā vienotība starp fiziskiem (pār)veidojumiem telpā, dabisko apkārtni un paša cilvēka pieredzes bagāžu. Vide un vēsture, laikapstākļi un atmiņas, tekstos (ceļvežos) lasīto priekšstatu sadure ar īsteno. Šo sarakstu, iespējams, var turpināt, taču drošāks ceļš pie landšaftes ir nevis šo tīklojumu nosaukšana, identifikācija vai pat atpazīšana, bet gan nepastarpināta rezonanse ar apkārtni. Apkārtnes pielādēšana. Jābrīdina, ka rezonanses pieredzi nav iespējams sintezēt. Tā mums pietuvojas tikai kā sauciens no ārpusē, iespējams, caur sīku ikdienas notikumu vai objektu (ieteikumu nopirkt grāmatu, aizbraukt uz salu). Vai tai atsaucamies, jau ir kas pavisam cits. Un rezonansi nevar uzkrāt un pavairot. Brīdī, kad mēģinām nofotografēt skatu vai līdz galam ieelpot ceriņu smaržu, mēs pārslēdzamies agresīvā kaujas stāvoklī, kurš aizslēdz mūsu rezonanses spēju. Priekšnoteikums, lai pietuvotos landšaftei, ir pasivitāte, intimitāte un atbrīvošanās, nevis tramīgs skatiens. Lidzīgā kārtā tad, kad mēģinām šo garīgo procesu skaidrot, lai veidotu visaptverošu definīciju, tas pārtop neirotikā mēģinājumā uzdot džinam perfektu vēlēšanos, kas izteiktu visu. Džins vēlēšanos, protams, tik un tā izpildītu pēc sava prāta, neņemot vērā kontekstu, kas vēlēšanās paudējam būtu šķītis pašsaprotams. Landšaftes gadījumā rodas jautājums — kā šis visaptverošās definīcijas atšķiramas no, piemēram, jēdzieniem «telpa» un «vieta»? Neiedziļinoties cilvēkģeogrāfijā ieilgušajos strīdos par jēdzienu «telpa» un «vieta» savstarpējo novietojumu, pietiks atzīmēt: vieta ir precizējama, unikāla un subjektīva (mājas), savukārt telpa ir likumos un zemesgrāmatās formēta abstrakcija (Ziemeļu rajons), turpretim landšafte ir juteklisks tēlojums par vietu (Rīga kā *civitas dei* jeb debesu Jeruzaleme Livonijas Indriķa hronikā). Pēdējais piemērs norāda arī uz to, ka šos emocionāli piesātinātos tēlojumus var izmantot un tie tiek izmantoti ideoloģiskiem un pašslavināšiem nolūkiem. Telpa ir teorija, vieta ir prakse, landšafte ir emocijas jeb stāvoklis, kas iegūst aprises vēstures, garastāvokļa un vides audumā.

Kādas emocijas slēpj tā atmiņas patina, kas ietin šīs salas «astrālo miesu»? 1863. gadā salas ziemeļu galā uzcelts tilts, kas uzspridzināts Pirmā pasaules kara laikā. Fotografijas un vietējo atmiņu stāsti liecina, ka vēlāk, 20. gadsimta 30. gados, sala kalpojusi arī par govju ganībām. Govis ar plostiem vestas uz plāvām, un vietējie laivās devušies slaukt lopus. Ganības ir zona starp cilvēka neskarto mežonību un urbāno vidi, tajās prāts ir kultivēts un instinkti apmierināti, ļaujot baudīt labāko no abām pasaulēm. Ganībās, šajā sliekšņā telpā, tiek aiztaupītas gan urbānās neirozes, gan mežonības briesmas. Uz salas nav plēsī-

Ilustrācija —
Rasa Pavilona

gu zvēru, civilizācija ir sauciena attālumā, nemanot nerunājot par acimredzami biežajiem viesiem. Nepārprotama oāze, viņpus kurai ir ja ne gluži haoss, tad viss civilizācijas smagums, kas jānes ostas pilsētai.

Šādas nomaļas vietas var tikt saistītas ar jūtu pasauli, proti, Izidors no Seviljas norāda uz Varro skaidrojumu, ka vieta ir piemīlīga (*amoena*), ja tur plaukst un pieredz milestību (*amorem*).¹⁰ Tas liek domāt par salai doto vārdu. Toponims «Milestības saliņa» oficiāli sastopams 20. gadsimta 80. gados, kad objekts nosaukts 1988. gadā izdotajā enciklopēdijā *Rīga*, taču mutvārdos nosaukums lietots jau kopš gadsimta sākuma. Tā izcelsme saistīta ar nostāstiem, ka sala kopš cara laikiem kalpojusi par slepenu tikšanās vietu vietējām sievietēm un cietokšņa garnizona zaldātiem; tas turpinājies arī brīvvalsts periodā, kad cietokšņi bāzēts Latvijas armijas artilērijas pulks. Nomaļā sala rajonā, kur mijas jūrnieki, bordeļi un zaldāti, likumsakarīgi kļuva par romantisku tikšanos un zaļumbalļu norises vietu.

Mūzikas instrumentu atbalss koku zaros apkārtni padara par aktīvu līdzdalībnieci ēnainas tiksmības radišanā, nevis tikai gliu fonu. Arī Mi-

lestības saliņas lapotnēm nav svešas instrumentu skaņu atbalss. Par to īpaši parūpējās padomju hipiji. Bolderājas un Daugavgrīvas apkaime ar NSRD un, vēlākā posmā, *Dzelteno pastnieku* laikiem ir piesūcināta ar Latvijas pagrīdes mūzikas vēsturi. Taču šim visnotaļ latviskajām grupām Bolderāja drīzāk kalpoja par vietu vai stāvokli, kurp tiekties, nevis par starta punktu. Nav brīnums, ja ņem vērā, ka pēc Otrā pasaules kara viss rajons nokļuva PSRS militārajā kontrolē; apkaimē tika izvietota zemūdeņu bāze un karakuģu osta. Rajons tika atņemts vecajām zvejnieku un kuģinieku dzimtām par labu sovjetu flotes cilvēkiem. Pat vēl 80. gados te kustība tika stingri uzraudzīta. Ja nebiji apkaimes iemītnieks — militārpersona vai ģimenes piederīgais —, teritorija faktiski bija nepieejama. No otras puses, arī padomju flotes virsnieku bērniem bija interese par pasauli viņpus dzelzs priekškara, un tieši viņi veidoja otro hipiju paaudzi 80. gados šajā Rīgas nomaļē. Šo jauniešu muzikālais devums dēvēts par Bolderājas roku. Tam piederīgas tikai krievvalodīgās grupas, kas radušās Daugavgrīvā un Bolderājā, piemēram, *Спецбригада* un *Карт Бланиш*. Šajā militarizētajā teritorijā nomaļā Milestības saliņa

kļuva par apkaimes kontrkultūru, otrās paaudzes hipiju iecienītu galamērķi, stāsta raidījums *Ielas garumā* (4.09.2005.).

Uz torņa platformas iedzēruši pa krietnam malkam ruma, mēs nolemjam riskēt un iebraukt kuģu ceļā jeb fārvaterā, lai apsekotu salas tālāko ziemeļu galu. Pēc Buļļupes Daugava ir pārvaldāma bez pūlēm, tomēr turamies krasta tuvumā, piesardzības dzīti un skaisto skatu mudināti. Airējot gar krasta līniju, atsedzas smagi un mitri akmeņi, kas vēl cara laikos izvietoti krasta stiprināšanai. Akmeņus apšļāc laivu sacelto vilnišu šļakatas, virs mūsu galvām nokarājas vītolu pinekļi. Krāsainu akcentu dod jau pazīstamās mežrozītes, gaisā uzspurdz zvīrbulis, ūdenī noplunkšķ zalktis. Krastā ieraugām četrstūrīgus betona blokus, ko piestātņu konstrukcijās kopā ar metāla stabu izmanto tauvas piesiešanai. Kā sprādziena vai akla ciklopa izārdīti, cits aiz cita krasta malā nekautrīgi izrādās gan šie betona bloki ar sarūsējušiem armatūras stieņiem, gan detaļas, kas līdzīgas lielgabalam vai pistoles stobram, bet vietumis zālē saslējušies molu būvēšanā izmantotie tetrapodi. Neko neizsakošas atlūzas mijas ar savādu četrstūri, uz kura koncentriski izvietotas cilindriskas metāla detaļas. Es gribu list laukā un ložņāt, bet ceļabiedrene aizliedz, baididamās, ka, rāpjoties augšā, sagāzīšu kajaku. Saceļas viļņi, un tur, kur tikko bija tikai rāms ūdens, atklājas visai nejauki dzelzs ragi. Saistībā ar šo konstrukciju izcelsmi Rīgas Brīvostas pārstāvis Haralds Apogs izteica savu versiju par kooperatīviem jeb individuālām saimniekošanas formām 80. gados. Protī, iespējams, daļa betona konstrukciju novietotas salas ziemeļos, lai ierīkotu «iznesto piestātņi», t. i., vietu, kur īslaicīgi pietauvot kuģi nolūkā gūt peļņu no ostas materiāliem. Skaidrs, ka to varēja mēģināt darīt tikai militārpersonas un tām pietuvināto cilvēku loks, taču Latvijas neatkarības atgūšana pārvilkā svītru šim saimnieciskajam projektam.

Attālinājušies no draudīgajām konstrukcijām, esam blakus salas smailei, kas ietīta nīdrājos. Betonam pagaistot, līdzsvars ir atjaunojies. Apbraukuši likumu un apskatījuši mazliet baismo izeju jūrā, iegriežamies Buļļupē. Sācies noslēdzošais ceļa posms. Brauciens ir ļoti mierīgs, lai gan drūmie mākoņi gaisā rada gandrīz taustāmu saspringumu. Joprojām turamies tuvāk salai, jo negribētos, lai vējš aiznes pretējā krastā, kur majestātiskā rindā noenkuroti Latvijas kara flotes kuģi — katram dots kādas Latvijas pilsētas vārds. Tieši aiz šiem kuģiem cietzemē atrodas Daugavgrīvas cietokšņa zvaigzne.

Mājupceļā mani pārņem šaubas. Vai pasākumu tiešām ir tiesības dēvēt par robinsonādi, ja uz neapdzīvotu salu esam devušies «strandēt» tikai dažas stundas vasaras sestdienā, bruņojušies ar sviestmaizēm, nažiem, jakām, pudeli stipra alkohola, binokli un laivu, kuras īre uz 24 stundām

izmaksājusi 48 eiro. Bet varbūt tā ir tikai rūpīgi vadīta imitācija, kas iespējama, pateicoties Daugavgrīvas tūrisma nozarei, un vienīgais, ko nav iespējams kontrolēt, ir laikapstākļi? Un varbūt tieksme pēc šādiem piedzīvojumiem ir ikdienas paguruma iedīgļis, kas raisa vēlmi atgriezties vienkāršākā stāvoklī (t. i., mežonība kā atgriešanās Ēdenē), vēlmi pakļaut nedabūto (mežonība kā pierobeža) vai vēlmi tiksmīnāties par glīto apkārti (mežonība kā cildens skats)? Aizstāvībai varu teikt tikai to, ka šāds brauciens pēc neskaras dabas un tai piemītošās kvalitātes vispirms ir tiekšanās pēc noteikta prāta stāvokļa, kas dod iespēju izkopt pašu svarīgāko — apbrīnu. Redzot citādo vissvešākajā, varam iemācīties to saraudzīt ikdienišķajā. Tikai brīdis atsvešinātības ir pietiekams, lai svešatnais savienotos ar pazīstamo, brīnumainais — ar pierasto. Un atklājas pilsētas noslēpums!

No šīm domām mani izrauj smagas un ledainas lietūs lāses. Esam tikuši garām karakuģiem, un jau saskatāms tilts, kad sākas negaiss. Dažu minūšu laikā slapjas ir visas drēbes, un laivas iekšiene ir pārvērtusies peļķē. Sākam irties straujāk, lai vismaz zem tilta paglābtos no lietus. Kad tur nonākam, lūdzu, lai ceļabiedrene mani nofotografē. Kamēr viņa mēģina atbloķēt telefonu un pagriezties pret mani, ieraugu, ka laiva slid tieši zem notekas, kas iebūvēta tilta braucamajā daļā. Līdzko uz to norādu, laiva ir pabraukusi apakšā, un mums uz galvas nolīst šalts ar savākto lietūsūdeni. Sajūta ir fantastiska. Dažas minūtes vēlāk piestājam norunātajā galapunktā — nelielā pludmalē, virs kuras slejas Bolderājas Kristus Apskaidrošanas pareizticīgo baznīca. Izkāpjot krastā, secinu, ka manas sintētiskās pārgājienu bikses slapjumā izskatās kā no ādas. Neko sausu līdzī paņēmis neesmu. Klunkurēju uz soliņu vismaz sandales slapjo apavu vietā uzvilkt, kamēr sagaidu laivas savācējus. Lietus ir mitējies. Kad slaukos ar divi, izdzirdu dobjos baznīcas zvanus. Uz karakuģa pelēkās debess fona saule spoži atspīd pareizticīgo baznīcas greizajā krustā. Tieši pa diagonāli starp mani un baznīcas torni atrodas stabs ar divām baltām novērošanas kamerām. Krusts un CCTV — divi sociālās kontroles instrumenti. Zvanīem dārdot, atskatos uz Buļļupi Mīlestības saliņas virzienā. Savienojot abus krastus, pāri kokiem, tiltiem un salai ir pacēlusies skaista varavīksne. Atceros, ko man reiz teica kāds vecs ebreju vēsturnieks: varavīksne ir zīme, ka Dievs vairs neiznīcinās cilvēku.

Slapjām drēbēm mēs ierodamies kādā Bolderājas krodziņā, kura izkārti, adresi vai nosaukumu vairs nespēju atminēties liko ieliņu labirintā. Tur, raustīgā apgaismojumā dzerot alu, kamēr fonā skan *Eye of the Tiger*, steidzīgi pierakstu šīs piezīmes, jo zinu, ka, aizejot citviet, mans garstāvoklis un domas virzīsies prom no šiem acimirkļīgiem iespaidiem. ■

¹ Šo faktu man sarunā atklāja Pauls Daija raidījumā *Portolāns* (LR 6 *Radio Naba*) 2023. gada maijā.

² Piedzīvojumu meklētāji — franču val.

³ Andris Biedriņš, Leonīds Ļakmunds. *No Doles līdz jūrai*. Rīga: *Zinātne*, 1990. 43. lpp.

⁴ Евгений Васильевич Михаэлис. *Описание Рижского торгового порта*.

Санкт-Петербург: Типография редакции периодических изд. Министерства Финансов, 1913. С. 17.

⁵ Verg. En. VI, 350 — Vergilijs, Eneīda. Tulk. A. Ģiezens. Rīga: *Liesma*, 1970.

⁶ Servius, Georgius Thilo, Herman Hagen. *Servii Grammatici Qui Feruntur In Vergillii Carmina Commentarii*. Lipsiae: Teubneri, 1923. 644.

⁷ Georgs Zimmels. *Pilsēta un sievietē*. Sast. un tulk. I. Šuvajevs. Rīga: *Neputns*, 2000. 7. lpp.

⁸ Ernsts Kasīers. *Apcerējums par cilvēku*. Tulk. S. Rutmane, A. Siltāne. Rīga: atkl. sab. fonds *Intelektis*, 1997. 52. lpp.

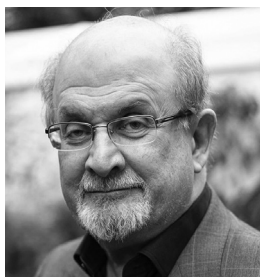
⁹ Paldies par šo vērtīgo norādi Andrim Levānam, kad reiz ēdām kartupeļus pankūkas ar lasi.

¹⁰ Etym., XIV, 33 — Isidore. *Etymologiae*. *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*. Ed. Wallace M. Lindsay. Oxford, 1911.

Salmans Rušdi

Iedomātas
dzimtzemes

Eseja

Salmans Rušdi (*Ahmed Salman Rushdie*) ir Indijā dzimis britu rakstnieks. Pasaules slavu guvis ar 1988. gadā izdoto romānu *Sātaniskās vārsmas* (latviešu valodā izdots 1999. gadā), par ko Irānā autoram pasludināts nāvessods. Kopš tā laika Rušdi apsargā britu slepenais dienests. Latviski tulkoti viņa darbi *Maura pēdējā nopūta* (1999), *Pusnakts bērni* (2000), *Florences burve* (2010) u. c.

Salmans Rušdi raksta angļu valodā un ir viens no pazīstamākajiem un arī pretrunīgākajiem mūsdienu autoriem. Savos darbos, tajā skaitā arī šajā 1982. gadā rakstītajā esejā, Rušdi gan iemieso britu postkoloniālo realitāti un tajā pastāvošo (i)migrācijas faktoru, gan pats ir postkoloniālā diskursa veidotājs un meklē atbildes saistībā ar identitāti, postkoloniālisma sekām, nepiederīgā piederību, iesakņošanās, attiecībām ar valodu.

Rušdi izvērta jautājumus par (britu) impērijas nebūt ne tikai labvēlīgajām sekām arī tagadnes pasaulē, un mūs par šādu seku ietekmi, visticamāk, nav īpaši jāpārlicina. Būtu vērtīgi arī Latvijā drosmīgāk ļauties intelektuālām cīņām, rodot atbildes un risinājumus ignorētām, draudīgām problēmām.

Veca fotogrāfija lētā rāmī karājas manā darbistabā pie sienas. 1946. gada fotogrāfijā redzama māja, kurā tās uzņemšanas laikā es vēl nebiju piedzimis. Māja ir diezgan īpatna — trīsstāvīga, ar divslīpu jumtiem un apaļiem tornišiem divos stūros, abi spicām dakstiņu cepurēm galvā. «Pagātne ir svežzeme,» skan slavenais Leslija Pola Hārtlija romāna *Starpnieks* ievadteikums, «tur rikojas citādi.» Bet fotogrāfija liek man apgriezt šo ideju otrādi; tā atgādina, ka mana tagadne ir svežzeme un pagātne ir mājas, kaut arī zaudētas mājas zaudēta laika miglās pazudušā pilsētā.

Pirms pāris gadiem es atgriezos Bombejā, kas ir mana pazaudētā pilsēta, pēc apmēram pusmūžu ilgās prombūtnes. Drīz pēc ierašanās, rikodamies impulsīvi, atvēru telefona grāmatu un uzmeklēju tēva vārdu. Un, pārsteidzoši, tur tas bija; viņa vārds, mūsu vecā adrese, nemainīgais telefona

numurs, it kā mēs nekad nebūtu devušies uz vārdā nepieminamo valsti otrpus robežai. Atklājums šķita pārdabisks. Es jutos tā, it kā man izvīrītu prasības vai mani informētu par to, ka manas tālinās dzīves fakti ir ilūzijas un ka šī nepārtrauktība ir realitāte. Tad devos apciemot fotogrāfijā redzamo namu un stāvēju ārā pie tā, nedz uzdriktēdamies, nedz vēlēdamies paziņot par savu ierašanos jaunajiem īpašniekiem. (Negribēju redzēt, kā tie izpostījuši iekštelpas.) Jutos satriekts. Fotogrāfija, saprotams, bija melnbalta; un mana atmiņa, pārtiekot no šādiem attēliem, bija sākusī skatīt manu bērnību tāpat — monohromā. Manas pagātnes krāsas bija izsūkušās ārā no mana prāta acs; nu abām pārējām acīm uzbruka krāsas, sarkano dakstiņu spilgtums, dzeltenī apmalotais kaktusu lapu zaļums, ložņājošās bugenvilejas spožums. Laikam gan nebūs pārlieku romantiski teikt, ka tobrīd piedzima mans romāns *Pusnakts bērni*; es apjautu, cik ļoti vēlos atjaunot pagātnei sev pašam nevis vecos ģimenes albumos glabāto momentuzņēmumu izballojušajos pelēkajos toņos, bet kā veselumu, lielektrāna kino sistēmā un *Technicolor* krāšņumā.

Bombeja ir uz atgūtas zemes svešinieku uzbūvēta pilsēta; mani, kurš bijis prom tik ilgi, ka gandrīz atbilda šim apzīmējumam, pārņēma pārliecība, ka arī man pilsēta un vēsture ir atgūstama.

Iespējams, ka manā situācijā nonākušos rakstniekus, kas devušies trimdā, emigrējuši vai ekspatriējušies, vajā zaudējuma izjūta, dziņa atgūt, atskatīties, pat riskējot pārvērsties sālsstabā. Taču, ja raugāties atpakaļ, mums tā ir jādara, apzinoties — un tas raisa dziļu nedrošības sajūtu —, ka mūsu fiziskā atsvešinātība no Indijas teju neizbēgami nozīmē, ka nespēsīm atgūt tieši to, kas ticis pazaudēts; ka mēs, izsakoties īsi, radīsim izdomājumus; nevis īstas pilsētas vai ciemus, bet gan neredzamas iedomātas dzimtzemes, prāta Indijas.

Kad Ziemeļlondonā rakstīju savu grāmatu, raudzīdamies pa logu uz pilsētas ainavu, kura itin nemaz nelīdzinājās tām, ko izdomāju uz papīra, mani nemitīgi vajāja šī problēma, līdz sajutu pienākumu saskarties ar to tekstā, skaidri pateikt (neraugoties uz manu sākotnēji savā ziņā prustisko nolūku atslēgt vārtus uz zaudēto laiku, lai pagātne atkal parādītos tāda, kāda tā patiesībā bijusi, atmiņas sagrozījumu neskarta), ka īstenībā es strādāju pie atmiņas romāna un romāna par atmiņu, tāpēc mana Indija bija tieši tāda: «mana» Indija, versija un tikai viena no simtiem miljonu iespējamo versiju. Centos to padarīt tik patiesi iedomātu, cik spēju, bet iedomāta patiesība ir vienlaikus gan cienījama, gan aizdomīga, un es zināju, ka, iespējams, mana Indija bija vienīgā, kurai es (kurš vairs nav tas, kas es biju, un kurš, pametot Bombeju, nekad nekļuva par to, par ko varbūt man bija lemts kļūt), teiksim tā, vēlojos atzīt savu piederību.

Tieši tāpēc es padarīju vēstītāju, Salimu, par

Grāmatu neattaisnotas, ka autors bijis cienīgs to uzrakstīt, bet gan uzrakstītā kvalitāte

aizdomās turamo viņa paša stāstījumā; viņa kļūdas ir maldīgas atmiņas kļūdas, kam pievienojas rakstura un apstākļu divainības, un viņa skatījums ir fragmentārs. Iespējams, kad indiešu rakstnieks, kurš raksta ārpus Indijas, mēģina atspoguļot pasauli, viņam nākas darboties ar sasiestiem spoguļiem, kam dažas lauskas ir neatgūstami zaudētas.

Bet tajā ir paradokss. Sasistais spogulis patiesībā var būt tikpat vērtīgs kā šķietami neskartais. Mēģināšu to atkal izskaidrot, pamatojoties savā pieredzē. Pirms ķeros pie *Pusnakts bērniem*, pavadīju daudzus mēnešus, vienkārši cenšoties atsaukt atmiņā, ko vien spēju no 50. un 60. gadu Bombejas; un ne tikai Bombejas — arī Kašmīras un Delī, un Alīgarhas, ko es grāmatā pārcēlu uz Āgru, lai saasinātu kādu joku par Tadžmahālu. Mani patiesi pārsteidza tas, cik daudz atgriezās atmiņā. Sapratu, ka atceros, kādas drānas cilvēki valkāja noteiktās dienās, ainiņas no skolas un veselus Bombejas dialogu gabalus vārds vārdā, tā man vismaz šķita; atcerējos pat reklāmas, filmu plakātus, neona *Jeep* izkārtņi Piejūras ceļa malā, zobu pastas *Binaca* un *Kolyonos* reklāmas un pāri vietējās dzelzceļa līnijas sliedēm vedošo gājēju tiltiņu, kuram vienā sēnā bija leģendārais vēstījums «*Esso* ielaidis jums bākā tīģeri», bet otrā savādi pretrunīgais brīdinājums «Brauksi kā ne-labais, pie viņa arī nonāksi». Vecas dziesmas atgriezās pie manis no nekurienes: gan ielu dziedoņa versijā par *Ar labu nakti, dāmas*, gan no filmas *Misters 420* (ļoti piemērots avots, ko būtu varējis izmantot mans vēstītājs) — grāvējs *Mera Joota Hai Japan*¹, kas varētu būt Salīma galvenā dziesma.

Zināju, ka esmu uzdūries bagātam slānim; taču gribu pateikt, lūk, ko: es, protams, neesmu apveltīts ar absolūtu atmiņu, un tieši atmiņu nepilnīgums, fragmentārisms raisīja iztēli. Atmiņu lauskas ieguva dižāku statusu, atbalsojās varenāk, jo tās bija *atliekas*; fragmentācija triviālo padarīja līdzīgu simbolam, bet ikdienišķais ieguva pārdabiskas iezīmes. Tajā ir acīmredzama līdzība ar arheoloģiju. Ir aizraujoši uziet saplīsušos senlaiku podus, pēc kuriem reizēm, bet vienmēr — nosacīti — iespējams rekonstruēt pagātnei, pat ja tie ir visīkdiēnīšāko priekšmetu gabali.

Var teikt, ka pagātne ir zeme, no kuras mēs visi esam emigrējuši, ka tās zaudēšana ir daļa no mums visiem piemītošā cilvēcīguma. Tas man šķiet acīmredzami patiesi, bet pieļāju, ka rakstnieks, kurš ir ārpus zemes un pat ārpus valodas, šo zaudējumu pieredz intensīvāk. Pārtrauktības fiziskums, pašreizējā esība citā, no pagātnes atšķirīgā telpā, «citvietība» padara to viņam tveramāku. Tas var ļaut rakstniekam pienācīgi un konkrēti runāt par vispārnozīmīgu un visiem saistošu tematu.

Taču ļaujiet man turpināt. Saplēsts stikls nav tikai nostalgijas spogulis. Es uzskatu, ka tas ir nodēris rīks, ar kuru strādāt tagadnē.

Džons Faulzs iesāk *Denjelu Mārtinu* ar vārdiem:

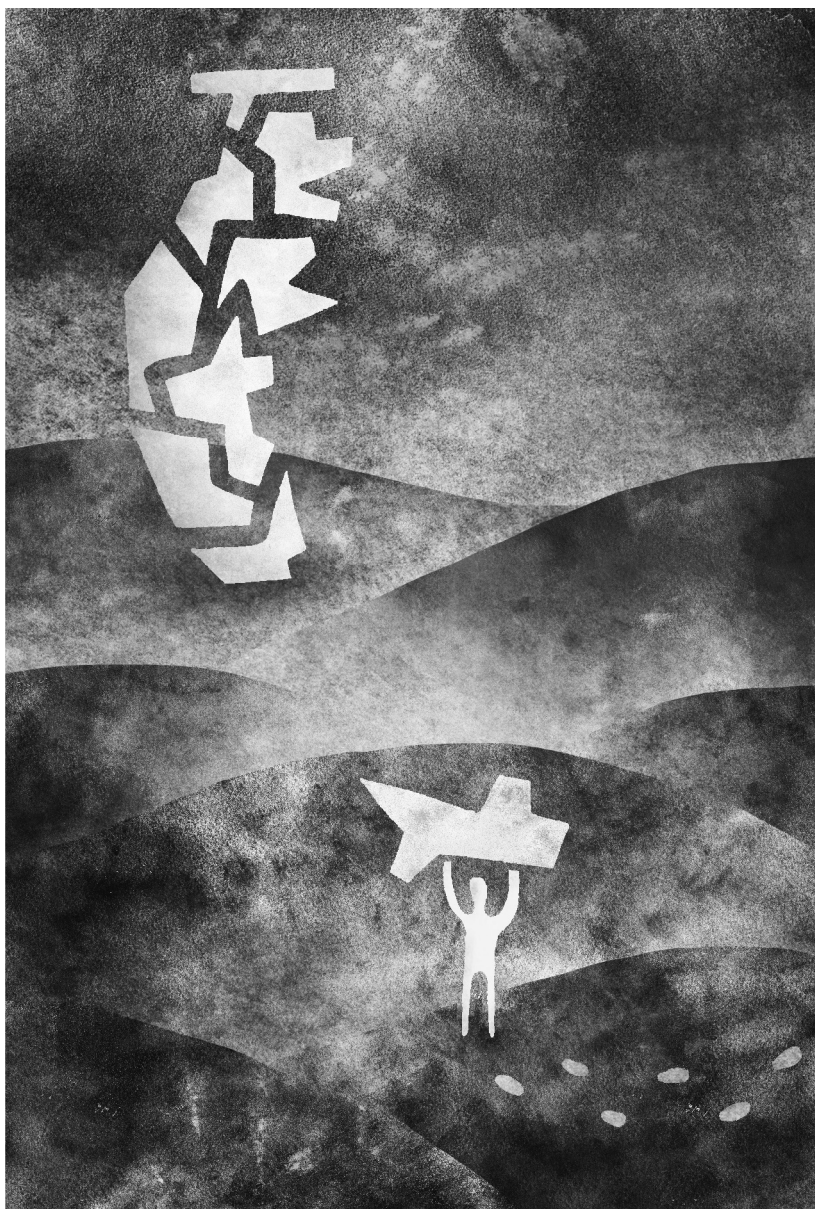
«Kopskats: viss cits ir postaža.» Taču cilvēki neuztver lietas kopumā; mēs esam nevis dievi, bet ievainotas radības, ieplisušas lēcas, spējīgas tikai uz saplaisājušu uztveri. Nepilnīgas būtnes visās šī izteikuma nozīmēs. Jēga ir ļodzīga celtnie, ko būvējam no gabaliņiem, dogmām, pāridarījumiem bērībā, avīzrakstiem, nejaušām piezīmēm, vecām filmām, sikām uzvarām, nīstiem cilvēkiem, mīļiem cilvēkiem. Varbūt tāpēc, ka mūsu izpratne par taisnību ir veidota no šādiem nepiemērotiem materiāliem, mēs to aizstāvam tik dedzīgi, līdz pat nāvei. Faulza nostāja, manuprāt, ir padošanās iedomai par viszinīgu guru. Rakstnieki vairs nav gadsimtu gudrības daļājoši viedie. Un tiem no mums, kurus pārvietotība kultūrā spiedusi pieņemt visu patiesību nosacīto dabu, visas nenoteiktības, varbūt ir uzspiests modernisms. Mēs nevaram pretendēt uz Olimpu un tādējādi esam brīvīstīti aprakstīt mūsu pasaules tā, kā mēs visi, būdami vai nebūdami rakstnieki, uztveram tās diendienā.

Pusnakts bērnos mans vēstītājs Salīms vienubrīd izmanto kinoekrāna metaforu, lai runātu par šo uztveres padarīšanu: «Iedomāsimies, ka esam lielā kinoteātrī, sākumā sēžam pēdējā rindā, bet tad virzāmies tuvāk, (...) līdz deguns ir gandrīz piespiests ekrānam. Pamazām zvaigžņu sejas izšķīst deļojošos graudiņos, sikas detaļas iegūst groteskas proporcijas; (...) kļūst skaidrs, ka ilūzija ir realitāte.» Virzība tuvāk kinoekrānam ir metafora vēstījuma virzībai cauri laikam uz tagadnes pusi, un pati grāmata, tuvojoties mūsdienu notikumiem, pavisam tišām zaudē dziļo perspektīvu, kļūst «nepilnīgāka». Es necentos rakstīt par (piemēram) ārkārtas stāvokli, tāpat kā es par notikumiem rakstīju pusgadsimtu iepriekš. Man šķita, ka būtu negodīgi izlikties, ka, rakstot par aizvakardienu, ir iespējams saskatīt kopainu. Parādīju noteiktus plandus un druskas.

Reiz Oksfordas Jaunajā koledžā es piedalījos konferencē par jaunāko literatūru. Dažādi romānistu, mani ieskaitot, aizrautīgi runāja par tādām lietām kā jaunu pasaules aprakstīšanas veidu nepieciešamību. Tad dramaturgs Hauards Brentons ieminējās, ka šis varbūt esot mazliet ierobežots mērķis: vai literatūra netiecas ne pēc kā vairāk, tikai aprakstīt? Romānistu satraukušies uzreiz sāka runāt par politiku.

Ļaujiet man Brentona jautājumu attiecināt uz īpašu gadījumu — Anglijā mītošiem indiešu rakstniekiem, kuri raksta par Indiju. Vai viņi var izdarīt ko vairāk, nekā no attāluma aprakstīt pasauli, kuru pametuši? Vai arī attālums atver kādas citas durvis?

Šie, protams, ir politiski jautājumi, un uz tiem, vismaz daļēji, jāatbild politiskā aspektā. Vispirms man jāteic, ka apraksts pats ir politiska darbība. Melnādainais amerikāņu rakstnieks Ričards Raits reiz rakstīja, ka melnādainie un baltie amerikāņi esot iesaistīti karā par realitātes dabu. Tāpēc ir skaidrs, ka pasaules aprakstīšana no jauna

Ilustrācija – Tonijs Strods

ir nepieciešamais pirmais solis, lai to mainītu. It īpaši laikos, kad valsts ņem realitāti savās rokās un ķeras pie tās sagrozīšanas, grozot pagātni atbilstoši šī brīža vajadzībām. Tad mākslas alternatīvo istenību, ieskaitot atmiņu romānu, radīšana kļūst politizēta. «Cilvēka cīņa pret varu,» raksta Milans Kundera, «ir atmiņas cīņa pret aizmiršanu.» Rakstnieki un politiķi ir dabiski sāncenši. Abas grupas cenšas radīt pasauli pēc sava ģimja un līdzības; tās cīnās par vienu un to pašu teritoriju. Un romāns ir viens no oficiālās, politiķu patiesības versijas nolieguma veidiem.

«Valsts patiesība» par karu Bangladešā, piemēram, ir tāda, ka Pakistānas armija neizdarīja nekādas zvērības tur, kas agrāk bija Austrumu spārns. Šo versiju sankcionē daudzas personas, kas sevi raksturotu kā intelektuāļus. Un oficiālo versiju par ārkārtas stāvokli Indijā pauda Gandijas kundze nesēnā intervijā *BBC*. Viņa minēja, ka esot tādi cilvēki, kuri apgalvo, ka ārkārtas stā-

vokļa laikā notikušas sliktas lietas, piespiedu sterilizācija un tamlīdzīgi; bet, viņa paziņoja, tas viss esot nepatiesība. Nekas tamlīdzīgs nekad nebija noticis. Intervētājs, Roberts Ki kungs, šajā apgalvojumā vispār neiedziļinājās. Tā vietā viņš pavēstīja Gandijas kundzei un *Panorama* skatītājiem, ka viņa daudzkārt esot pierādījusi savas tiesības saukties par demokrāti.

Tāpat literatūra var atklāt, un, iespējams, tai jāatklāj oficiālo faktu melīgums. Bet vai tā ir atbilstošā funkcija tiem no mums, kuri raksta ārpus Indijas? Vai arī mēs šādās lietās esam tikai diletanti, jo neesam iesaistīti to atklāšanā dienu no dienas, jo runādami mēs neriskējam, jo mūsu personiskā drošība nav apdraudēta? Kādas mums vispār ir tiesības runāt?

Mana atbilde ir ļoti vienkārša. Literatūra pati apstiprina sevi. Proti, grāmatu neattaisno tas, ka autors bijis cienīgs to uzrakstīt, bet gan uzrakstītā kvalitāte. Ir briesmīgas, tieši no pieredzes nākušas grāmatas un neparasti iztēles sasniegumi, kas pievēršas tēmām, kurām autors bijis spiests tuvoties no ārpuses.

Literatūra nepiešķir noteiktām grupām autoritātes uz noteiktiem tematiem. Un par riskiem: jebkurš mākslinieks savā darbā uzņemas reālus riskus, dzenot darbu līdz iespējamā robežai, cenšoties paplašināt visa tā kopsummu, par ko būtībā iespējams domāt. Grāmatas kļūst labas, kad tās aiziet līdz šai kraujas malai un riskē nokrist – kad tās apdraud mākslinieku caur to, ko viņš ir vai nav mākslinieciski uzdrīkstējies.

Tā ka, ja man jārunā Anglijā dzīvojošo indiešu rakstnieku vārdā, man jāteic, pārfrāzējot G. V. Desani varoni H. Hateru: piecdesmito un sešdesmito gadu migrācija notika. «Mēs esam. Mēs esam šeit.» Un mēs nevēlamies tikt izslēgti no jebkādas mūsu mantojuma daļas; tas ietver gan Bredfordā dzimuša indiešu puīša tiesības uz izturēšanos kā pret pilntiesīgu britu sabiedrības locekli, gan arī jebkura šīs postdiasporas kopienas dalībnieka tiesības mākslai smelties no savām saknēm, tieši tā, kā to aizvien darījusi pasaules pārvietoto rakstnieku kopiena. (Es domāju, piemēram, par Grasa par Gdānsku kļuvošo Dancigu, par Džoisu pamesto Dublinu, par Īzaku Baševisu Singeru un Meksinu Hongu Kingstoni, un Milanu Kunderu, un daudziem citiem. Saraksts ir garš.)

Ļaujiet man apslāpēt mazliet aizsargājošo toni, kas iezadziēs pāris pēdējās piezīmēs. Indiešu rakstnieks, raugoties atpakaļ uz Indiju, tā dara caur vainas iekrāsotām brillēm. (Es, protams, jau atkal runāju par sevi.) Es tagad runāju par tiem no mums, kuri emigrēja... Un man ir aizdomas, ka reizēm šis solis mums visiem šķiet nepareizs, kad paši sev šķietam vīri un sievas pēc grēkā krišanas. Mēs esam hinduisti, kas šķērsojuši melnos ūdeņus; mēs esam musulmaņi, kas ēd cūkgaļu. Tā rezultātā – uz to norāda manis izmantotais kristīgais priekšstats par grēkā krišanu – mēs ta-

gad daļēji piederam Rietumiem. Mūsu identitāte ir vienlaikus daudzskaitlīga un nepilnīga. Reizēm jūtamies tā, it kā jāteniski būtu aptvēruši divas kultūras, citreiz — ka esam nokrituši starp diviem ķebļiem. Taču, lai cik nenoteikts un mainīgs šis pamats būtu, tā nav neauglīga teritorija, kuru rakstniekam apdzīvot. Ja literatūra nodarbojas ar to, ka meklē jaunus leņķus, no kuriem iekļūt realitātē, tad jau atkal mūsu atstatums, mūsu garā ģeogrāfiskā perspektīva var mums sniegt šādus leņķus. Vai arī mums vienkārši ir tā jādāmā, lai darītu savu darbu.

Pusnakts bērni piesaka savu tematu no laiciġa cilvēka skatpunkta. Es pieradu pie tās indiešu paaudzes, kurai pārdeva laiciġo ideālu. Viena no lietām, kas man patika un joprojām patik Indijā, ir tas, ka tā balstās nesekantiskā filozofijā. Mani neuzaudzināja šauri musulmaniskā vidē; es neuzskatu hinduisma kultūra par svešu vai svarīgāku par islāmisko mantojumu. Es ticu, ka tas kaut kādā veidā ir saistīts ar Bombejas dabu, metropoli, kurā savstarpēji sajaukušos ticību un kultūru daudzveidība rada ārkārtīgi laiciġu gaisotni. Salims Sinajs eklektiski izmanto jebkurus elementus no jebkuriem avotiem, kurus izvēlas. Iespējams, viņa autoram to bija vieglāk izdarīt, atrodoties ārpus modernās Indijas, nevis tajā.

Es vēlētos izteikt pēdējo apsvērumu par Indijas aprakstu, uz ko *Pusnakts bērni* tiecas. Tas ir apsvēruma par pesimismu. Indijā grāmata kritizēta par tai piedēvēto bezcerīgo toni. Un no ārpuses nākuša rakstnieka bezcerība tik tiešām var šķist mazliet par vienkāršu, par pārāk viegli devušos rokā. Bet es neuztveru šo grāmatu kā bezcerīgu vai nihilistisku. Vēstītāja skatpunkts ne gluži ir paša autora redzējums. Es centos tekstā radīt spriedzi, paradoksālu pretstatu starp vēstījuma formu un saturu. Salima stāsts patiešām ieved viņu bezcerībā. Taču stāsts ir veidots tā, lai tajā atbalsotos — tik tuvu, cik vien manas spējas to ļāvušas — indiešu nebeidzamās pašatdzemdināšanās talants. Tieši tāpēc vēstījums nepārtraukti izmet jaunus stāstus, tieši tāpēc tas «mudž». Forma — daudzveidīga, dodot mājienu par zemes nebeidzamajām iespējām — ir optimistisks pretsvars Salima personiskajai traģēdijai. Es nedomāju, ka šādā veidā uzrakstītu grāmatu tiešām var dēvēt par bezcerīgu darbu.

Visi Anglijas indiešu rakstnieki nebūt nav viena veida zvēri. Daži no mums ir, piemēram, pakistāņi. Citi — bangladešieši. Citi — rietum-, austrum- vai pat dienvidāfrikāņi. Un V. S. Naipols līdz šim brīdim ir kļuvis par kaut ko pavisam citu. Vārds «indiešu» kļūst par visai izklīdētu jēdzienu. Anglijā dzīvojošo indiešu rakstnieku vidū ir politiskie trimdinieki, pirmās paaudzes migranti, pārtikušie ekspatrianti, kuri itin bieži šeit uzturas islaiciġi, naturalizējušies briti un te dzimuši cilvēki, kuri varbūt nekad nav skatījuši subkontinentu savām acīm. Skaidrs, ka nekas no manis sacītā neattiecas uz visām šīm kategorijām. Taču

šajā daudzveidīgajā kopienā ir viena interesanta lieta, proti, ciktāl tas attiecas uz indiešu-britu literatūru, tās pastāvēšana maina spēles noteikumus, jo šī daiļliteratūra nākotnē nāks tikpat lielā mērā no adresēm Londonā, Birmingemā un Jorkšīrā, cik no Deli un Bombejas.

Viena no izmaiņām ir saistīta ar attieksmi pret angļu valodas lietošanu. Daudzi atsaukušies uz argumentu par šīs valodas piemērotību Indijas tematiem. Un es ceru — mēs visi uzskatām, ka vienkārši nevaram lietot šo valodu tā, kā to dara briti; tā ir jāpārveido mūsu pašu vajadzībām. Tie no mums, kuri lieto angļu valodu, to dara, par spīti pašu neviennozīmīgajai attieksmei pret to vai, iespējams, tās dēļ. Iespējams tāpēc, ka šajās lingvistiskajās cīņās rodam reālajā pasaulē notiekošo, citu veidu cīņu atspoguļojumu, cīņu starp kultūrām sevī un sabiedrībā valdošajām ietekmēm. Iespējams, angļu valoda ir jāuzveic, lai pabeigtu mūsu atbrīvošanās procesu.

Bet britu indiešu rakstniekam tik un tā vienkārši nav izvēles atteikties no angļu valodas. Viņa bērni, viņas bērni uzaugs, runājot tajā, iespējams, tā viņiem būs pirmā valoda; un britu indieša identitātes kaldināšanā angļu valodai ir būtiska nozīme. Tā ir jāpieņem, par spīti visam. (Angļu valodā vārds «tulkojums» etimoloģiski cēlies no «pārceļšanas» latīņu valodā. Pārcelti pāri pasaulei, mēs esam iztulkoti cilvēki. Parasti tiek pieņemts, ka tulkojumā aizvien kaut kas pazūd; es spītīgi turos pie domas, ka kaut kas ir arī iegūstams.)

Būt indiešu rakstniekam šajā sabiedrībā nozīmē katru dienu saskarties ar definēšanas problēmām. Ko nozīmē būt «indiešu» ārpus Indijas? Kā iespējams saglabāt kultūru, nepieļaujot tās pārkaulošanos? Kā runāt par nepieciešamajām pārmaiņām mūsos un mūsu kopienā tā, lai nešķīstu, ka nevilšus izdarām pakalpojumu saviem rasisriskajiem ienaidniekiem? Kādas ir sekas — gan garīgas, gan praktiskas — atteikumam jebkādā veidā piekāpties Rietumu idejām un praksei? Kādas ir sekas šo ideju un prakses pieņemšanai, savukārt novēršoties no tām, kuras atceļoja šurp kopā ar mums? Visi šie jautājumi ir viens eksistenciāls jautājums: kā mums dzīvot pasaulē? Es negrasos preskriptīvi piedāvāt jebkādas atbildes uz šiem jautājumiem; tikai konstatēju, ka šīs ir dažas no problēmām, ar kurām katram no mums pašam būs jātiek galā savā veidā.

Tagad skatiens jāvērs mazliet uz āru, lai īsi izteiktos par attiecībām starp indiešu rakstnieku un vairākuma balto kultūru, kurā viņš dzīvo un kurai viņa darbam agrāk vai vēlāk būs jāpievēršas.

Tāpat kā daudzi Bombejā uzaudzinātie manas paaudzes vidusšķiras bērni, es uzaugu, labi pārzinādams noteikta veida Angliju un pat izjūdams draudzīgas jūtas pret to: sapņu Angliju, ko veidoja draudzības spēles Lorda laukumā, pār kurām valdīja Džona Ārlota balss un kurās Fredijs

Ko nozīmē būt «indiešu» ārpus Indijas? Kā iespējams saglabāt kultūru?

Māksla ir prāta kaislība. Un iztēle vislabāk darbojas, būdama brīva

* *Mera joota hai
 Japani / Yé patloon
 Inglistani / Sar pé lal
 topi Rusi — / Phir bhi
 dil hai Hindustani;*
 aptuvenais tulkojums:
 «Ak, kurpes man
 japāņu, / Un bikses
 man angļu, ja jums
 labpatīk. / Krievu
 cepure galvā; / Un
 visā pukst manī
 tīta indieša sirds.»
 Šo dziesmu dzied
 Džibrīls Fariša,
 krītot no debesīm
Sātanisko vārsmu
 sākumā.

Trūmens nemitīgi un neveiksmīgi padeva bumbu Polijam Umrigaram; ko veidoja Enida Blaitona un Bilijs Banters, un mēs pat bijām gatavi iecietīgi pasmaidīt par tādiem portretiem kā «Hūrijs Džemsets Rams Singa», «Bhānipuras tumsnējais nabobs». Es gribēju nonākt Anglijā. Nespēju to sagaidīt. Un, godīgi sakot, Anglija pret mani izturējusies labi; bet patiesa pateicība man nākas mazliet grūti. Nespēju izvairīties no domas, ka mans salīdzinoši vieglais ceļš ir nevis sapņu Anglijas izslavētā iecietība un godīgā spēle, bet gan manas sociālās šķiras, manas savādi gaišās ādas un mana «angliskā» angļu valodas akcenta rezultāts. Ja kaut ko no tā atņemtu, stāsts būtu pavisam cits. Jo, protams, sapņu Anglija ir tikai sapnis.

Diemžēl tas ir sapnis, no kura daudzi baltie briti neparko negrib mosties. Nesen tiešā ētera radioraidījumā kāds profesionāls komiķis man pajautāja, pavisam nopietni, kāpēc es iebilstu pret to, ka mani sauc par indusu. Viņam tas vienmēr licies visai šarmants mīļvārdiņš. «Es nesen biju zoodārzā,» viņš atklāja, «un zoodārza saimnieks man teica, ka indusi vislabāk protot apieties ar zvēriem; viņi iebāžot tiem pirkstus ausīs, pakustinot tos, un zvēri jūtoties gluži kā mājās.» Hūrija Džemseta Rama Singa rēgs aizvien klist starp mums.

Kā Ričards Raits sen saprata Amerikā, melno un balto apraksti par sabiedrību vairs nav savienojami. Fantāzija vai fantāzijas un naturālisma sajaukums ir viens no šo problēmu risināšanas veidiem. Tas piedāvā veidu, kā mūsu darba formā atbalsot problēmas, ar kurām mēs visi saskaramies: kā uzcelt jaunu, «modernu» pasauli no vecas, leģendu apsēstas civilizācijas, no vecas kultūras, kuru esam ienesuši jaunākas viducī. Taču, lai kādus tehniskus risinājumus mēs atrastu, indiešu rakstnieki šajās salās, tāpat kā citi, kas ir iemigrējuši ziemeļos no dienvidiem, spēj rakstīt no sava veida dubultas perspektīvas: jo viņi, mēs, šajā sabiedrībā vienlaikus esam iekšpusnieki un ārpusnieki. Varbūt šo stereoskopisko redzi varam piedāvāt «kopskata» vietā.

Ir vēl pēdējā doma, kurai vēlos pievērsties, kaut arī, to izdzirdot, var šķist, ka tā ir pretrunā ar lielu daļu no manis iepriekš teiktā. Proti, no visām ziņojumu amatām, kas mūs gaida, vislielākā un visbistamākā kļūme būtu geto domāšanas pieņemšana. Aizmirst, ka ir pasaule viņpus kopienas, pie kuras piederam, noslēgties šauri definētās kultūras robežās, manuprāt, nozīmētu brīvprātīgu došanos tajā iekšējās trimdas paveidā, ko Dienvidāfrikā dēvē par «dzimtzemēm». Mums jāargājas no tā, ka visšķīstāko mērķu labā izveidojam Boputatsvanas vai Transkejas ekvivalentus britu indiešiem.

Tas uzreiz izvirza jautājumu par to, «kam» mēs rakstām. Manis paša isā atbilde ir šāda: man nekad prātā nav bijis lasītājs. Man ir idejas, cilvēki, notikumi, apveidi, un es rakstu «tam» visam un ceru, ka pabeigtais darbs citiem šķitīs interesants. Bet kuriem citiem? Attiecībā uz *Pusnakts bērniem*

noteikti jutu — ja subkontinenta lasītāji būtu to noraidījuši, man tas būtu jāuztver kā neveiksme, lai kādas būtu reakcijas Rietumos. Tātad es varētu teikt: tie, «kam» rakstu, ir cilvēki, kas izjūt daļu no «tā», par ko es rakstu. Šajā ziņā pilnībā piekritu melnādainajam amerikāņu rakstniekam Ralfam Elisonam, kurš esēju krājumā *Ēna un darbība* teicis, ka saskata ko vērtīgu tajā, ka ir melnādaini tā laika Amerikā, bet viņš arī tiecas pēc kaut kā vairāk. «Mani ļoti agri pārņēma,» viņš raksta, «kaislība sasaistīt visu to, ko es milēju nēģeru kopienā, ar visu to, ko es izjutu pasaulē viņpus tās.»

Māksla ir prāta kaislība. Un iztēle vislabāk darbojas, būdama brīva. Rietumu rakstnieki aizvien jutušies brīvi būt eklektiski savā tēmas, vides, formas izvēlē; Rietumu vizuālie mākslinieki šajā gadsimtā laimīgi izlaupijuši Āfrikas, Āzijas, Filipīnu vizuālās krātuves. Es esmu pārliecināts, ka mums sev jāpiešķir vienlīdzīga brīvība.

Ļaujiet man uzvedināt uz domu, ka indiešu rakstniekiem Anglijā ir piekļuve otrai tradīcijai, papildus viņu pašu rases vēsturei. Tā ir kultūra un politiskā tradīcija, ko veido tādas parādības kā migrācija, pārvietotība, dzīve minoritātes grupā. Mēs pavisam leģitīmi varam apgalvot, ka mūsu senči ir hugenoti, iri, ebreji; pagātne, kurai piederam, ir angļu pagātne, imigrantu Lielbritānijas vēsture. Svifts, Konrads, Markss ir vienlīdz lielā mērā mūsu literārie priekšgājēji kā Tagore vai Rams Mohans Rojs. Amerika, imigrantu nācija, ir radījusi dižu literatūru no kultūras pārstādīšanas parādības, pētot to, kā cilvēki tiek galā ar jaunu pasauli; iespējams, atklājot to, kas mums ir kopīgs ar tiem, kuri šajā valstī bijuši pirms mums, varam sākt darīt tāpat.

Es uzsveru, ka šī ir tikai viena no daudzām iespējamām stratēģijām. Bet mēs neizbēgami esam starptautiski rakstnieki laikā, kad romānam vēl nekad nav bijusi tik starptautiska forma (tāds rakstnieks kā Borhess runā par Roberta Lūisa Stīvensona ietekmi uz viņa darbu; Heinrihs Bells atzīst iru literatūras ietekmi; krusteniskā apvēršanās it visur); un varbūt tā ir literārā migranta vistīkamākā brīvība — spēt izvēlēties savus vecākus. Starp manējiem — izvēlēti pa pusei apzināti, pa pusei ne — ir Gogolis, Servantess, Kafka, Melvils, Mačado de Assis; poliglotisks ģimenes koks, ar ko es samēros un pie kura piederēt es justos pagodināts.

Sola Belova jaunākajā romānā *Dekāna decembris* ir skaista aina. Galvenais varonis dekāns Kords dzird suni kaut kur mežonīgi rejam. Viņš iedomājas, ka rejas ir protests pret suņa pieredzes ierobežotību. «Dieva dēļ,» suns saka, «paveriet Visumu plašāk vaļā!» Un, tā kā Belovs, protams, īstenībā nerunā par suņiem vai runā ne tikai par suņiem, man šķiet, ka suņa dusmas un alkas ir arī manējās, mūsu, ikviena. «Dieva dēļ, paveriet Visumu plašāk vaļā!» ■

No angļu valodas tulkojusi **Ingūna Beķere**

Daina Sirmā

Dūmu laiva

Daina Sirmā ir latviešu dzejniece. Pirmā dzejas publikācija 1977. gadā. Debijas krājums *Kailsals* (2012) ieguva Literatūras gada balvu par spilgtāko debiju. Otrais krājums *lekšpagalms* (2014) saņēma žurnāla *Latvju Teksti* balvu. Trešais krājums *Dievaines* (2017) nominēts laikraksta *Diena* gada balvai kultūrā, ieguvis Literatūras gada balvu kā labākais dzejoļu krājums un saņēmis Ojāra Vācieša prēmiju.

No cikla *Ziemeļe*
PSRS robežsargi komunistiskā režīma laikā ar traktoriem sastūma vienā kaudzē un nodedzināja visas Ziemeļe zvejnieku laivas. Pelnu kaudzes vietā izauguši 536 kadiķi.

manā pagaidu mitekļa pažobelē
pret ļaunajiem gariem nebaltā dienā nobāztais
kadiķa zars
pēkšņi sāk sparīgi dūmot bez uguns

dūmu grīstis laivu aprīses uzzīmē miglā
ar treknām un tumīgām līnijām

sēstos smiedamās smakdama dūmu laivā
selgā smaltīt dienīšķās strimalas breksi un lasi
krasts sveicienus pamāj ar vilkakūlu un grīslī

slēgtajā zonā atelšos izmocīta
sapinusies izmestajos tīklos
kamēr jūrmalas smiltī kā lietus
līst notriekto raķešu šķembas

kas tās par robežām ko viņi tur sargā?
naivumā pajautā strimala breksim un lasim es
dzirdu

spriedze pieaugot nokaitē dziņas
spējā austreņa pūtienā dūmu laiva gāžas uz
mutes
un pārvēršas par piecsimt trīsdesmit septīto
kadiķi audzē
uz nākamajiem sešsimt gadiem

loks koši noslēdzies ar dzelteniem vīrišķiem
ziediem
ar zaļajiem sievišķiem ziediem un zili melnajām
ogām
cilindriskajos mieturu vainagos vairogos

tur Liepājas pusē
kur Ziemeļe asaro

aiz ulža muguras platās kā plātne
rūdīta barbaru karos kā ēzē
pulcējas cilts

centra uzbrucējs uldis zem lodēm tranšejās
racies

dzen sirdi vienos vārtos vienā vārdā — dzīvs

ložu svins sakūst vitrāžas dzislās
kur krāsu toņus izgaismo tukšums
samtā iezaigo zelts sudrabiņš

domājams šoruden cilti
noslaucīs no zemes virsas
noslaucīs no zemes virsas
izpeldinās nāves jūrā
izpeldinās nāves jūrā
ar balto zēģelīti

vienīgais iztikas avots
silts nāves jūras ūdens
no mātes pupa tieši mutē

Dievu sapulces sinhrono tulkojumu par
šķēršļiem
Dievu sapulces sinhronais tulkotājs uldis
parceļ maiņu valodā: dārziņa mūžam zilajos
kalnos

virs bezdibeņa rēcošas publikas priekšā
viņš zvalstoties knapi līdzsvaru notur
kā deļotājs uz plānas pagalam dilušas mezglaini
stīķētas virves

Dieva zīmes! pārkrustās klausītājs
jumiķis klibiķis jaunajā jūmtā
kamēr zibensnovēdējs viņam
svilina pirkstus

mēs ar tukšumu guļam kopā
pēc garām mokošas milas naktīm
jau pirmajā mācību stundā viņš sēžas man
blakus
un nobloķē maņas

tukšums ir ciešās saiknēs ar faunu
es domāju viņš ir mikstais pūkainais lūsis
kas medijumam mežā lec skaustā no muguras
puses

pirmais no dabas parādībām
prātā nāk mūžīgais sasalums

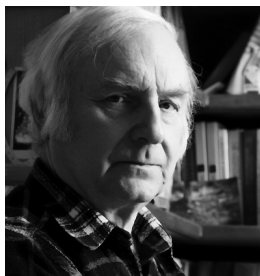
tukšums vārdā Austrā — mana mirusī māmuliņa
tukšums vārdā Alvilis — ziedošā lavandu pļava
tāltālā pasaules malā pirms kara

vienu vienīgu reizi īpašnieks apžēlojās
īpašnieks nelaida tukšumu vidū
starp mani un Brāmsa trešā klavieru kvarteta
lēno daļu
ar čella solo Oleru muižā

īpašnieks diemžēl reti te rādās
dažreiz dievvārdos ieklist ar suni

Gvido Drage

gandrīz kā sievietes

Gvido Drage (īstajā vārdā Redžinalds Grikmanis) dzīvo Pūrē. Izdoti divi dzejas krājumi: *Bezdelīga melnbaltā frakā jeb Piezīmes*, sēnes lasot (2009) un *Man tagad tavš spogulis pieder* (2010), arī trīs haiku krājumi. Autora darbi iekļauti četrās latviešu haiku izlasēs. Izdevis stāstu krājumu *Karma. Sūtra. Stāsti* (2021).

+++

tik vecmodīgs esmu
ka atkal iemilējies
vārdu
daudz-nozīmībā
tie tagad klejo
atgriežas
mainīgi neatpazīstami
gandrīz kā sievietes —
tāpēc

+++

nakts
kāpj pa pils torņa kāpnēm
un sarunājas ar naktssargu
vārdi
nav dzirdami
vien samtaina svārku švikoņa
papēdišu atsitienu
smieklu
birstošās pērlītes
bet
manā zvaigžņu lūkotavā
ienāk tikai kaķis
tomēr es zinu
cik daudz tev vēl
padomā citu veidu

+++

tevi nezināt
vajag tikpat dziļi cik zināt
kamēr vinskābe manu mēli
līdz vārdu saknēm
izdedzina

un rītausmas pelni tik balti

+++

*itīn kā otrpus skūpstam
varētu būt jauna dzīve*
Elisa Sebolda

otrpus
negaidītas vējbrāzmas
atrautām balkona durvīm

otrpus
s-veida plaisai
guļamistabas spoguļa amalgamā

otrpus
nebeidzamai istabu anfilādei
kur durvis aiz durvīm
caurvējā klab

manam skatienam
tavā kreisajā priekšambarī āķis
kur pakārt rudens smago miglu
bez-cerīgi pilošu

vilcieni

*viņa atgādināja bērnu
kas skatās pa vagona logu*
Lennards Hagerfošs

es arī braucu
tajā Rīgas—Jūrmalas vilcienā
cauri Mellužiem Majoriem Slokai

bērnus kā košļenes
uz sliedēm izspļāva skolas
kamēr laiks klandzot klandijās

vilciens Zasulauks—Torņakalns gāja līdz
kinoteātrim *Splendid Palace*

ķīnieši vēl tikai raka
viedos telefonus Mirušo pilsētā
savai terakotas armijai

drīz izraks
visi pārmiju logi un semafori
kā lieki tiks aizbērti ciet

+++

manu skatienu mežs
pret rietošo mēnesi uzasina
iešu sēnēs

+++

roku kartupeļus
mākoņi atpeld apstājas
skatās un mazliet baras

+++

virs mežezera
krauklis ēnu pazaudēja
tur pūķis redzēts

Kristiāna Šuksta

Kraukli mans

Žurnāla *Domuzīme* lasītājiem piedāvājam ieskatu autoru grupas *Tekstūra* pieteiktajā dzejas detektīvu žanrā. Ideja radusies pēc kādas lekcijas par detektīvžanru — ironiskā kārtā tās klausītāju vairākums bijuši dzejnieki.

Kristiāna Šuksta ir dzejniece, dzīvo Rīgā un Viesītē. Dzejoļus publicējusi dažādos Latvijas medijos. Organizē ar literatūru saistītus projektus, strādā Latvijas Nacionālajā kultūras centrā.

ja nu
kraukli mans
pateikt
bez tevis galva tik tukša
nozīmē pateikt tik maz
ka neskaitās
ja nu
mani vārdi caur tevi radija nozīmi
nav svarīgi
cik lielu vai stipru
bet vismaz ainava nebija
tikai svilstoša migla
kas izsit čūlas uz ādas

kraukli mans
ja nu
tavs ķērciens uz manas bungādiņas
un knābis netālu no vēnas
bija drošāks par klusumu
tinītu manā ausī

tā es tagad runājos ar tevi
un gandrīz šķiet
ka kāds manam monologam
klusī sit knipjus līdz
uz viens un trīs
it kā aiz sienas pukstētu
aritmiska sirds

kraukli mans
ja nu
es pats
esmu iemesls
kāpēc tevis vairs nav

nesapratu
ka esmu domājis par tevi
tik truli
kā skan knipji
pašsprotami
un nevižīgi
varbūt pārāk paļāvos uz viņu
kas sauca tevi
par paranoju
par apmātību
par neveselīgi pavadītu laiku

desmit

kraukli mans

es spētu pārdzīvot tavu aizbēgšanu
bet jau trešo dienu
istaba kurā kūpināju kadiķus
smaržo pēc bukšiem

un joprojām sev neatzīstu
ko nojaušu

ja nu
es neesmu
tikai iemesls?

deviņi

kraukli mans
es neatceros
kur tobrīd biju
un ko darīju
bet zvēru
es neesmu traks

astoņi

viņš arī tev var pateikt
neesmu traks

es sev nepiedotu

septiņi

bet skaidri zinu
ka viņš neko nedarīja
tikai teica
seši

pieci

sirds atkal klusi sit
knipjus uz divi un

četri

viņš teica
tu sev piedosi

trīs

tu neesi traks

es darišu tā
lai tev ir droši

divi

un tu darīsi tā kā es teikšu

viens

tu pamodīsies

kraukli mans

vairs nekad
nebūsi viņam blakus
ja vien viņš pats
neizveidos tevi no jauna

Alise Mētra

Alise Mētra ir mācījusies Literārajā akadēmijā. Žurnālistikas bakalaura darbā pēta latviešu grāmatu blogeru ietekmi uz jauniešu lasīšanas paradumiem. Alise cer, ka drukātās grāmatas neizzudīs, jo ekrāns nekad nesmaržos tā, kā var smaržot grāmata.

Grāmatas slepkavības lieta Nr. GSL-04-115

Motivs: *jaunība*

viņas smarža pārpludina ceturto plauktu visā garumā
ziņkārīgās muguras izliecas aplūkot viņas samtaino stāvu
viņas izglābšanās ir tikpat bezcerīga kā nevieta ielikta pieturas zīmes

Grāmatas slepkavības lieta Nr. GSL-07-662

Motivs: *lasītnepanesamība*

pirmā rinda rada sākotnējās aizdomas
otrā rinda smacē vēl vairāk nekā pirmā
trešā vairāk nekā otrā
ceturta vairāk nekā trešā
viņš gandrīz vairs nespēj paelpot roka cenšas aizvērt vāku
tas ir tik smags kā kanalizācijas lūka
rokas bezspēkā saņemst un redze izplūst
viņš sāk pie sevis skaitīt atpakaļgaitā no simts lai uzturētu sevi pie samaņas

viņš sevi mierina ka literāras slepkavības gadījumā
klasiskā izmeklēšanas ķēde nedarbosies
grāmatas nāves iestāšanās brīdi arī nebūs iespējams fiksēt

Grāmatu masveida slepkavības lieta Nr. GMSL-08-05

Aizdomās turamais(-ie): *Liposcelis divinatorius*
Mull

grāmatas nevar izmazgāt kā utainus matus
saprotyiet paši

bezpārnu 1 līdz 1,5 mm garie kukaiņi ar plakano ķermeni
bāldzelteni vai brūngani trīsposmainām pēdām
galvu krūšu platumā ar ļoti mazām acīm
15 posmu taustekļiem un saplūdušiem krūšu posmiem
paresninātām pakaļkāju ciskām
dzīvo jūsu telpās
grauž jūsu grāmatas
tātad ja nerikosieties
kādu dienu sagrauzīs jūs pašus

Grāmatas morāla slepkavība bez iepriekšēja nodoma — lieta Nr. GMS-05-01

Motivs: *vairāki varianti, tiks noskaidrots, laikiem ejot*
Atbildību mikstinošs apstāklis: nenobriedis prāts

Fragments no intervijas ar vainīgo:

- Cik Tev ir gadu?
- Pieci ar pusi.
- Vai tev patīk dāvanā saņemt grāmatu?
- Nē, tā nav nekāda dāvana.
- Tāpat kā, piemēram, zeķes vai zobu pasta?
- Jā.
- Bet kāpēc grāmata nav dāvana?
- Tāpēc, ka tā jālasa un jālasa. Katru dienu. Un neko citu ar to nevar darīt.
- Cik tev istabā ir bērnu grāmatu?
- Simts.
- Vai tu esi iemācījies lasīt?
- Nē.

Ivars Šteinbergs

Šķērs griezumī un rentgenī

Ivars Šteinbergs ir latviešu dzejnieks un kritiķis. Izdevis divus dzejas krājumus — *Strops* (2020), par kuru saņēmis Dzejas dienu balvu un Ojāra Vācieša literāro prēmiju, un *Jaunība* (2022), kam piešķirta Latvijas Literatūras gada balva labākā dzejas darba kategorijā (2023). Pētnieks Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūtā, lektors Latvijas Kultūras akadēmijā.

mana ķermeņa zemē
ierakti orgānu dārzeni

nogatavojušies
kaulu siltumnīcā

lūk nervaudu micēlijs
satiklo muskuļus

nervgali blīvējas
lūpu pavērtajās piepēs

lūk no plaušu saknītēm
sazaļo dzejoļa laksti

Mana sieviete ar uguns kura matiem
Andrē Bretons, atdz. Maija Silmale

Mans vīrietis ar jūras acīm rietā
Anna Auzuņa

Mūsu bērns ar puķuzirnīšu sprogām
Ar ūdenszāļu pajām un vīnstīgu apskāvienu
Mūsu bērns ar plombīra-zemeņu bārdi
Mūsu bērns ar Lego klucīšu zobiem
Kura plaukstas ir matušprādzes ar spīguļiņiem
Mūsu bērns ar smūtija sejas krēmu
Kuram viena auss ir elfu karaļa auss
Bet otra klausās neredzamo draugu spēku stāstos
Mūsu bērns ar ūdensrozes mīkstuma ādu
Ar uzkaršu siltumnīcas sāna pieskārienu
Ar celtnieka gumijas āmura dūrēm
Mūsu bērns kura elpa ir jasmīnu cukurs
Bet purkšķi ir dzimšanas dienas balona paukš
Mūsu bērns ar kravas mašīnas ieskrējienu
Un sarkano un zaļo kritiņu pirkstiņiem
Mūsu bērns kura smaids ir ambrozijas bļodiņa
Bet lūpas savelkas bākas gaismā
Mūsu bērns ar tumšbrūnām surikatu acīm
Mūsu bērns uz pleciem ir zemūdenes periskops
Mūsu bērns ar spiedošu vilciņu kājām
Kura iztēle ir caurspīdīgā ezerā nogrimis Dainu
skapis

Mūsu bērns ar batikota krekla valodu
Ar matemātiska vienādojuma spītību
Ar dzelzsbetona urbja raudāšanu
Ar bailēm kas liek visam apstāties
Ar *crème brûlée* glazūras pārduršanas prieku
Mūsu bērns ar pirmajām dzīves skabargām
Ar spilvenu pēdām un silta mēteļa pogas degunu
Mūsu bērns kura krūšgali ir vaboles ūsas
Mūsu bērns kura naba ir smieklu bumbas
skārienjutīgais ekrāns
Kura pieklājība ir vingrinājums uz kontrabasa
Mūsu bērns kura talants ir atrakciju parks
Ar amerikāņu kalniņiem un nāves cilpu
Pašā Berga bazāra viduci darbadienā
Mūsu bērns kura labums ir pagaidām dabisks
Mūsu bērns kura rokas ir mušķērāji
Kura patstāvība ir koka laipa ar lēcieniņiem
Mūsu bērns kurš nepieder mums bet ir
Mūsu jēgas daļa kā burtiem kas saplūst kopā
Piemēram kā «c» ir daļa no vārda «pats»

Ditirambs neapdziedātajiem varoņiem

Mani neinteresē *sirds*, tās bezgalīgais refrēns,
kas mūždien iesāk vārsmu, bet nekad netiek
tālāk par pirmajiem diviem burtiem. Es gribu
klausīties *dziedzeru* stāstu! Kur ir himnas
virsnieru serdei, galvenajam bailu avotam, kas
iešļac adrenalīnu iekšu strautos? Kur ir odas
aizkuņģa dziedzerim, kas kontrolē cukuru
asinīs? Es gribu sonetus olnīcām un tercīnas
sēkliniekiem, kuru darba augļus mēs uzdodam
par saviem. Tas ir fizioloģiskais plaģiāts,
epitēlijaudu autortiesību pārkāpums, sekrētu
mantojuma piesavināšanās! Dziedzeri dod
mums asaras, kad raudam, un siekalas, kad
laizāmies, un sviedrus, kad slimojam, un pierieš
krūtis pilnas ar pienu, kad iebēcas viņu pašu
radītais zīdains. Mēs paļaujamies uz tiem, kā
akumulators uz dzesētāju. Dziedzeri ir lieli
mākslinieki, pie kuru citātiem aizmirstam pielikt
atsauci.

tavi mati smaržo pēc priedes
tas nozīmē priede smaržo pēc taviem matiem

(ka smarža matojas pēc priedes
ka mati priežojas pēc smaržas)

nagi izskatās nu ņem un izskatās (pēc rožvabolēm)
bet pirksti kāpuriņojas pēc spārnēm

ribu kauli viņojas pēc sēkļa smiltīm
soļi otrajā stāvā bungojas pēc melodijas

kleita hundertvaserojas pēc atvērta loga
deguns torņojas pēc baznīcas

mani dienas sapņi naktstauriņojas
pēc tavu varavīksneņu lampas

ar plaukstām tik klavierīgām
ka sviestmaize (nav brīnuma) sanāk orķestra
polifonija

ar jautājumiem tik atsedzošiem
ka nomainās kamerai objektīvs uz makro

ar miegu tik lipīgi dziļu
ka zvaigžņu kokaīns kļūst par antidepresantiem

ar ilgām tik karstām un kaismīgām
ka prezidents beidzot ir gejs

ar vidukli tik lunkanu
ka ķiršu kātiņus instinktīvi iemācos sasiet
mezglā ar mēli

ar gribu tik tīru un labestīgu
ka man sametas kauns par saviem ģeķa jokiem

un ar vienkāršību tik sarežģītu
ka esmu izbēris puzzle no 5000 gabaliņiem

viesistabā uz grīdas un nepacietībā situ
plaukstas un lēkāju
zīmējums uz kastes ir gaišzaļa pieupes ainava

es radu salu tavās rokās un valsti tavās acīs
es radu helikoptera nolaišanās platformu tavos ceļos
un stāvlaukumu kur nevajag paralēli parkoties tavā nabā
es radu dzīvzoga labirintu tavās smadzenēs
un akmens dārzu tavos taukos
es radu mauriņu ar šļūteni un spēļu telti tavā kaunumā
un saldējuma veikalu tavās krūtīs
es radu pludmales gliemežvāku strēli tavās rētās
un gājēju pāreju tavos pirkstos
es radu gotisko arhitektūru tavās pēdās
un ANO intensīvas pārrunas aiz slēgtām durvīm tavās balssaitēs
es radu uzvaru hokeja spēlē tavā kuņģī
un tautisku meldiju ko nekad nebiju dzirdējis bet tomēr tā šķiet pazīstama tavā kaklā
es radu dabas liegumu tavos matos
un spaiņa vīlākšķēšanu nolaižot akā tavās ribās
es radu stārķa savādo maršrutu tavās dzimumzīmēs
un pilsētu kā nebeidzamu uzskaitījumu tavos zobos
es radu turēšanos pie velosipēda stūres tavā elkonī
un bāra leti tavās lūpās
es radu neatbildēto mesidžu cipariņus tavās uzacīs
un starptautisku lidojumu tavā dejošanā

aizdod man savas plaušas
manējās ir atskaņojušās
tavējās var uzpūst ugunskurīgu dziesmu

tavējās nav dūdu bezgalīgais vaids
vai akordeona šaušalu sūkšana
bet pūš dziesmu smaida surdinē

aizdod man savas aknas
manējās ir matracis ar salūzušām atsperēm
tavējās ir spilvens no atmiņu putām

aizdod man savas paduses
jo manas vairs nekur lai kā es censtos
uz tavējām var spēlēt smieklu klavierkoncertu

visbeidzot aizdod man savas acis
kas ir baltās biljarda bumbiņas
iesitot astotnieciņu kabatiņā

tavas acis vienmēr ieraudzīs lapsiņu pļavmalā
manējās ir otrādi pielikts binoklis
skatās iekšā un tur ir meža tumšums

*I found an island in your arms
Country in your eyes
The Doors*

Agnese Rutkēviča

Ko tu redzi naktī

Agnese Rutkēviča ir latviešu dzejniece un dramaturģe. Izdotas dzejas grāmatas *Jaunā Vāgnera klusēšana* (ar pseidonīmu Anna Foma, 2012) un *Vietām cilvēki* (2020), kā arī eseju krājums *Skumjais laikmets* (2023). Ieguvusi Prozas lasījumu festivāla galveno balvu (2012). Lugas iestudētas Latvijas un ārvalstu teātros. Dzeja tulkota angļu, vācu u. c. valodās. Brīvajā laikā apgūst zināšanas par vīna kultūru.

1.

uznāca dzejolis
un nepārgāja
vai ir tāda vieta
kur nekas nesāp
(nāve neskaitās)
uznāca dzīve
un nepārgāja
tumsā ceriņi
tik gaiši smaržo
kā viss kas
nepāriet
tumsā ceriņi
tik gaiši smaržo

2.

Jūras krasts, runā ar mani.
Vismaz atstāj pēdas smiltis, kurām sekot,
izmet mirdzošu vilni vai uzzīmē horizontā kuģi,
pilnu ar cilvēkiem, lai var pamāt kādam ar roku.
Jūras krasts, runā ar mani. Pasaki vējam, lai pūš
stiprāk,
lai vismaz var kaut ko just
(baltu kabatlakatiņu jakas kabatā, kuru
sažņaugusi dūre,
kā sirds atmiņu, nespēdama atvadīties).
Jūra, pastāsti, ko tu redzi naktī, kad kuģi ielaužas
ostā,
un kad cilvēki guļ, ko tu redzi sapnī, runā ar
mani,
pamāj vismaz
ar vienu putna spalvu,

Kungs

3.

Izdzēsu no telefona visas sakrājušās ziemas.
Domāju par to, kā mainās mežs. Gluži kā tavas
rokas,
nekam nepieskardamās, it kā arvien tālāk litu.
Domāju par visu, kas mainās
(arī nedomājot par to, kā viss mainās).
Vajadzētu nokrāsot matus, lai nav jādomā,

kāpēc cilvēks paliek balts.

Domāju, ko vēl izdzēst.

Laiks izdomās mūsu vietā. Atcerējos sapni.

Stāvēju pie savas bērnības pastkastītes kā kāda,
kas uz mirkli apmaldījies lietū. Nekas nebija

mainījies,

vien laikapstākļi. Tikai rūsa liecināja par sakāvi,
it kā arvien tālāk litu, it kā bērnība ar basām
pēdām

būtu atnākusi pasaukt mājās (Saules iela 1a, es
atceros).

Pamostoties domāju, vai pastkastīte atceras
mani.

Varbūt laiks mūs atceras vienlaicīgi, bez mums.

Pamodos no sapņa pirms saullēkta, arvien tālāk

arvien tālāk aust manas bērnības tumšais mežs.

4.

atgriešanās
ir vēl viena dzīve
atgriešanās no pilsētas
vai cilvēkiem
tu to laiku kādu laiku
nes līdz
visu laiku
atvaino, ka neaizgāju līdz ostai
ilgi pētīju tumsā pulksteni
(kas nav paguris skaitīt laiku
kopš 17. gadsimta)
uz Tallinas Svētā Gara
baznīcas sienas
pagāja četri gadsimti
varbūt tikai četras minūtes
atvaino, ka nemāku laiku
un ka sirds jau ilgu laiku
nepiestāj nevienā ostā
re, balta kaija
apsteidz pati savu ēnu
(tur ir osta, es zinu)
atgriešanās ir vēl viena dzīve
laiks neapstājas

atvaino, ka tā ir
jau kādu laiku

5.

mani iztraucēja
kāda saruna
aizvien nespēju
novērst acis
no krusta

6.

kad līs
es iešu lietū
kur man citur iet
es iešu
kāpēc dzeju saprast
ir vieglāk
nekā sevi

kad līs
es iešu lietū
es iešu
ticēt Dievam

7.
pareizs laiks: aukstums

putni vēl aiziet
bet kāpēc mēs paliekam
tik tuvu viens no otra
putni vēl aiziet
tikko pieslēdza apkuri
viņa raksta mammai
it kā nebūtu par ko citu stāstīt
tik vienkāršas un garas ir dienas
kad putni vēl aiziet
putni vēl aiziet
gribas klausīties skumjas dziesmas
bet vai visas dziesmas nav tādas?
kādas? viņa jautā
es nezinu, pārāk isas

kā milestība
kad putni aiziet

Dzejolis par sāpēm

*Veltījums Ukrainas cilvēkiem
Iesākumā sāpes radīja debesis un zemi.
Bet zeme bija neiztaisīta un tukša, un tumsa bija pār
dziļumiem.
Un sāpes radīja cilvēku.*

es nerakstišu par karu, es rakstišu par sāpēm

kad es biju maza, visas sāpes bija lielas
vasara bija sāpīga, kad iekoda skudra
vai kad mamma pārāk ilgi nenāca mājās
gaidīt bija sāpīgi, visu laiku bija
kaut kas jāizdomā, lai par sāpēm nebūtu jādomā

bērnībā man bija bail no tumsas
kamēr sāpes uzausa bezzvaigžņu debesis
es turējos pie segas kā kuģis vētrā pie savas buras
bezmiegs ir sāpīgs

es jautāju mammai, kas palīdz pret tumsu
pret bailēm no nakts, bet bailes ir vēl kaut kas
mamma naktī atstāja savas istabas durvis vaļā
un aiz durvīm visu nakti mani sargāja
naktslampiņa

slikti sapņi bija lielas sāpes
es iemācījos peldēt seklā upē
seklumā nevar iemācīties peldēt,
bet es iemācījos – padodoties straumei
es iemācījos savu bērnības upi no galvas,
zināju tās sāpīgākās vietas –
atvarus un akmeņus, aizsprostus un

gliemežvākus

es saminu daudzus gliemežvākus. tiem sāpēja
vecmāmiņa stāstīja par kādu upi, kura plūst
cauri
tris lielām zemēm, par dņepru viņa stāstīja, un
par
kādām lielām sāpēm. es jautāju, vai tai upei sāp
viņa teica – jā

sāpīga bija pirmā tikšanās ar jūru
kaut ko tik lielu taču nevar nosaukt vārdā
kad atgriezāmies mājās no jūras, sūrstēja saules
apdegums.
nezināju, ka saule tā var sāpēt

*tad sāpes sacīja: lai top spīdekļi debess velvē, lai šķirtu
dienu no nakts, un tie lai ir par zīmēm un laikiem,
un dienām, un gadiem.*

es ilgi nemācēju pulksteni, mācīties laiku bija
sāpīgi
bērnībā laiks bija vecmāmiņas balss, kas teica:
«ir jau gaišs, jāmostas augšā!»
«ir jau tumšs, jāiet gulēt!»

vienīgi zvaigznes nesāp. viss, kas ir tālu, nevar
sāpēt.

un tad beidzās bērnība.
par sirdi es uzzināju anatomijas stundās
skolotājam stāstīt par sirdi bija sāpīgi
cik valodas ir sirdij?
sirdij ir ļoti daudz valodu.
ukraiņu valoda ir ievainota sirds

допоже cepue, es teicu upei, un tas bija sāpīgi

man šķiet, bērnība beidzas tad, kad
pirmo reizi iesāpās sirds
par karu es uzzināju vēstures stundās
es uzzināju ļoti daudz par sāpēm.

es nerakstišu par karu, es rakstišu par sāpēm

*Iesākumā sāpes radīja debesis un zemi.
Bet zeme bija neiztaisīta un tukša, un tumsa bija pār
dziļumiem,
Un sāpes sacīja: Lai top gaisma. Un gaisma tapa.*

Ostaps Slivinskis

Gaiss, es tev apsolu

Ostaps Slivinskis (Остап Сливинський), dzejnieks no Ļvivas, ir viens no pamanāmākajiem savas visnotaļ spēcīgās ukraiņu dzejas paaudzes pārstāvjiem. Latviski līdz šim zināms kā spožā kolēģa Serhija Žadana dzejas izlases pēcvārda autors. Biogrāfija kā daždien Rietumu dzejniekiem — arī tulkotājs, kritiķis, filoloģijas doktors, augstskolas pasniedzējs, taču traģiskie vēstures pagriezieni ievieš korekcijas gan dzīvē, gan dzejā. Šeit — daži no jaunākajiem, krājumos līdz šim neiekļuvušiem Ostapa dzejoļiem. Skaidra, tīra balss cauri kara asinīm un dubļiem. Paldies Mārai Poļakovai par atdzejojumu rosināšanu un caurskatī!

Atdzejotājs

Māsa

Mēs sapņojām, ka mums būs tik daudz dzīves, mās.

Tajā nebija aukstu sēdekļu, gaidīšanas aiz turniketa, bezmiega nakšu slimnīcas gaiteni. Tajā nebija autobusu, kuros mūs modina lukturīša stars. Tajā nebija joda un čuru smakas. Mēs skrējām no kalniņa taisni pie ūdens un peldējām pa bezdibens virsmu, pirms vēl paspējām padomāt. Bēdas mēs nepratām izmantot, staigājām apkārt milestībai, kā iet apkārt priekšlaikus uzziēdējušam kokam. Mēs gribējām nodzīvot dzīvi bez miega, blīvu kā Argentīnas krasta mūzika, dzīvi viendabīgu kā dārga metāla lietnis, bet kurss bija draņķīgs — iemainījām pret prieku. Un tagad, kad esam ieslēgti smacīgā naktī, — vai varēšu vismaz atvadīties no tevis, mās?

* * *

Gaiss, kuru tu ieelpo, lai noturētos uz ūdens, gaiss, kura nepietiek, lai noturētos. Gaiss, kuru tu izelpo līdz ar kļiedzienu, gaiss, kuru tu izelpo kļiedzienu vietā. Gaiss, kura ir palicis tik maz pēc visiem tiem gadiem. Gaiss būtu briesmīgs, ja būtu redzams. Tagad, kad mēs nerunājam jau vairāk nekā diennakti, gaiss ir ciets kā piedošanas spals. Gaiss, dedzini, noslāpē mani, aizver manas bezjēgas žaunas. Izdari tā, lai mēs plīvotu kā divas viena krekla piedurknes, kā karogs, ar kuru neviens neies kaujā. Gaiss nolādētais, kurš nenoturēja tēvu. Atstājies beidzot arī no manis, atbrīvo mani no savas visuresošās žēlastības, tādas kā žēlsirdīgās māsas sāmais smaidis. Gaiss, es tev apsolu: tālu neaizbēgšu.

* * *

Vecīte — atspiedusies pret palodzi, pirmoreiz šai pavasarī izbāzusi degunu laukā — un suns tukšas ielas vidū.

Kā bērna cimdiņu pāris — pazaudēts un neatrasts — maija sākuma saulē gaida neko. 15.05.2020.

Kompass

Rietumi, kur siltos kanālos zivis guļ, pilnas ar citām zivīm.

Austrumi, kas pēdējie nāk un paliek pa nakti. Ziemeļi žēlīgie, izdomājiet man dzīvi. Dienvidi...

Rietumi, esiet nu rāmi, tas tikai joks. Ziemeļi, kas uzrīda suņus. Dienvidi, ļaujiet noslikt visātrākajā straumē. Austrumi...

Dienvidi, kas pameta svešā pilsētā. Rietumi, kas skatās ēnu teātri. Austrumi, atdodiet man mūsu. Ziemeļi, ar rīkles skaņām un slēdzeņiem, vientuļi.

Sīringa

Viņa iemācījās noturēt līdzsvaru uz izgaismotās bāra letes un izlietnes, slotu kambarī, pierobežas DUS, neonā sarkanā kā gerbera vai violetā, nepiederīgā, baltā kā papīrs nakts operāciju zāles gaismā, prožektora gaismā, kad skrēja gar stieplu žogu, nezino, kurp tieši, bet jūtot, ka atgriezās. Saņēmās pajautāt par maksu un dokumentiem. Saņēmās izraut roku un zināja, kā iesist, lai iegūtu dažas papildu sekundes, kamēr viņš skrēja tai pakaļ, pakaviem ribot, smagi, it kā kopotos ar katru gaisa centimetru, tādas iekāres pārņemts, kādu neizturētu pat bullis, viņa klusībā atkārtoja savus buramvārdus: es elsoju tikai sev, es raudu tikai sev, dziedu tikai sev, deju kā pāvi mijkrēsli, mans augums ir maziņš, bez caurumiņa, es lidoju virs jūras rieta malā, sarkanā kā gerbera, violetā, nepiederīgā.

Minska, 12.08.2020.

Tādus kā mēs izmeklētā sabiedrībā ielaiž tikai ar sasistu ģīmi, notriepušos pašu asinīm. Tā ir mūsu caurlaide — ne tālāk par skatuvi,

no kuras mūs palūgs noiet,
kad būs papildnam pajutuši līdzī
un devuši dažus lāga padomus.
Varbūt nosēdinās pie malēja galdiņa,
ja nomazgāsimies un paspiedīsim viens otram
roku,
jo upuris un agresors — tas ir tik nosacīti.
Varbūt ielies mums kaut ko stiprāku, tieši tā,
kā mums patīk.
Bet mēs zinām: velti viņi mums atvēra durvis,
velti šīs vilka asinis ielaida,
kaut kas sāk viņus krēst, kā mūs krēš jau
daudzus gadus,
kā nieze vietā, ko nevar aizsniegt ar roku,
kā griezta brūce, kam sen jau vajadzēja sadzīt,
fantomsāpe, kuru saucam par fantom-, proti,
netulkojamos vārdos.
Ja mēs, zvēri, vēl spējam būt kādā ziņā vienoti,
tad ļaunajā priekā,
ar kādu vērojam, kā saņņaudzas viņu dūres,
kā muskuļi saspringst zem pulksteņa siksnīņas.
Pēc mirkļa te viss būs tā, kā mums patīk.
Skatuve — tukša un tumša kā tad, kad sākās laiks.

* * *

Cienītais, mana zeme ir arhipelāgs,
kaut arī jūsu kartēs tā atgādina
drūmu pieri ar pietūkušu dzislu pa vidu.
Tā ir trīstūkstoš salās, starp kurām tek uguns
upes.
Bet mēs esam ziemeļu zeme, tāpēc reizi gadā pat
tās
pārklāj ledus,
tiesa, plāns kā pelēna āda,
un tikai pārdošie provē pa to pāriet.
Mēs skatāmies, kā zem stikla deg uguns,
un murminām savas kiriliskās lūgšanas, kurās
skaidri norādīti vainīgie.
Cienītais, drošs pie mums ir tikai sniegs.
Tas ir drošāks nekā Dievs, kas atkuļas šurp
darbdienas beigās, piekusis, izbadējies.
Sniegs pārklāj visu kā žēlsirdīgā māsa,
kā jaunākā māsa, kas gaida, kad neviens vairs
nav palicis.
Mēs ejam tieši uz sniegu, kad apmaldāmies,
pēc sniega pazīstam savējos,
sniegam lūgšanas skaitām, sniegu gaidām uz
jūsu staciju peroniem,
sniegā nomierināmies un aizmiegam.

* * *

Brīvības virtuve — netīra
un piegrūzota, piedod. Tikai veiksminieki
paspēj pēc sevis piekopt.
Tikai visveiksmīgākie no veiksminiekiem
šeit gatavo sev.
Tomēr šeit nav iespējams atnākt pie visa gatava,
jo nav ēdiena, kas bojātos ātrāk
kā brīvība.
Un tie, kas atstāja uz sienām receptes,
zināja, cik reizi nāksies

sākt no jauna.
Vēl viena paaudze — sadedzināti kastrolī,
dūmi un ugunsdzēsēju kāpnes,
lai pusnaktī atkāptos.
Vēl viena dzīves paaudze.
Kā ēnas mēs paslidam garām
tīriem bistro skatlogiem, kur zem neona
ēdienu gaida vīrieši un sievietes
aizdomīgi līdzīgā apģērbā.

* * *

Atļaujiet, mēs vienkārši dzīvosim, pat ja
jūsu zaudējumu valodā mūsu «dzīvosim» neko
nenozīmē.
Mēs viegli pazaudēsim mantas un viegli tās
iegādāsim,
mēs gaidīsim kafiju vējā,
un, ja arī nāksies skumt, mūsu skumjas
nebūs (kā jūsējās) nāves pievienotās vērtības
nodoklis.
Mūsu revolūcijas iepreti jūsējām būs
kā sērkokciņa liesma izdzisuša vulkāna krāterī.
Mēs neprotam izklaidēties kā jūs — kā
pēdējoreiz dzīvē,
baidos, viss pārējais gan mums būs tikai
pēdējoreiz.
Toties mēs esam labi peldētāji, kaut dzimuši
seklā ūdenī,
jūsu kāju saduļķotā.
Jūs — Mīnotauri, kas guļat vēkšpēdus savu
labirintu sirdī,
ļaujiet mums sarauties kamoliņā un pasnaust uz
parka soliņa,
līdz viss taps nevainīgs un kluss kā pludmale
rudeni,
un zem aizvērtiem plakstiem rakstīt
dzejoli, kurš dzīvos vien pusi minūtes.

Kā koks, kas nepastāv bez liesmas

Bezgalība ir lieka —
kā klajums aiz loga, kur vējš dzenā putekļus
un guļ bezmāju suņi. Kādreiz
mūsu tēvi uzcēla mājas
pārāk tuvu bezgalībai.
Pārāk ilgi mēs to elpojām, gulējām apskāvušies,
nēsājām to kabatā gluži kā kastani,
dāvanu no meitenes, kura — ja nebūtu dzīves —
kļūtu par mūsu dzīvi.
Tā krit mums no rīkles, kad dziedam,
krit mums no mutes kā kreķšķis, kad jānosauc
savu vārds,
krit no kabatām, kad tās uz robežas
izgriez otrādi. Šamie zina, ka mūs nedrīkst
ielaist,
jo ar tādu bagāžu
mums visas robežas ir iekšējās, proti,
nepārvaramas.
Mēs atstātu to pēc sevis, pat ja prastu
pēc sevis piekopt. Nerēdzama kā gāze,
tā uzliesmo no vismazākās dzirksteles,
kas zibsnī starp mums un negrib nodzist,

un ķeras pie mums kā slīcējs, kā liesma,
kas nepastāv bez koka,
vai kā koks, kas nepastāv bez liesmas.

* * *

Kādu valodu izvēlēties, kad nāksies saukt palīgā?
Visas manas valodas iezīmētas, neapmaināmas.
Tās ir kā galdi, uz kuriem izliets tik daudz.
Viena laiza brūces, cita izseko savējos.
Visas — kā čaboņa krūmos zem kārtīgas mājas
logiem.

Lai kuru es izvēlētos — tikai atbalsi dzirdu,
un es nezinu, vai tā mana balss, vai tur kāds sauc
palīgā.

Tas, kurš šais valodās sauc palīgā, lai jūtas
vainīgs,
tas, kurš lūdz piedošanu, lai vienkārši palūdz ko
ēdamu,
tas, kurš šais valodās draud, lai uzkāpj uz naža,
tas, kurš saka «mīlu», droši vien pie kaut kā ir
vainīgs.

* * *

Nebaidieties, karš neizplatās ar siekalām,
pat ar asinīm neizplatās, kas pārsteidzoši.
Mūsu drēbes pietiek izmazgāt un izkārt pagalmā.
Ar mums nav obligāti klusēt, mēs uzturēsim
sarunu par mūziku un vīniem, par ilgām
ballītēm pludmalē, tas mūs neaizvainos.

Klusēšana
neneutralizē, neattaisno, nepielabina.
Es zinu, kas jūs uztrauc: pie mums viss bija
pārāk
līdzīgi kā pie jums.
Tādēļ labāk būsīm atnācēji no aizspogulijas.
Jūsu buramos sargājātvārdus
mēs pierakstijām kirilicā, kur viss ir otrādi, un
tāpēc
mēs izsaucām nelabo, nevis atraidījām.
Vai labāk būsīm kā pusaudži, kas palienējuši no
jums
autiņu un iebraukuši, kur nevajag.
Lai jau: mēs negribam jūs vēl vairāk sarūgtināt.
Mēs nomazgāsimies ar gaisu no tukša krāna,
iedzērsim ēnu no pudeles. Padalīsimies
ar vienu ātri šķīstošu sapni.
Un no rīta atrakstīsim visu atpakaļ, savāksim
visas dzīvsudraba lodītes no jūsu krietnā nama
grīdas
— un atgriezīsimies.

* * *

Bet pēc tam mums vēl nāksies atjaunot valodu.
Lai svece pārstātu būt ierakumu svece,
lai putniņš atkal ietērptos spalvās,
lai puķes pārstātu spļaudīties ar uguni.
Lai pagrabs no jauna taptu par saldās zāptes un
ūsaino karpeļu mājvietu.
Lai siltums kļūtu silts kā tas, ko detektors ķer,
ko mūsu senči lopu vāgos pieslānītajos jūta.

Valodu atjaunot ir visgrūtāk, jo pat tad, kad
ieliksim visus logus, tie paliks logu ailas,
un svaigi pārkrāsotajai sienai nebūs jēgas, ja aiz
tās nebūs otras,
un pat tad, kad izklāsim paklājus, mēs
nepārstāsim domāt par pārsegumu stipribru
zem tiem:
tā karš ir atkailinājis mūsu mājas līdz skeletam,
noplēsis mums ādu, lai vieglāk pārbaudīt, vai
zem tās vēl sitas sirds.

Sirds sitas, un mēs nomierināmies. Tāda tagad ir
vārda «miers» nozīme.

Bet vai mums izdosies izārstēt vārdu «miers» tā,
lai no tā nelēktu laukā līdz zobiem bruņoti
okupanti?
Vai mums izdosies atjaunot vārdu «brālība» tā,
lai no tā neaizžņaugtos elpa?

Un pat tad, ja šie vārdi paliks laukā, nederīgi un
trūli kā izdegušie ienaidnieku tanki, vai būs
vērts pēc tiem skumt? Vai gan mums trūks,
par ko skumt?

* * *

Pat mūsu tumsa ir citāda.
Mūsu tumsu ar nazi var sagriezt, ar to var barot
— barot mūsu slimos, vientuļos, sakropļotos,
izdzītos, nogurušos.
Mūsu tumsa — kā neiespējama akustika, kas
pati nodzied dziesmu līdz galam, pat ja aizlūst
balss.
Mūsu tumsa smaržo pēc to ādas, kas nav ar
mums,
un ar viņu mēs aizmiegot apskaujamiem.
Mūsu tumsa — kā delfins, kas iznirst no īstenās
tumsas, lai aicinātu kāpt mugurā.
Mūsu tumsa ir tumsa šķērsielīņās, kur
skūpstījamies, guļamistabu tumsa, kur aijājām
bērnus.
Kad nodziest pēdējā gaismiņa, mūsu tumsa
pati sāk spīdēt — gaisma no nekurienes,
rāma kā balss.
Mūsu tumsā vēl labāk var dzirdēt, kā klieudz
nokautie, spīdzinātie, visi tie, kas aicina
atriebties.
To nevar pavērst pret mums.

Uz stabiliem pamatiem

Ar Biruti Jonuškaiti sarunājas Ērika Druņģīte

Birute Jonuškaite ir prozaiķe, dzejniece, tulkotāja. Pirmā stāstu grāmata *Pateisinti save (Attaisno sevi)* izdota 1989. gadā. Sešu romānu, četru stāstu krājumu autore, publicējusi vairākas eseju un interviju grāmatas, darbu par Česlavu Milošu. Pārtulkojusi lietuviski vairāk nekā 30 daiļliteratūras darbus no poļu valodas.

Birute Jonuškaite (*Birutė Jonuškaitė-Augustinienė*, 1959) ir lietuviešu rakstniece un tulkotāja, dzimusi un augusi Suvalkos, etniskajās lietuviešu zemēs, kas tagad pieder Polijai. Pēc žurnālistikas studiju beigšanas Viļņas Universitātē 1978. gadā viņa atgriezās dzimtajā pilsētā un strādāja vietējā nedēļas laikrakstā, tad lietuviešu izdevumā *Aušra*, bet kopš 1985. gada dzīvo Lietuvas galvaspilsētā. Birutes pienesums lietuviešu literatūrai ir gan pašas sarakstītie darbi, gan būtiski poļu literatūras tulkojumi lietuviešu valodā. Viņa saņēmusi vairākas literārās balvas, to skaitā Vitolda Huleviča balvu par lietuviešu un poļu literatūru tuvināšanu, arī Baltijas Asamblejas balvu (2020) par romānu cikliem *Maranta* un *Maestro*. Kopš 2019. gada Birute Jonuškaite ir Lietuvas Rakstnieku savienības priekšsēdētāja. Tiekamies ar Biruti, lai speciāli *Domuzīmes* lasītājiem pastāstītu par to, ko dara viņas vadītā rakstnieku organizācija un kā lielajā pienākumu gūzmā viņa dzīvo notur pašas radošo pasauli.

Lietuvas Rakstnieku savienība – arvien aktīva kopiena vai formalitāte?

Tā joprojām ir aktīva profesionālu rakstnieku kopiena, kas darbojas kā mūsdienīga, laikmetīga kultūras organizācija un pilda dažādas funkcijas: nodarbojas ar biedru radošo darbu izplatīšanu, aizstāv viņu intereses politiskā līmenī un rūpējas par viņu materiālo labklājību, organizē plaša spektra pasākumus.

Dažkārt tie, kas paši nav savienības biedri, bet raksta grāmatas, nicinoši apgalvo, ka Rakstnieku savienība esot tikai tāds «padomju mantojums», kas šodienas pasaulē savu nozīmi zaudējis. Apšaubītāji ir ātri aizmirsuši pagātņi un vēlas, lai vēsture sākas tikai ar viņu patiesajiem vai šķietamajiem nopelniem. Mēs taču redzam, ka daudzas no jaunizveidotajām kultūras organizācijām uzplaiksnī, īsteno vienu otru projektu un pēc tam tikpat ātri izčab. Bet savienība, lai arī dažu paskarbu balsu iz-

smieta, turas, jo tai ir stabils pamats, tā ir pārdzīvojusi dažādus grūtus periodus un nav sabrukusi. Tas nozīmē, ka cilvēki saskata jēgu tajā būt, citādi – kāpēc gan šī savienība tiem būtu vajadzīga?

Un fakts, ka rakstošie jaunieši tomēr aktīvi stājas savienībā, liecina par šādu komentāru nepamatotību. Vai jaunajai paaudzei patiktu tāds padomju relikts? Gluži pretēji, Rakstnieku savienība ir pievilcīga, tajā notiek interesantas lietas, tā vēršas plašumā, un tās atpazīstamība mūsdienu Lietuvā pieaug. Pašlaik savienībā ir 349 biedri. Kopš kļuvu par tās priekšsēdētāju, ir pievienojušies 46 cilvēki, to vidū 30 jaunie rakstnieki. Tas nozīmē, ka viņi redz jēgu būt piederīgiem šai kopienai.

Un tie ir pragmatiski apsvērumi, vai ne?

Galvenais racionālais iemesls ir mākslinieka statusa iegūšana, kas garantē rakstniekiem un arī citu jomu radošajiem cilvēkiem minimālo sociālās apdrošināšanas līmeni, dod lielākas iespējas saņemt radošās un izglītības stipendijas, dod tiesības maksāt uz pusi mazākus sociālās apdrošināšanas nodokļus no autoratlīdzībām. Rakstnieku savienībai ir brīvdienu māja, kurā tās biedri var uzturēties par daudz zemāku cenu nekā irnieki no malas.

Un mūsu valde nominantus dažādām literārajām balvām izvēlas vispirms no LRS biedru vidus. Tomēr Rakstnieku savienības sabiedrisko nozīmi, tās prestižu mēs veidojam kopējiem spēkiem. Iespējams, bijām viena no pirmajām organizācijām Lietuvā, kas 2022. gada 24. februāra rītā publiski izziņoja atbalstu Ukrainai. Dažas stundas vēlāk Krievijas pilna mēroga iebrukumu Ukrainā nosodīja Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Sakartveļo rakstnieku savienības.

Kā lietuviešu rakstnieki risina domstarpības? Noteikti varam latviešu publikai pastāstīt par uzskatu un viedokļu kaujām. Tādas taču ir?

Es neteiktu, ka rakstnieku kopienā pastāv izteikta šķelšanās. Par vienu otru jautājumu varbūt ir atšķirīgi viedokļi, bet tas ir dabiski.

Pirms dažiem gadiem Viļņa nolēma nojaukt pilsētas centrā esošo pieminekli Petram Cvirkam – padomju okupācijas ēras rakstniekam, izcilam prozaiķim un aktīvam pēckara komunistam, kurš kopā ar citiem 1940. gadā bija delegācijas sastāvā, kas no Maskavas uz Lietuvu atveda «Štaļina sauli»¹. Rakstnieku savienība organizēja diskusiju *No koku ciršanas līdz Petram Cvirkam: kas notiek ar Viļņas publisko telpu?*

Daudzi kolēģi iestājās pret šo pilsētas pašvaldības lēmumu, iebilstot, ka pieminekļi, kas atspoguļo laikmetu, vispār nav jānojauc un ka laukums jāsauglabā tāds, kāds tas ir, jo tas ir padomju laika arhitektūras piemineklis, kādu Viļņā vairs nav. Lielākā daļa kultūras cilvēku vēlējas, lai laukums paliek neeiropēizēts, un piedāvāja dažādažādus interesantus, mūsdienīgus risinājumus.

Neviens nenoliedza kaitējumu, ko Petrs Cvirka kā politiska figūra ir nodarījis Lietuvai, bet uzskatīja, ka daiļrade jānošķir no cilvēka uzskatiem.

Ērika Druņģīte (*Erika Drungytė*) ir lietuviešu dzejniece, esejiste, tulkotāja un žurnāliste. Kultūras un mākslas žurnāla *Nemunas* galvenā redaktore. Lietuviski atdzejojusi Liānas Langas dzejoļu krājumu, mūsdienu latviešu dzejas antoloģiju, Māras Zālītes romānus *Pieci pirksti un Paradīzes putni*.

Pieminekli nojaucot, mēs noliedzam mūsu sarežģīto, traģisko vēsturi, negribam atcerēties, ka bija nodevēji un ka talants ne vienmēr iet roku rokā ar pareizu ideoloģisko domāšanu. Pēckara periods lietuviešu inteliģencei bija smags pārbaudījums, jo čeka pirmām kārtām vērsās pret to, nevis vienkāršajiem cilvēkiem. Petram Cvirkam šis pārbaudījums beidzās diezgan ātri un traģiski – viņam bija tikai 38 gadi, kad viņu noindēja, turklāt šīs pašas okupācijas varas pārstāvji.

Tomēr bija arī rakstnieki, kas dedzīgi atbalstīja Viļņas varas iestāžu lēmumu par pieminekļa nojaukšanu un... viņi uzvarēja: pieminekli nojauc, bet tagad neviens nezina, kā izskatīsies laukums saskaņā ar tā sauktajiem Eiropas standartiem, kādas politiskās un ekonomiskās ambīcijas stāvēs aiz lēmumiem un kas tur drīzumā tiks uzcelts – iespējams, kāda stikla pils ar pazemes autostāvvietu.

Tātad domstarpības ir gan starp paaudzēm, gan ideoloģisku iemeslu dēļ?

Starp paaudzēm tiešām pastāv diezgan izteiktas domāšanas atšķirības, un, kā esmu dzirdējusi privātās sarunās, pašreizējo laikmetu īpaši grūti pieņemt un izprast vecākajiem kolēģiem. Publiski tas neparādās, jo mūsdienu kultūras periodikā nesastapsim tekstus, kuros par politiku un sociālajiem jautājumiem tiktu izteikti valsti pastāvošajam oficiālajam jeb «platstraumes» viedoklim pretēji uzskati. Tāpēc publiski nesaskaņu nav. Ja kāds jūt aizvainojumu, viņš ar to dalās draugu vidū vai savas šaubas par pašreizējo ideoloģiju, bažas par Lietuvas nākotni, lietuviešu valodu vai vispār 21. gadsimta vērtību sagrozišanu ieraksta grāmatās. Tātad dzīvojam visumā mierīgi.

Vai ir kādas agrāk nekustinātas, neizceltas vai pavisam jaunas tēmas, kas pēdējos gados parādījušās lietuviešu rakstnieku darbos?

Tēmas ir ļoti daudzveidīgas, bet tieši pēdējo gadu laikā iznākušas vairākas mūsdienu lietuviešu emigrantu (vai no emigrācijas atgriezušos autoru) grāmatas par dzīvi svešumā, par ceļošanu un emigrāciju ne tikai dzīvesvietas maiņas, bet arī garīgā nozīmē. Tāpat daudz uzmanības rakstnieki pievērš ļoti populārajai lietuviešu ebreju tēmai, arī holokaustam. Ir darbi par vides aizsardzību, ekoloģiju, un, protams, aizvien vairāk grāmatu, kurās ir kāds varonis ar netradicionālu seksuālo orientāciju.

Nezinu, vai daudzus lasītājus joprojām interesē jūtu dziļums, unikālās cilvēka eksistences jautājumi un problēmas. Lietuviešu literatūras tulkotājus esmu bieži dzirdējusi sakām, ka lietuvieši raksta par pārāk sarežģītām tēmām, pārāk sarežģītiem teikumiem, ka viņu stils ir komplicēts utt. Pasaulē vajag atraktīvu, negaidītu vai skandaložu tēmu, pasniegtu vienkāršā veidā – tā, lai to saprastu arī vidusmēra cilvēks, kas pārtiek no ātrajām uzkodām. Arvien biežāk daiļliteratūra tiek klasificēta kā izklaide – tai nav jānoslogo smadzenes, tā tiek «sagremota» ceļā uz darbu vai no darba kā hamburgerus.

Ir autori, kuri šādā veidā arī raksta, cenšas runāt par globāliem jautājumiem, uzrunājot arī lasītājus citās valstīs, bet, cik daudziem tas izdodas, ir cita lieta. Man vienmēr ir bijis svarīgi, lai rakstnieka attiecības ar apkārtni realitāti ir dabiskas, pat autentiskas, un tieši caur daiļliteratūru iespējams iepazīt gan cilvēku, gan valsts identitāti.

Lietuvas Rakstnieku savienība apsaimnieko vienu no Viļņas vecpilsētas skaistākajiem namiem.

Administratīvie pienākumi ir grūtākā mana darba daļa, jāgādā ne tikai par šī, bet arī par rakstnieku atpūtas nama uzturēšanu. Šajā jomā ir daudz problēmu, ko risinām kopā ar kolēģiem, 16 savienības kongresā ievēlētiem valdes locekļiem.

Prieks, ka rakstnieki joprojām ir vienoti jautājumā par Lietuvas rakstnieku galvenās mītnes Ignācija Korvina-Miļevska nama Viļņas centrā saglabāšanu. Jā, mūsdienās ir grūti uzturēt tik milzīgu ēku, kam turklāt nepieciešams remonts, un mēs nesaņemam nekādas subsīdijas no valsts. Es teiktu, ka rakstnieki ir turējušies godam – savienības mītne nav pārdota, lai gan ir bijuši piedāvājumi un plecīgi vīri pat draudējuši ar ieročiem.

19. gadsimtā celtajam namam ar unikālo un bezgala skaisto interjeru ir bagāta vēsture. Tuvāk mūsdienām – tas bija Lietuvas neatkarības kustības *Sjūdis*² šūpulis, šeit daudz tika darīts ne tikai kultūras un literatūras, bet arī neatkarīgas Lietuvas atjaunošanas labā; te ir leģendārā kafejnīca *Suokalbis*, par ko ir uzņemta filma, te ir festivāla *Poezijas pavasaris* centrs, un tagad – literārā oāze, kur atrodas izdevumu *Metai*, *Literatūra ir menas*, *Naujoji Romuva*, *Vilnius Review*, Rakstnieku savienības izdevniecības un *Rašytojų klubas* redakcijas. Namā plānots izveidot arī rakstnieku rezidences.

Nams ir noturēts, bet kā Lietuvas Rakstnieku savienība izdzīvoja cauri 90. gadiem?

Atkal apvienojamies ar gleznotājiem, komponistiem un aktieriem, kopīgi rakstījām vēstules un uzsaukumus, par daudziem jautājumiem vērsāmies pie Lietuvas valdības un Seima – demokrātiskās iekārtas tapšanas posmā cīnījāmies par kultūrai un mākslai cienīgu vietu un lomu atjaunotajā Lietuvā.

1995. gadā tika izcīnīts un ar likumu nostiprināts mākslinieka statuss un no tā izrietošā mākslinieka sociālās aizsardzības programma, kas piešķir finansiālu atbalstu māksliniekiem ar zemiem un neregulāriem ienākumiem, kā arī tiem māksliniekiem, kas piedzīvo radošā «sausuma»³ periodus.

Pateicoties savienības centieniem un sadarbībai ar citām kultūras jomā strādājošo organizācijām, izveidojām arī Lietuvas autortiesību aģentūru *LATGA*. Tāpat Rakstnieku savienība ir viena no Preses, radio un televīzijas atbalsta fonda dibinātājiem, kas savukārt finansē kultūras periodiku. Ja nebūtu šī fonda, diez vai lietuvieši joprojām lasītu tādus literāros un kultūras izdevumus kā *Literatūra ir menas*, *Nemunas*, *Metai*...

Birute Jonuškaite:
«Rakstnieka galvai,
lūpām un ausīm ir
jābūt kā medus kārēm,
pilnām ar dzimto
valodu, lai kur viņš
dzīvotu.» Fotogrāfs —
Butauts Barausks

Tāpat mēs spējam pastāvēt šodienas tirgus situācijā, turklāt mums ir pamatīgas iestrādes, pieredze, un, ja vajadzīgs, esam gatavi mobilizēties savas profesijas prestiža aizstāvēšanai. Pašlaik savienība darbojas tāpat kā citas kultūras organizācijas: īsteno plašu projektu klāstu, iesaistot tajos arī sabiedrību, pārstāv Lietuvas rakstniekus starptautiski, rūpējas par lietuviešu literatūras tulkojumiem un citvalodu tulkojumiem lietuviešu valodā, paplašina starptautiskos literāros sakarus un iesaistās starptautiskajās rakstnieku organizācijās, rūpējas par literāro mantojumu, sadarbojas ar ārzemēs dzīvojošiem lietuviešu literātiem un izdevējiem, atbalsta topošos rakstniekus, organizē literāros konkursus un izglītojošas programmas skolēniem, sadarbojas ar Lietuvas un ārvalstu mākslinieku savienībām, kultūras, izglītības un valsts zinātnes iestādēm.

Tas ir milzīgs, pat neaptverams darbalauks.

Bet tas vēl nav viss. Lietuvas Rakstnieku savienības paspārnē esošais Rakstnieku klubs mūsu galvenajā mītnē ik nedēļu organizē vairākus bezmaksas pasākumus: grāmatu atvēršanas, izstāžu atklāšanas, dzejas un mūzikas vakarus, jauno autoru darbu lasījumus utt.

Kopš 1964. gada pēdējās divās maija nedēļās notiek ikgadējais starptautiskais dzejas festivāls *Poezijas pavasaris* (*Dzejas pavasaris*), un tas norisinās ne tikai Viļņā, Kauņā un Klaipēdā, bet visā Lietuvā. Lai arī lielākā daļa dalībnieku ir jaunie autori, festivāla dzejas lasījumos sastopami visu vecumu

lietuviešu dzejnieki.

Un vēl mūsu savienībai ir sava izdevniecība, tā izdod aptuveni 60 grāmatu gadā, protams, arī jauno autoru darbus. Tās pamana un vērtē kritiķi, un tās iegūst nozīmīgas balvas ne tikai par saturu, bet arī par izcīlu noformējumu. Tāpēc jaunie autori cenšas savas grāmatas izdot tieši prestižajā Lietuvas Rakstnieku savienības izdevniecībā. Īpaša iespēja iesācējiem — katru gadu tiek izsludināts Pirmās grāmatas konkurss un atbilstoši žūrijas lēmumam tiek izdots pa vienai dzejas un prozas grāmatai.

Un, protams, Rakstnieku savienība nozīmīgi līdzdarbojās, lai Viļņa pirms diviem gadiem iegūtu UNESCO Literatūras pilsētas statusu. Tagad caur šo tīklojumu esam paveruši durvis uz Lietuvas nacionālo literatūru interesentiem visā pasaulē.

Kā sadarbojas Baltijas valstu rakstnieku savienības?

Pēdējo četru gadu laikā ir notikušas vairākas rakstnieku savienību tikšanās, Baltijas autoru darbu lasījumi un tulkošanas darbnīcas. Vislielākais panākums ir tas, ka Latvijas, Lietuvas un Igaunijas kultūras ministri beidzot parakstīja vienošanos par Baltijas Asamblejas laureātu grāmatu tulkošanu un izdošanu visās trīs valodās.

No lietuviešu Baltijas Asamblejas balvas laureātiem Latvijā jau ir izdoti Vlada Brazjūna un Marcēlija Martinaiša dzejas krājumi un Donalds Kajoka romāns *Ezers un citas to pavadošās personas* (Latvijas Literatūras gada balva par labāko tulko-

«Lietuvas Rakstnieku savienība darbojas kā laikmetīga kultūras organizācija.» saka tās vadītāja Birute Jonuškaite. Fotografārs — Irmants Gelūns

Kādu ietekmi uz Česlava Miloša daiļradi atstāja tas, ka pirmos 26 dzīves gadus viņš pavadīja Lietuvā?

jumu 2023. gadā, tulkotāja Dace Meiere), tā parādīt, ka esam veiksmīgi sākuši grāmatu sēriju *Jaunā klasika. Baltijas Asamblejas balvas laureāti. 2022. gadā* lietuviešu valodā tika izdotas trīs laureātu grāmatas: Enes Mihkelsones dzejas krājums *Tornis*, Gundegas Repšes *Bogene* un Jāna Tetes *Lugas*. Šogad lietuviešu valodā izdots Ingas Ābeles romāns *Paisums* un Haso Krulla eposs *Metrs un Dēmetra*. Katrai grāmatai rikojam atsevišķu prezentāciju savienības galvenajā ēkā, Rakstnieku klubā, klātesot pašiem autoriem vai viņu darbu pētniekiem profesionāļiem.

Vēl viens kopējo aktivitāšu rezultāts ir Baltijas literatūras žurnāls *No More Amber – The Baltic Literary Review*, ko izdod angļu valodā sadarbībā ar platformu *Latvian Literature* un kultūras izdevumiem *The Vilnius Review* un *Estonian Literary Magazine*. 2021. un 2022. gadā izdoti divi numuri, tos arī atbilstoši popularizējot.

Vai igauņi, latvieši un lietuvieši pazīst cits cita rakstniekus un viņu darbus?

Varu teikt, ka Lietuvā latviešu un igauņu rakstnieki ir labi pazīstami, viņu darbus lasa un tie saņem lielu uzmanību. Šogad Baltijas Asamblejas balvas laureātu Jāna Tetes un Ingas Ābeles darbu tulkojumu atvēršanas svētkus apmeklēja daudzi interesenti. Pēdējos gados mūsu kaimiņu darbu izdošana Lietuvā ir īpaši aktivizējusies, latviešu un igauņu autoru darbus izdod ne tikai Rakstnieku savienības, bet arī citas Lietuvas izdevniecības. Ik gadu mēs aicinām vismaz vienu latviešu dzejnieku uz starptautisko festivālu *Poezijas pavasaris*, savkārt latvieši aicina lietuviešus uz Dzejas dienām, piemēram, nu jau aizvadītajā gadā Lietuvu pārstāvēja Daiņus Gintals un Nijole Daujotite.

Autori no abām valstīm parasti ierodas uz tradicionālo Viļņas grāmatu gadatirgu. Esam organi-

zējuši daudzas tulkošanas darbnīcas ar latviešu un lietuviešu dzejniekiem. Katru gadu vismaz divi vai trīs mūsu rakstnieki dodas uz universitāti Rīgā pie Latvijas baltistiem un divas trīs dienas strādā ar studentiem, tādējādi veicinot jauno lietuviešu literatūras tulkošanu izaugsmi. Mēs ļoti ceram, ka tas viss nesis bagātīgus augļus.

Jūs piedzimāt lietuviešu ģimenē Polijā un uzaugāt turienes lietuviešu kopienā. Viļņā sākt dzīvot jau pieaugušā vecumā. Kā šī dzīves pieredze ietekmējusi jūs un jūsu daiļradi?

Es varu atbildēt ar pretjautājumu: kādu ietekmi uz Česlava Miloša daiļradi atstāja tas, ka pirmos 26 dzīves gadus viņš pavadīja Lietuvā – Šeteņos un Viļņā? Milzīgu. Viņš mēdza teikt, ka iespējams, visa viņa dzeja nāk no Šeteņu muižas aptiekas... Varu tikai atkārtot viņa teikto, ka bērnības un jaunības pieredze ir viena no svarīgākajām cilvēka dzīvē.

Mani pirmie mēģinājumi rakstniecībā aizsākās studiju gados, iespējams, no ilgām pēc dzimtajām mājām un vientulības padomiskajā Viļņā. Jau no mazotnes zinu gan lietuviešu, gan poļu valodu, tāpēc man vienmēr bijuši atvērti abu kultūru vārti. Tas, ka izeju un atkal atgriezos pa vieniem, tulkojot poļu literatūru lietuviešu valodā, un pati pastāvīgi dzīvoju aiz otriem vārtiem, jau ir apzināts lēmums.

Es biju, esmu un palikšu uzticīga savam principam: rakstnieka galvai, lūpām un ausīm ir jābūt kā medus kārēm, pilnām ar dzimto valodu, kas jūtama katrā ādas porā, lai kur viņš dzīvotu. Pieredze? Mēs nesam līdzīgu visu 20. gadsimta bagāžu, un tajā ir kari, izsūtījumi, pēckara partizānu cīņas, nodevības, vardarbība un varas ļaunprātīga izmantošana. Bet, lai saprastu, kas es esmu, jāskatās uz manām saknēm un to, ko esmu mantojusi gan ģe-

Man svarīgas ir atsevišķas detaļas, varbūt tīrie sīkumi, no kuriem izaug vesels darbs

nētiski, gan garīgā ziņā.

Es uzaugu 60. gadu Polijā — arī padomju ietekmes zonā, tomēr jūtami brīvākā valstī. Ne mani vecāki, ne kādi citi cilvēki manā apkārtnē netika pakļauti represijām, tomēr mēs zinājām par visiem padomju režīma noziegumiem okupētajās valstīs, jo informācija no Rietumiem līdz Polijas lietuviešiem nonāca diezgan viegli. Mēs pastāvīgi varējām salīdzināt padomju melus ar reālajiem faktiem, un mums bija pieejama arī lietuviešu trimdas literatūra. Tāpēc mana pieredze veidojās ļoti daudzveidīga.

Kā šo pieredzi pārstrādājat prozā?

Liela mēroga vēsturiskie notikumi manā prozā parasti veido fonu kādas ģimenes vai dzimtas gājumam — manas uzmanības centrā ir «maz», vienkāršo cilvēku dzīve. Cenšos rakstīt tā, lai lasītājam ir interesanti, lai varētu sajust tuvību tekstam un ļauties tā maģijai.

Man svarīgas ir atsevišķas detaļas, varbūt tīrie sīkumi, no kuriem izaug vesels darbs. Daudziem no mums taču atmiņā palikušas kādas īpašas lietišķas, kas saistās ar dažādiem dvēseles stāvokļiem un situācijām: tēva šķībi greizi sastīķētajā statīvā ievietotās Ziemassvētku eglītes smarža; kabatas pulksteņa vāciņa aizvēršanās klakšķis, kad to sapiež raupjie vectēva pirksti; pa visu pagalmu skanošās piedzērušā tēvoča vilktās tautasdziesmas *Tu, zvaigznīt, sidrabortā* melodija; kaimiņu galdnieka izgredtas koka karotes raupjums, leksējot zivju zupu pa taisno no katla; vecmāmiņas iedāvināta sudraba krievu rubļa ar cara galvu spīdums bērna rociņās...

Tie ir kā atspēriena punkti, kā pavediena gals, kuru paraujot, izrītinās vesels kamols, un uzrodas tēli, par kuru eksistenci iepriekš nebiju pat nojautusi. Kā dzīvi tie maršē pa manis rakstītām lappusēm, diktē vārdus, domas, iekuļas divainos notikumos un pat nepadomā, ko darīs tālāk, pirms es atkal sēdišos pie datora tastatūras.

Kad jūs rakstāt un kā savu radošo telpu spējat norobežot no savienības vadītājas darba?

Es parasti rakstu naktīs un brīvdienās, arī ceļojot: lidmašīnā, vilcienā, autobusā man vienmēr līdzī ir piezīmju grāmatiņa, kurā pierakstu domas, kas ienāk prātā. Dažkārt uzreiz rakstu datorā. Ir gadījies tā aizrauties, ka aizmirstu par realitāti. Tā reiz autobusā pabraucu garām Tallīnas lidostai un attapos tikai autoostā. Labi, ka līdz lidmašīnas atiešanai vēl bija laiks, braucu vēlreiz atpakaļ uz lidostu.

Protams, ir īpaši jāpiedomā, lai savu radošo pasauli atdalītu no administratīvajiem pienākumiem. Taču retais rakstnieks mūsdienās spēj dzīvot tikai no radošā darba, tas plūst kā atsevišķa straume līdzās maizes pelnišanas darbiem.

Jūsu romāns *Maranta* ir saņēmis Baltijas Asamblejas balvu, un 2024. gadā iznāks arī latviešu valodā Emijas Grigorjevas tulkojumā. Par ko tas ir?

Marantā atspoguļota mūsu reģiona cilvēku dzīve no Otrā pasaules kara līdz mūsdienām. Tur ir Lietuvas un Polijas pierobežā dzīvojošo cilvēku sāpīgie pārdzīvojumi kara un pēckara laikā, daudz jaunības dumpinieciskuma, vēlme izrauties no vecāku ieaudzinātajām morāles normām, meklējumi, ceļojumi, atklājumi un zaudējumi. Vienas ģimenes stāsts, skatīts mākslinieces Rasas — jaunākās paaudzes pārstāves — acīm. Viņa spriež par savas mātes un vecmāmiņas uzvedību, viņai ir iespēja nosodīt vai attaisnot sevi un pārējos ģimenes locekļus, ievērot desmit Dieva baušļus vai dzīvot pēc saviem noteikumiem, varbūt vispār bez jebkādiem noteikumiem.

Tādējādi dažu sieviešu personīgie likteņi atspoguļo gan lietuviešu mentalitāti, gan joprojām dzīvo vēlmi saglabāt mūžīgās vērtības, par kurām filozofi un rakstnieki strīdējušies jau simtiem gadu. Tur atklāta manu varoņu iekšējā pasaule, viņu atbildība pret otru cilvēku un pret savu dzimteni, viņu attiecības ar apkārtējo realitāti: gan to, kas ir determinēta, jo mēs neviens nevaram izvēlēties, kur piedzimt, gan to īstenību, ko esi izvēlējies un arī veido pats. Grāmatas varoņiem, kuri meklē, jautā, šaubās, vajadzētu izraisīt lasītāja sirdī nemieru, likt aizdomāties un nelaist vaļā līdz pat pēdējai lappusei.

Šis romāns ir par mums un mūsu vecākiem, un tā ģeogrāfija ir tikpat plaša kā jebkuram mūsdienu cilvēkam: darbība norisinās ne tikai manā dzimtajā Pūnskā, bet arī Varšavā, Parīzē, Amerikā, Jeruzalemē, Jordānijā... Galvenais princips, ko ievēroju katrā savā darbā, — fonā jāpaliek tīrai iekšējai telpai. Pat tad, kad aprakstīti visbriesmīgākie notikumi, kad runa ir par grēku un sodu, kad attēlotas visšausmīgākās lietas, pagrīmuša cilvēka neglītums pilnībā, darbam jāsauglabā dzidra iekšējā telpa. Tāds ir mērķis. Pretējā gadījumā būs tikai brīvprātīga līdzdalība dehumanizācijas procesā.

Ko jums nozīmē Baltijas Asamblejas balva?

Priecājos par šo balvu, tas ir augsts novērtējums, un es ļoti ceru, ka mans darbs būs interesants gan igauņu, gan latviešu lasītājiem. ■

¹ Tā, pārfrāzējot Lietuvas himnas vārdus, tika dēvēta Lietuvas okupācija. Staļiniskās marionešu valdības delegācija devās uz Maskavu ar lūgumu uzņemt jaunizveidoto Lietuvas PSR Padomju Savienības sastāvā, 1940. gada 3. augustā tas tika apmierināts.

² Politiska organizācija, kuras mērķis bija panākt valstiskās neatkarības atjaunošanu Lietuvā.

³ Ja persona, kurai piešķirts mākslinieka statuss, trīs mēnešus no vietas saņem mazāk nekā 600 eiro mēnesī, tā ir tiesīga gūt finansiālu atbalstu.

Nadežda Kopoloveca

Čehu literatūras uzviļņojums Latvijā

Mūsdienu prozā īpaši aizraujoši un atklāti iztirzāta sarežģītā pagātne

Nadežda Kopoloveca ir valodniece, čehu valodas un literatūras speciāliste, ieguvusi doktora grādu vispārīgajā valodniecībā, docē Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē. Ir Čehijas Republikas vēstniecības Latvijā eksperte zinātnes, izglītības un kultūras jomā.

Jaroslava Hašeķa satīriskais romāns *Krievnā kareivja Šveika dēkas pasaules karā* Latvijā aizvien ir zināmākais un iecienītākais čehu autora darbs latviešu valodā. Kopš 1927. gada tas latviski tulkots sešas, bet izdots deviņas reizes. Runā, ka tik labi kā Latvijā Šveiku pazīst vēl tikai viņa dzimtenē Čehijā.

Populārs aizvien ir Karela Čapeka feļetonu krājums *Dārzkopja gads* ar viņa brāļa Jozefa Čapeka ilustrācijām. Tas izdots četras reizes, turklāt pēdējā bijusi pavisam nesen — 2020. gadā. Hašeķa un Čapeka grāmatas latviski galvenokārt tulkojusi Anna Bauga (1905–1991), un daļu no viņas vairāk nekā 20 čehu literatūras tulkojumiem izdod atkārtoti.

Latviešu lasītāji čehu literatūru vairāk iepazīna pēc 1918. gada, kad, sabrūkot impērijām, gan Latvija, gan Čehoslovākija pasludināja neatkarību un aizsākās regulāra čehu literatūras klasikas tulkošana latviešu valodā.

Pēc Otrā pasaules kara Čehoslovākija ietilpa «draudzīgo» sociālistisko valstu nometnē, un tās literatūras tulkošanai padomju cenzūra šķēršļus nelika. Tādējādi 50 padomju okupācijas gados latviešu valodā tika pārtulkoti ap 70 čehu rakstnieku darbi.

1968. gada notikumi, ko pazīst kā *Prāgas pavasari*, ļoti spēcīgi atbalsojās latviešu sirdīs. Čehu drosme iestāties par pārmaiņām savā zemē un vēlākā

pretošanās PSRS brutālajam iebrukumam iedvesmoja, kādiem pat kļuva par iemeslu padziļināti pievērsties čehu valodai, kultūrai un literatūrai.

Pagātne šodien

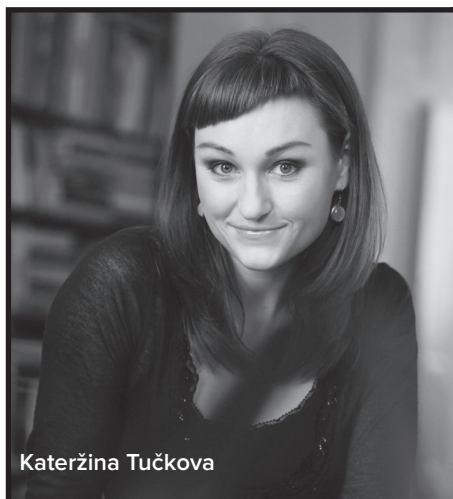
20. gadsimta otrajā pusē arī Čehoslovākijā, tāpat kā visā sociālisma nometnē, bija «oficiāli» atzītie rakstnieki, kas rakstīja ideoloģiski pareizus romānus atbilstoši vienīgās vadošās «partijas līnijai». Citi ļāvās kompromisiem ar varu un tādējādi veicināja savu darbu nonākšanu pie lasītājiem. Bet daudz bija arī tādu, kuri 60.–80. gados dzīvoja kā disidenti un apzināti rakstīja «atvilktnē», centās izdot savus darbus Rietumu izdevniecībās vai devās emigrācijā un publicējās brīvā pasaulē. Tāpēc daļu no tolaik tapušajiem literārajiem darbiem Čehijā sāka izdot tikai pēc politiskās iekārtas maiņas 1989. gadā.

Viens no slavenākajiem Josefa Škvorecka romāniem *Cilvēka dvēseles inženiera stāsts* pirmo reizi tika izdots 1977. gadā Toronto Kanādā, bet Čehijā publicēts tikai 1992. gadā. Grāmatas nosaukums ir atsauce uz PSRS diktatora Josifa Staļina rakstniekiem doto apzīmējumu.

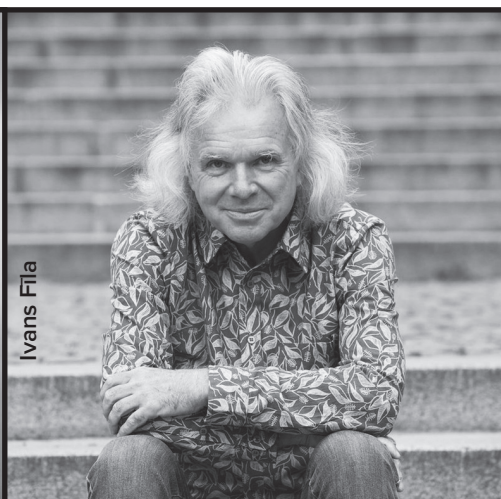
Romāns galu galā atzīts par vienu no labākajiem 20. gadsimta čehu literatūrā, iekļauts nozīmīgāko čehu grāmatu izlasē aptaujā *Magnesia Litera: gadsimta grāmata*. Latvijā šo romānu Jāņa Krastiņa tulkojumā 2014. gadā izdeva apgāds *Mansards*. Autobiogrāfiskā romāna galvenais varonis un stāstnieks Daniels 'Danijs' Smiržickis aprakstīts arī citās Josefa Škvorecka grāmatās, tajā skaitā sešu stāstu krājumā *Lieliskā sezona* (2016). Kaut arī pēdējais Latvijā izdots divus gadus pēc *Cilvēka dvēseles inženiera stāsta*, sīzētiski krājums ir pirmā šīs sērijas grāmata. *Lielisko sezonu* 1975. gadā vispirms publicēja Toronto un tikai 1990. gadā Čehijā.

Grāmatas darbība norisinās izdomātā Kosteļecas pilsētā Bohēmijas un Morāvijas protektorāta laikā, savukārt romānā *Cilvēka dvēseles inženiera stāsts* Smiržickis jau ir Toronto Universitātes profesors, tāpat kā grāmatas autors. Vienu sīzēta līniju veido Danijs atmiņas par jaunību dzimtajā Kosteļecā Čehijā vācu okupācijas un protektorāta laikā, kad Danijs ir spiests pamest skolu un strādā rūpnīcā, kur iepazīstas ar meiteni, ar kuru zaudē nevainību un ar kuru kopā mēģina īstenot bērnišķīgu pretošanās aktu — sabotāžu. Otrs stāstījums ir par emigrāciju — tagadni, kurā aprakstīta čehu profesora konfrontācija ar Kanādas studentiem, kuri nekad nav saskārušies ar «reālo vēsturi» (totalitāro pasauli) un tāpēc pasauli redz caur naivām rozā brillēm.

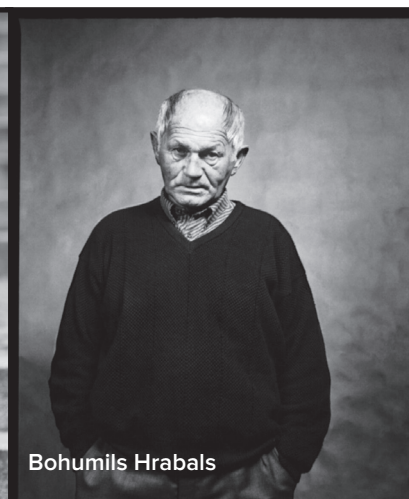
Rakstnieks Ludviks Vaculīks no 1945. līdz 1967. gadam bija Komunistiskās partijas biedrs, bet vēlāk sociālistiskajā sistēmā vilās. Čehoslovākijas Rakstnieku savienības ceturtajā kongresā 1967. gada jūnijā viņš paziņoja, ka «divdesmit gadu laikā mūsu valstī nav atrisināts neviens cilvēcisks svarīgs jautājums» (tālaika apstākļiem ļoti

Kateržina Tučkova

Ivans Fila

Bohumils Hrabals

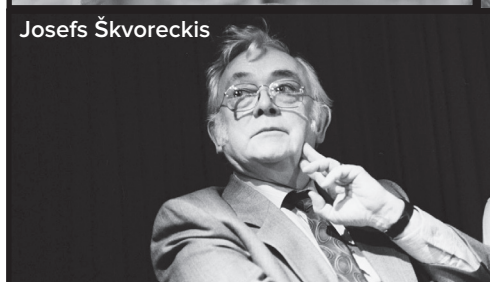
Jakuba Katalpa

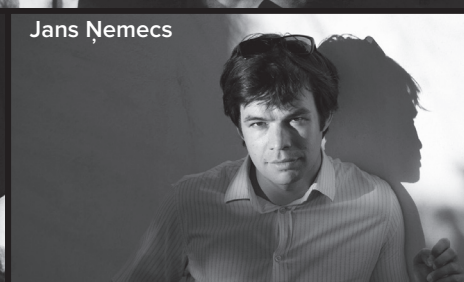
Milans Kundera

Tomášs Zmeškals

Josefs Škvoreckis

Jans Nemeccs

Viktorije Hanišova

Lūcija Faulerova

Irena Douskova

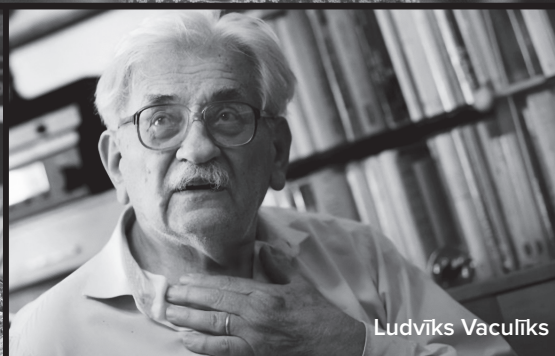
Jiržijs Kratohvils

Mihals Vřvegs

Alena Mornštainova

Ludvíks Vaculíks

Patlaban čehu prozā ir redzama tendence rakstīt biogrāfiskus darbus

drosmīgs apgalvojums), un piebilda, ka «trauslas sirdsapziņas cilvēki neatrod nekādu atbalstu vai atsaucību likumos, nesaņem nekādu atbalstu no valdošās varas, kurai vajadzētu viņus aizsargāt saskaņā ar likuma burtu». Jau nākamajā dienā viņu izslēdza no Rakstnieku savienības, un viņam nācās nolikt partijas biedra karti.

Vaculiks uzrakstīja manifestu *2000 vārdu strādniekiem, lauksaimniekiem, ierēdņiem, zinātniekiem, māksliniekiem un visiem*, ko 1968. gada 17. jūnijā, politiskās liberalizācijas posma vidū, parakstīja intelektuāļi un mākslinieki un publicēja kultūras un politikas mēnešraksts *Literārās Lapas*, ko iepriekš 1967. gadā bija aizliegusi čehu Komunistiskā partija. 1977. gada 1. janvārī Vaculiks parakstīja arī petīciju *Harta 77*, kurā simtiem intelektuāļu pieprasīja, lai komunistiskais režīms ievēro cilvēktiesības.

Ludvika Vaculika 1970. gadā pabeigtais romāns *Jūrascūciņas* Čehijā vispirms iznāca samizdatā 1973. gadā, bet oficiāli tika izdots tikai 1991. gadā, un izdevēji to pieteica kā vienu no interesantākajiem mūsdienu čehu prozas darbiem, «kas jau gandrīz divdesmit gadus, krēslā tīts, glabājas mūsu arhīvā». Bet uz grāmatas ekslibra ir autora vārdi: «Kopš šīs grāmatas iznākšanas 1991. gadā es neesmu to atvēris un arī tagad vairošos to darīt: esmu atteicies no korektūras. Tā ir uzrakstīta tādās ciešanās, ka nevēlos to atcerēties...» Latviski romāns iznāca 2017. gadā.

Jauns skatījums

Pēc «samta revolūcijas» iepriekš ilgus gadus sašķeltā čehu literatūra (gan oficiāli izdotā, gan trimdas un «samizdata») atkal kļuva par vienu veselū, jo rakstniecību vairs neietekmēja politiskā vara, ikviens varēja publicēt savu darbu, ja vien bija nauda grāmatas izdošanai.

Jauniegūtās brīvības apstākļos čehu literatūra turpināja attīstīties pavisam brīvi. Tika publicētas daudzas sociālistiskā režīma laikā aizliegtās grāmatas, uzvirvoja un norima polemika par autentiskuma nepieciešamību, īsteni postmodernās eksperimentālās prozas uzplaukums pazīmēm izsīka, jo postmodernisma elementi kļuva par dabisku atsevišķu literāro stilu sastāvdaļu.

Čehu autorus sevišķi nodarbināja 20. gadsimta otrās puses traģiskās vēstures notikumi, kas pazīstami arī latviešu lasītājam. Žanru, tēmu un stilu daudzveidības ziņā čehu prozas klāsts aizvadītajos 30 gados izvērties bagātīgs.

90. gadu sākumā ne vienā vien romānā tika ironizēts par dzīvi postsociālisma apstākļos, cenšoties izraisīt nepatiku pret pārmaiņām, grimt nostalgiskās atmiņās par agrākā režīma sniegtajām sociālajām garantijām. Tam pretējs ir Mihala Vivega ļoti populārais romāns *Suniski pasakainie gadi* (1992, Jāņa Krastiņa tulkojumā 2012. gadā izdevis *Mansards*), ko augsti novērtēja gan lasītāji, gan literatūras kritiķi. Tajā nav nekādu ilgu pēc zudušā, bet ar siltu humoru bērna, pēc tam pus-

audža un jaunieša acīm izsekots kādas ģimenes stāstam Čehoslovākijas t. s. «normalizācijas» gados pēc *Prāgas pavasara*. Romānā izrādījās atspoguļotas daudzu čehu (un varbūt arī latviešu) sajūtas un pasaules redzējums 70.–80. gados.

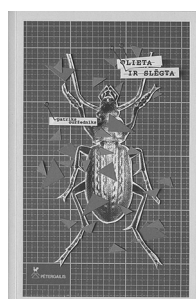
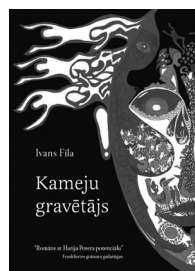
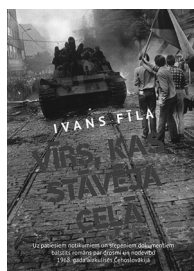
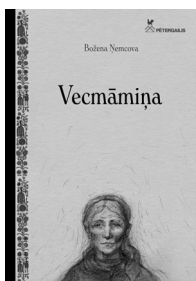
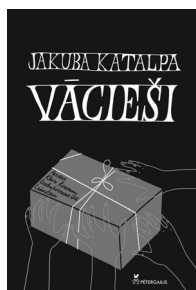
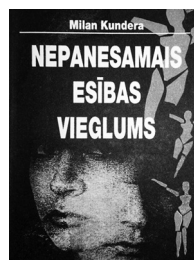
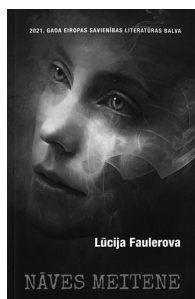
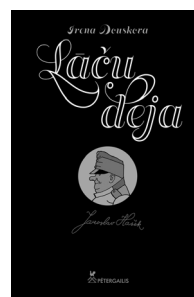
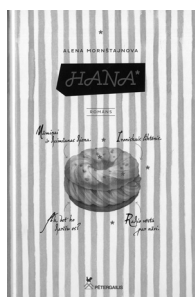
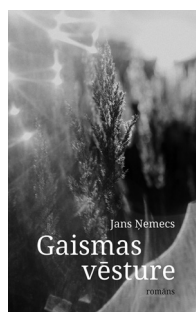
Dailliteratūra Čehijā 90. gados daļēji kļuva par komerciālu preci, savukārt rakstnieki zaudēja iepriekšējo privilēģēto statusu, sākās diskusijas par literatūras sociālo funkciju jaunajos apstākļos. Vēsturiskā taisnīguma un morālo dilemmu tēmas aizvien gaidīja pamatīgu, izsvērtu sociālo un māksliniecisko refleksiju. Pieaugot laika distancei kopš komunistiskā režīma krišanas un nomainoties paaudzēm, prozā radās tā sauktais nostalgijas vilnis – sociālismā pavadīto 40.–80. gadu atcerēšanās (bieži no bērna skatpunkta). Daiļradei pateicīgs izrādījās traumatiskais pēckara periods, kuru varēja atainot aizraujošos sižetos, izstāstīt izteiksmīgu varoņu balsis.

Populāra tēma bija Čehijā dzīvojošo vāciešu izsūtīšana 50. gados, kā arī komunistu īstenotās vajāšanas. Valsts iekārtas «normalizēšanās» laikposmā savukārt aprakstīja kā intīmāku, nereti traģikomisku telpu, kurā norisinājās bērnības un jaunības notikumi. Prozā triumfēja reālistisks, vērienīgs stāstījums, nereti ģimenes sāgas formā.

Jaunākās paaudzes autori, jo īpaši autore, savu redzējumu par vēsturisko čehu un vāciešu konfliktu pretstatīja čehu vecākās paaudzes vēstures interpretācijai (labie čehi pret sliktajiem vāciešiem), savos darbos atspoguļoja galvenokārt čehu vardarbību pret vāciešiem un tiem nodarīto netaisnību. Katerzinas Tučkovas 2009. gada romānā *Gertas Šnirhas izdzīšana* (drīzumā gaidāms tulkojums latviešu valodā) parasta vācu meitene visu mūžu cieš kolektīvās vainas apziņas dēļ. Latviski 2019. gadā jau ir izdots cits Katerzinas Tučkovas romāns – *Balto Karpatu dievietes* (2012), autore tajā pievērsusies Čehijas vēsturei, stāstot par dziedniecēm, tā sauktajām dievietēm, kuras dažkārt dēvē arī par raganām. Tur ir gan raganu prāvas 17. gadsimtā, gan apspiešana no baznīcas un tiesas puses 19. gadsimtā un protektorāta totalitārisma periodā, līdz komunistiskais režīms šo dzimtu pilnībā izposta.

Romāns apbalvots ar vairākām Čehijas literārajām prēmijām, tajā skaitā Josefa Škvorecka balvu un *Magnesia Litera* balvu. Savukārt 2021. gada sākumā apgāds *Jumava* pasaulē laidis Ivana Filas romānu *Kameju gravētājs* – aizraujošu balādi par mīlestību starp debesīm un zemi, skaistumu un reibumu, noziegumu un sodu. Šis savdabīgais darbs it kā turpina *Balto Karpatu dievietēs* aizsāktu tēmu, un literārie kritiķi pat atturas to iekļaut kādā literāra žanra apakškategorijā.

Tomāša Zmeškala romānā *Mīlestības vēstule ķīļu rakstā* (2008) jūtīgi un smalki, bez varenēm laikmetīgiem tēliem un bez atklātas politiskās agitācijas rāda, cik grūti, pat derdzīgi bija dzīvot laikā, kad valsts vajāja savus iedzīvotājus, kad valsts klātbūtne bija jūtama pat guļamistabās, un kā tā

Latviešu lasītājiem pieejams bagātīgs čehu autoru darbu tulkojumu klāsts.

sagrāva cilvēku likteņus, un cik daudz spēka prasīja pat neliela pretošanās sistēmai.

Patlaban čehu prozā ir redzama tendence rakstīt biogrāfiskus darbus, kā piemēru var minēt latviski tulkotos Jana Nemečs *Gaismas vēsture* (par fotogrāfu Františekū Drtikolu) un Irenas Douskovas *Lāču deļa* (par rakstnieka Jaroslava Hašeķa dzīves pēdējiem gadiem). Bet no pēdējos piecos gados latviski izdotajām čehu grāmatām jāpieņem Alenas Mornštainovas 2017. gada romāns *Hana*, kas 2018. gadā ieguva Čehijas literāro prēmiju. Par tā kvalitāti liecina tas vien, ka līdz 2023. gada beigām tas pārtulkots jau 19 valodās. Romānu latviešu valodā tulkojis Jānis Krastiņš.

Romāna pirmajā daļā deviņus gadus veca meitene Mira stāsta par tīfa epidēmiju 1954. gadā, kas

pēkšņi atņēma viņai visu ģimeni. Otrajā daļā stāstījums aizved atpakaļ uz Pirmā pasaules kara beigām un aptver laiku līdz pat Otrā pasaules kara beigām – romantiski iemīlējušās Hanas un viņas klusās, slimās māsas Rozas bērnības un jaunības gadiem. Tajā vēstīts par ebreju traģiskajiem likteņiem, tā laika politisko situāciju un emigrāciju. Trešajā daļā pati Hana stāsta par šausmām nacistu Terezinas koncentrācijas nometnē, uz kuriem viņa tika pārvesta kopā ar vecākiem. Hanas mātei izdevies paslēpt dzimtajā pilsētā un nosargāt no aizvešanas tikai jaunāko meitu Rozu. Stāstu, kas balstīts patiesos notikumos, Alena Mornštainova klāsta straujā tempā un ar dramatismu, kas lasītājam liek justies tā, it kā viņš skatītos aizraujošu filmu.

Latviešu lasītājam ir tuva un saprotama viņu smalkā ironija un humors

Latviski ir publicēti vairāki pavisam svaigi čehu literatūras darbi: Jiržija Kratohvila vēsturiskās fantāzijas romāns *Staļina lapsa jeb Kā lapsa par dāmu tika*, kurā Staļins dod zinātniekiem uzdevumu pārveidot lapsu par sievieti un aizsūtīt viņu uz Rietumiem nogalināt britu politiķi Vinstonu Čērčilu; Ivana Filas romāns *Vīrs, kas stāvēja ceļā* par čehu ārstu un politiķi Františekū Krigelu, kurš 1968. gadā nostājās pret okupācijas varu; Jakubas Katalpas romāns *Vācieši*, kurā atainota vācu ģimene, ko skar Pirmā un Otrā pasaules kara grūtības, kara laika pārbaudījumi Sudetijā un dzīve pēckara Prāgā; Alenas Mornštainovas otrais latviešu valodā izdots romāns *Klusie gadi*, intīma ģimenes drāma, kurā galvenā loma ir nevis lielajai vēsturei, bet gan dzīves nejaušībām un cilvēku raksturiem – arī šis spēcīgais stāsts aizraus lasītāju no pirmās līdz pēdējai lappusei.

Apgāds *Jumava* Sandras Nikuļcevas tulkojumā šogad laida klajā arī Lūcijas Faulerovas romānu *Nāves meitene*, kas ES Literatūras balvu saņēma 2021. gadā. Romāna galvenā varone piedzīvo vairākus traģiskus ģimenes notikumus un mēģina atrast to cēloni. Kaut arī grāmatas tēma ir smaga un skumja, autore savus varoņus uzlūkojusi filozofiski, neiztiek bez humora. Grāmata liek drosmīgāk domāt par to, kas parasti visus biedē, – par nāvi.

2023. gadā iznākušais Viktorijas Hanišovas romāns *Sēņotāja* arī ir jaunas meitenes dzīvesstāsts. Lai pārvarētu ģimenē gūto fizisko un psiholoģisko traumu, jauniņā Sāra mitinās vecā mājiņā Šumavā un pelna iztiku sēņojot. Autore iejūtīgi mēra, cik daudz spēj izturēt bērna dvēsele.

Atslēgas cilvēki – tulkotāji

20. gadsimta 80. un 90. gados lielāko daļu darbu no čehu valodas tulkojis Vinifreds Kraučis (1939–2005), iepazīstinot latviešu lasītāju ar vairākiem Milana Kunderas, Bohumila Hrabala romāniem un Vāclava Havela lugām.

No 1991. līdz 2000. gadam iznāca pieci jauni no čehu valodas tulkoti romāni, un no 2002. līdz 2010. gadam – 12 grāmatas, savukārt laika posmā no 2012. līdz 2020. gadam klajā laisti 23 romāni, bet pēdējo trīs gadu laikā vien izdoto darbu skaits ir vairāk nekā desmit, pārspējot jebkuras citas Austrumeiropas vai Centrāleiropas valsts grāmatu tulkojumu kopējo daudzumu: proza, klasiķu darbi, mūsdienu daiļliteratūra, bērnu pasakas, stāsti un humoristiski romāni, kā arī izglītojoša literatūra bērniem (atlanti, enciklopēdijas).

Tādējādi latviešiem ir ekskluzīva iespēja lasīt gan čehu literatūras klasiku, gan mūsdienu prozu, kaut kas no čehu veikuma parādās pat tulkotajā izziņā literatūrā bērniem. Par to gādājuši aizrautīgi tulkotāji un izdevniecības *Mansards*, *Pētergailis* un *Jumava*.

Čehu prozu mūsdienās latviski tulko – atklāj un padara pieejamu plašam interesentu lokam – trīs entuziasti: Jānis Krastiņš, Halina Lapiņa un

Sandra Nikuļceva. Līdz pat 1997. gadam čehu valodu Latvijas Universitātē nevarēja studēt, tāpēc Jānis Krastiņš un Halina Lapiņa valodu apguva pašmācības ceļā.

Par čehu valodu zinātnieks Jānis Krastiņš sācis interesēties pēc *Prāgas pavasara* notikumiem un tiem sekojošās Čehoslovākijas okupācijas 1968. gadā. Sākumā lasījis čehu un slovāku žurnālus ar vārdnīcas palīdzību, bet izrunu mācījies, klausoties skaņuplates ar dziesmām čehu valodā. 1975. gadā pirmo reizi pabijis Čehoslovākijā. 1981. gadā laikrakstā *Literatūra un Māksla* publicēts viņa pirmais tulkojums – Jiržija Mareka stāsts *Sirdsapziņa*. Pēc tam Krastiņš piedalījies jauno autoru seminārā, viņa tulkojumu augstu novērtējusi jau minētā tulkotāja Anna Bauga.

1987. gadā iznāca Jāņa Krastiņa pirmā tulcotā grāmata – Františka Kožika *Čehijas karaļa un Romas ķeizara Kārļa IV dzīves un valdīšanas hronika*. Kopš tā laika viņa tulkoto grāmatu skaits sasniedzis 20. Par saviem nozīmīgākajiem darbiem tulkotājs uzskata Bohumila Hrabala, Josefa Škvo-recka, Mihala Vīvega, Zdeņeka Jirotkas, Alenas Mornštainovas un Jiržija Kratohvila romānu tulkojumus.

Pēc mūža darba Latvijas Zinātņu akadēmijas Neorganiskās ķīmijas institūtā 1996. gadā Krastiņš sāka strādāt par tulkotāju Čehijas Republikas vēstniecībā Rīgā, 2007. gadā kļuva par Čehijas Republikas Kultūras ministrijas piešķirtās balvas *Artis Bohemiae Amicis* laureātu, bet 2015. gadā Čehijas Republikas Ārlietu ministrija viņu godalgoja ar *Gratias Agit* balvu, ko piešķir par Čehijas Republikas labā vārda popularizēšanu ārvalstīs.

Tulkotāja Halina Lapiņa savu darba dzīvi aizvadījusi Latvijas Universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē. 1977. gadā matemātikas nodaļas studentiem tika organizēta ekskursija uz sociālistisko Čehoslovākiju, un kopā ar viņiem braucienā devās jaunā pasniedzēja. Pirms brauciena Halina Lapiņa bija iemācījusies dažas frāzes no čehu valodas pašmācības rokasgrāmatas. Pēc atgriešanās Latvijā viņa sāka abonēt žurnālus čehu valodā, sarakstījās ar jaunajiem paziņām un pamazām pati to apguva.

Jau krietni vēlāk – 2002. un 2003. gadā – Halinai Lapiņai bija iespēja studēt čehu valodu kursos Kārļa Universitātē. Arī viņa darba gaitas saistīja ar Čehijas vēstniecību Rīgā, un pakāpeniski no oficiālo dokumentu tulkošanas pievērsās daiļliteratūras tulkošanai.

Pirmais darbs bija Františka Kožika grāmata *Pa mīlestības ceļu*, kurā stāstīts par slaveno čehu mākslinieku Josefu Mānesu. Dažu apstākļu, tajā skaitā finansējuma trūkuma dēļ, romāna tulkojuma izdošanu atlika līdz 2021. gadam, un tikai ar Čehijas Republikas Kultūras ministrijas un Ārlietu ministrijas finansiālu atbalstu grāmata pagājušā gada decembrī tika izdota. Ha-

Vēstures traumas čehu literatūrā izstrādātas daudz drosmīgāk un tiešāk

linai Lapiņai patīk tulkot bērnu literatūru – te jāpiemin mūsdienu autora Miloša Kratohvila triloģija *Spocinieki, Punktinieki un Burvestībnieki* (par divu draugu piedzīvojumiem), kā arī čehu bērnu klasikas darbi, piemēram, Jozefa Ladas 1929. gada *Mūsu Kārlēna skaitāmpanti* vai Jana Drdas 1951. gada pasaku izlase ar nosaukumu *Pasakas ar laimīgām beigām*.

Halina Lapiņa ir pārcēlusī latviski Boženas Ņemcovas hrestomātisko romānu *Vecmāmiņa*, Patrika Ouržednika romānu *Lieta ir slēpta* un šogad publicēto Jaroslava Bočeka romānu *Krievu tango*, kopumā no čehu valodas latviski pārtulkotot vairāk nekā 15 grāmatas.

Sandra Nikuļceva studēja Kārļa Universitātē Prāgā, ieguva maģistra grādu bohēmistikā, tad pabeidza filoloģijas un filozofijas doktorantūras studijas un aizstāvēja doktordarbu. Pirmais tulkojums no čehu valodas – jau minētais Tomāša Zmeškala romāns *Milestības vēstule ķīļu rakstā* – tika publicēts 2014. gadā. Pašlaik tulkojās pūrā ir jau 10 romāni.

Vēl jāpiebilst, ka pa vienai grāmatai no čehu valodas pārtulkotusi Zita Zača (*P. Ouržednika Europeana*), Rita Ruduša (Vāclava Havela *Vēstules Olgaī*) un Ingmāra Balode (Olgas Černas *Klāruks un 11 vecmāmiņas*).

Iznākuši arī divi dzejas tulkojumi: Ulža Bērziņa atdzejojotā Nobela prēmijas laureāta Jaroslava Seiferta krājums *Mēra stabs / Skūpstu grāmata* un Kārļa Vērđiņa atdzejojotā Konstantina Bībla poēma *Jaunais Īkars*.

Visvairāk tiek tulkoti godalgotie, kā arī tie darbi, kas jau izdoti vairākās citās valodās, jo tas daļēji garantē, ka pēc izdošanas grāmatai būs vieglāk atrast savu lasītāju. Starp latviski iznākušajiem četri romāni salīdzinoši nesē saņēmuši Eiropas Savienības Literatūras balvu: Zmeškala romāns *Milestības vēstule ķīļu rakstā*; Ņemeca romāns *Gaismas vēsture* Jāņa Krastiņa tulkojumā, Biankas Bellovas romāns *Ezers*, ko pārtulkotusi Halina Lapiņa, un Lūcijas Faulerovas romāns *Nāves meitene* Sandras Nikuļcevas tulkojumā.

Tomēr lasītāji novērtē ne tikai mūsdienu literāros darbus, bet arī klasiku. Tāds ir divainā kārtā līdz pat 2015. gadam latviski nepārtulkotais Boženas Ņemcovas romāns *Vecmāmiņa*, kas iznāca 1855. gadā. Tā galveno varoni kņazi Katrīnu Vilhelmīni īpaša saikne vieno ar Kurzemi, jo viņa ir pēdējā Kurzemes hercoga Pētera Ernsta fon Birona meita. Kad mūža otrajā pusē hercogam Kurzemī nācās pamest, par savu mītnes vietu viņš izvēlējās Silēziju čehu zemē.

Jau 1999. gadā Jāņa Krastiņa tulkojumā tika izdots Helenas Sobkovas romāns *Sagānas Katrīna*, kura galvenā varone arī ir Katrīna Vilhelmīne. Šis grāmatas atvēršana, klātesot autorei, notika Rundāles pils Zelta zālē, un pils muzeja direktors, mākslas zinātnu doktors Imants Lancmanis teica: «Šajā grāmatā savienojas vairāki gadsimti, un var sacīt, ka tajā apvienojas arī tautas. Katrīna Vilhelmīne, kas pirms vairāk nekā 200 gadiem staigāja pa Rundāles pils zālēm un istabām, tagad atkal te atgriežas.»

Atzīta un novērtēta

Lasītāju interese par čehu literatūru Latvijā ir ievērojama – vai citādi tiktu izdots tik daudz čehu autoru grāmatu? Mūsdienu latviešu lasītājam ir tuva un saprotama viņu smalkā ironija un humors, bet 20. gadsimtā piedzīvoto vēsturisko notikumu līdzību dēļ izprotams arī tajos nereti sastopamais «rūgtums» – vēstures traumas čehu literatūrā izstrādātas daudz drosmīgāk un tiešāk nekā mūsdienu latviešu literatūrā. «Kārtējais divainais čehu romāns», kā latvieši mēdz rakstīt atzinīgās atsauksmēs, parasti ir daudzslāņains, pārsteidz ar intelektualizētu realitātes tvērumu un vienmēr ir aizraujošs.

Pašlaik izdošanai tiek gatavoti nākamie tulkojumi, latviešu un čehu literārās saskarsmes tradīcija tiek turpināta. Latvijā čehu daiļliteratūras tulkojumi tiek publicēti ar Čehijas Republikas Kultūras ministrijas atbalstu, kura ik gadu finansiāli veicina vairāk nekā 100 čehu literatūras tulkojumu iznākšanu pasaulē. ■

Jūlija Dibovska

Sadzirdēts

Inguna Daukste-Silasproģe. *Balsis pār jūru. Dienas Grāmata*, 2023.

Jūlija Dibovska ir literatūrkritiķe un projektu vadītāja izdevniecībā. Regulāri publicē tekstus par jaunāko literatūru.

Rakstniekam Gunaram Anatolijam Janovskim (1916–2000) esot paticis klusums. Visdrīzāk viņu apdullinātu Osvalda Zebrā romāna *Mežakāja* episkais kļiedziens un literatūrzinātnieces Ingunas Daukste-Silasproģes monogrāfija-oda *Balsis pār jūru*. Zebris pārrada prozistu Gunaru Janovski un sintezē viņa sarežģīto likteni mūsdienu cilvēka uztverei, savukārt Daukste-Silasproģes grāmata ir kā laipns, pat pārāk saudzīgs glāsts, kuru brīžiem gribas apturēt, taču tas nav iespējams, jo tamlīdzīga pētījuma nav un, visticamāk, tuvākajā laikā nebūs.

Trīmdas rakstnieka Janovska rakstāmašinas taustiņi klab lielā angļu meža mājā, pa logu redzams paša iekopts augļkoku dārzs. Šajā ainā rakstnieks ir viens, viņa sievai Rasmai ir zobārstniecības prakse pilsētā. Vēlāk viņam rakstīt palīdz Sarmīte. Rakstnieks ir viens savā lielajā trīmdas cilvēka prozā, un, kad pasliktinās redze, jo vienuļāk ir redzēt to, kas būtu jāpieraksta. Jo mazāk lasītāju trimdā, grūtāk apkopt saimniecību, šaurāka kļūst istaba un knapāka iztikšana, jo vairāk gaidītas kļūst balsis otrpus jūrai – no neatkarību atguvušās, vēl nesaķemmētās Latvijas, kas pēc ilgiem atšķirtības gadiem dabū atpakaļ savu Gunaru Janovski, tomēr nespēj atņemt viņu Anglijas¹ trimdai pavisam. «Taustiņi» tomēr klab arī bez paša Janovska klātbūtnes – 1992. gadā Latvijā izdod iepriekš tikai periodikā lasāmo romānu *Pilsēta pie upes*, kas iedvesmoja režisoru Viesturu Kairiņu uzņemt filmu ar tādu pašu nosaukumu (2020).

Monogrāfija rāda, kā viens cilvēks (gan Janovskis, gan pati autore) tiecas tikt galā ar lielu vēstures un izjūtu kalnu, bet sanāk cikliska griešanās biogrāfisku sižetu virpulī. Janovskim nav paticis publiski uzstāties, taču daudziem viņš bijis kaislīgs vēstulū draugs, tostarp draudzīgs purpinātājs: sarakstē ar Anšlavu Eglīti viņš radis sev līdzīgu asprātību partneri, saziņā ar padomju rakstnieku Zigmundu Skujiņu viņš ir trimdiski sarkastisks un vienlaikus nostalgisks, bet, piemēram, vēstulēs Indrai Gubiņai – citai trimdā dzīvojošai rakstniecei – romantisks džentlmenis.

Protams, monogrāfijā rādītas Janovska personības augstākās virsotnes, tomēr var nolasīt, ka viņam bijušas pašsaprotamas dažas likumsakarības: ka prozu var iecerēt, izplānot, uzrakstīt, pub-

licēt, lai tā nonāktu pie lasītājiem – patērētājiem, par šo darbu arī saņemot taisnīgu samaksu, lai šādu radišanas ciklu varētu veiksmīgi atkārtot. Daudziem padomju vidē dzimušiem lasītājiem tas joprojām nav saprotams.

Stāsts par Janovski veidots, cenšoties biogrāfijas un daiļrades līnijas nodalīt atsevišķi, kas gan ir ļoti grūti izdarāms, ja runa ir par profesionālu, nevis ceturtdaļslodzes rakstnieku. Izgaismota gan viņa dzīve, gan darbi, arī Janovska publikāciju un grāmatu izdošanas aizkulises. Vērtīgākais ir ieskats asimilāciju noliedzošā trīmdas rakstnieka ikdienā, kur trīmdas izdevējdarbība pastāv kapitalisma apstākļos, lingvistiskā svešumā un izmirstošu tautiešu mikrokosmā. Garlaiko tas, ka Janovska prozas analizē trūkst intrigas, lasītājs uzzina tikai to, ka viņš tekstos izmantojis savu dzīves pieredzi. Trūkst arī vismaz vienas spilgtas epizodes atšifrējuma, kad autors sava romāna prototipiem bija iedevis īstos vārdus un «dabūjis pa mizu» no mantiniekiem.

Taču monogrāfija paliek parādā atbildi uz vairākiem jautājumiem. Vai Gunaram Janovskim patiesi piemita tikai pozitīvas īpašības, kā izriet no grāmatas? Vai visi viņa romāni ir literāras virsotnes, par kurām kritika galvenokārt paudusi sajūsmu? Vai tiešām var salīdzināt literatūru ar kino, jo Janovska romāni «nereti lasāmi kā filmas» (429), vai arī viņa teksti uz lasītāju iedarbojas līdzīgi kino un mākslu sintēze² te piesaukta tāpat vien?

Būtu gribējies skaidrāku Gunara Janovska daiļrades pozicionējumu latviešu literatūras kopainā (nepietiek ar to, ka trimdā viņš bija ļoti populārs). Kāpēc rakstnieka 20 romāni, neskaitot *Sōlu*, *Pār Trentu kāpj migla*, *Ines*, mūsdienu Latvijā joprojām ir tik maz zināmi? Autore monogrāfijas tekstā vairākkārt atzīmē, ka lasītājs visdrīzāk slikti pazīst rakstnieka Janovska darbus.

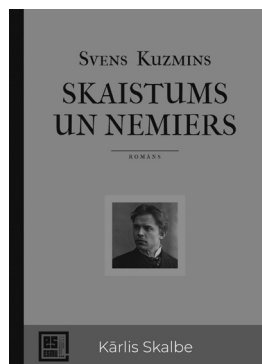
Varbūt pārāk privāti, bet arī... kādas bija rakstnieka attiecības ar dzīvesbiedrēm, kas ir vai nav bijušas viņam līdzās? Bez atbildēm uz minētajiem un droši vien arī citiem jautājumiem Janovska personības atainojums var likties nepilnīgs vai idealizēts. Man šķiet, ka pats rakstnieks nekautrētos izstāstīt, kā isti bijis, jo, lai gan viņam paticis klusums, viņš pats to nemitīgi piepildījis ar labi sadzirdamiem vārdiem. ■

¹ Gan Janovska, gan monogrāfijas autore apzināti lietots ģeogrāfiskais apzīmējums, kura vietā mūsdienās būtu precīzāk teikt «Lielbritānija», taču šādi «nekorektumi» Janovskī iezīmē spītīgo trimdinieka sirdi (līdzīgi viņam ir ar Ameriku un ASV).

² Ю. М. Лотман. *Семиотика кино и проблемы киноэстетики*. Таллин: Ээсти Раамат, 1973. С. 123.

Viesturs Vecgrāvis

Spilgts izgaismojums

Svens Kuzmins.
Skaistums un nemiers.
Dienas Grāmata, 2023.

Viesturs Vecgrāvis ir latviešu literatūrzinātnieks, grāmatizdevējs, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes emeritētais profesors. Romantiskās dzejas antoloģijas *Zilā puķe* (2021) sastādītājs. Monogrāfiju *Mani sveicina zvaigznes* (2018) un *Pie augstā loga* (2023) autors.

Romāns *Skaistums un nemiers* par Kārli Skalbi sērijā *Es esmu...* ir pelnījis visaugstāko atzinību līdz šim izdoto sērijas romānu vidū. Pirmkārt, tajā tēlots maz akcentēts posms rakstnieka dzīvē, t. i., laiks no 1896. līdz 1906. gadam, kad «pasakķēniņa» (tā Skalbi dēvē Antons Austriņš) literārā gaume un ievirze tikai veidojas un mums ierastais autentiskais Skalbe (lai atceramies Imanta Ziedoņa teikto 1992. gadā: «Mūsu tauta mirst no brutalitātes. (...) Pietrūkst Skalbes mīlguma. Tā ir tīra manta. (...) Skalbe mums jāsarģā kā mūsu dzīvība. Skalbiskums, šī smallkjūtība») vēl meklē savu oriģinālo rokrakstu. Faktiski šis posms ir Skalbes «kinderštūbes» laiks, kuru izteikti ietekmē gan tālaika sabiedriskie notikumi un mākslinieciskie meklējumi latviešu kultūrtelpā, gan politiskās ilūzijas un maldi, laikmeta valdošās strāvas, pārmaiņas un teroristiskie akti Krievijas impērijas paradoksālajā realitātē, it īpaši galvenajos centros — Pēterburgā un Maskavā.

Krievijā notiekošais ir Kuzmina romāna otrais galvenais vēstījums, kas pasniegts vēsturiskā izvērsuma formā. Iespējams, desmitgades ainās pirms 1905. gada revolūcijas mūsdienu lasītājam var būt grūti izprotamas un pat rada jautājumu, kāpēc šis Krievijas augšslāņu, vēsturisko notikumu un personāžu, ideju plašais, detalizētais izklāsts vispār bijis nepieciešams. Tomēr romāna autors pārliecinoši pierāda, ka tas lieti noder, lai skaidrotu, kā gan tiešos, gan netiešos veidos Latvijas vēsturi 19. un 20. gadsimta mijā ietekmējušas Krievijas impērijas sabiedriskās un politiskās peripetijas. Latviešu lasītājiem ir lietderīgi uzzināt par Svētās Sinodes oberprokurora Pobedonosceva lomu Krievijas vēstures veidošanā, par provokatoriem Gaponu un Azefu, par teroristiem Kaļaginu un Savinkovu. Viņu dzīves, principu, ideju un darbību tēlojums ir uzskatāms pretstats tām tendencēm, kas gadsimtu mijā veido Skalbi un citus latviešu kultūras darbiniekus kā evolucionāru garīgu pārmaiņu (bet ne revolucionāras agresijas un varmācības) pārstāvjus, tieša, izprotot arī revolucionāru aktu neizbēgamību un pat likumsakarīgumu.

Tā kā par romānu interesēsies arī tie lasītāji, kuri nepārzina Krievijas vēstures kontek-

stu, romāna noslēgumā būtu bijusi nepieciešama vismaz īsa informācija par grāmatas tekstā minētajiem krievu politiskajiem personāžiem. Te uzteicams piemērs ir šajā pašā sērijā izdots Ingas Žoludes romāns *Vendenes lotospuķe* par Jāni Poruku, kurā sniegtās norādes lasītājiem palīdz orientēties sižetu, personāžu, notikumu jūkli.

Romānā Kuzmins sulīgās, dažkārt ironiskās ainās tēlo ne tikai Skalbi, bet arī Rūdolfu Blaumanu (zīmīga ir aina par Blaumaņa «mācību», kā pareizi (!) jāmazgā rokas), Jāni Akurateru, Antonu Austriņu, mazāk zināmo Kārli Krūzu, Zemgaliešu Birutu, revolucionāru Ernestu Rolavu, Ferdinandu Griniņu, Miķeli Valteru u. c. Pavīd arī tādi personāži kā vēlākais prozists Jūlijs Vecozols, kurš parādīts jaunības revolucionāra kategorismā, ģimnāzistes, divas Mildas — Palēviča un Cielēna, kurām nākotnē ir nozīmīga loma un vieta latviešu kultūrā, arī austriešu sociāldemokrāts Adlers un vēl citi, kopumā radot pārliecinošu laikmeta izgaismojumu, kurā Skalbe sākumā ir vērotājs, bet vēlāk aktīvs notikumu līdzdalībnieks.

Žēl, ka mazāk Kuzmins parādījis intīmo, dvēselisko Skalbi. Romānā aplūkotajā laikposmā (1902. gadā) publicēts viņa pirmais, sirsnīguma un dabas tuvības caustrāvotais dzejas krājums *Cietumnieka sapņi*, kurā jau atklājas skalbiskais dabas mazo reāliju kults un pietāte pret cilvēka jūtu dzīvi. Vēstījuma gaitā Skalbe atsavinās no svešā un maldīgā, liekā un traucējošā, arī no laikmetiski sabiedriskā kategoriskuma, un lasītājs ierauga garīgo, intīmi dvēselisko, «sirds un saules» gaismas Skalbi, ko Kuzmins zīmīgi uzsvēris romāna virsrakstā.

Abi vēstījuma segmenti — skalbiskais (latviskais) un Krievzemes norises — literāri «sulīgās», vēsturiski un psiholoģiski pārliecinošās ainās detalizēti rāda latviešu inteligenci identitātes un autentiskuma meklējumos. Tā ir romāna galvenā vērtība. Kaut gan pats autors to nodēvējis par psihodēlisku, plašā un konkrētā vēsturiskā konteksta dēļ tas uzskatāms par reālistisku darbu.

Līdztekus sastopamas arī dažas vēsturiskas neprecizitātes un muļķības. No tām kā komiskākās minēšu divas: Blaumaņa izkāpšana no vilciena Ērgļu stacijā 19. un 20. gadsimta mijā un Skalbes vēlme rakstīt vēstuli Gijam de Mopasānam gadsimta pašas beigās. Dzelzceļa līniju uz Ērgļiem sāka būvēt tikai 1930. gadā, savukārt Mopasāns nomira 1893. gadā, par ko latviešu presē, ko Skalbe lasīja regulāri, ziņas parādījās jau drīz pēc franču rakstnieka nāves. Vērigāks romāna zinātniskā konsultanta darbs būtu bijis vietā.

Tomēr galvenais ir tas, ka Kuzmins, tēlodams gan intīmo jauno Skalbi, gan Skalbi kā jaunu vērtību meklētāju, gan tā laika sabiedrisko centieni ietekmēto Skalbi, to dara pārliecinoši, dzīvi, ar bagātīgiem faktu akcentiem un literāri spilgtā veidā. ■

Inese Dreimane

Pateiktais un nepateiktais

Nešķiet loģiski, ka automobili vadīt protošs čekas darbinieks būtu varējis palikt mājās

Inese Dreimane ir vēsturniece un rakstniece. Pētniecības tēmas saistītas ar komunistiskās okupācijas periodu Latvijā. Zinātnisku publikāciju un romāna *Vēstule ar pielikumu* (2019) autore.

Ar Kārļa Ceipes (1910–1993), savulaik viena no LPSR NKVD-NKGB Autotransporta daļas vismaz 37 darbiniekiem, ģimenei atstātajiem memoāriem «ie pazinos» jau 2019. gadā (to laipni atvēlēja žurnālists Viesturs Radovics). Šajās atmiņu kladēs sastapu diezgan daudz bēdīgi slavenu nelegālās kompartijas aktivistu, dažādu rangu čekistu, sarkano diversantu utt. vārdus, atradu arī saviem pētījumiem noderīgus 1940.–1941. gada čekas darbinieku personas datus un biogrāfijas papildinošus faktus.

Kārļa Ceipes atmiņas var tiešā nozīmē dalīt divās daļās: tajā, ko autors ir pateicis, un tajā, ko viņš ir noklusējis. *Čekas šofera atmiņas* nav arī nekāda grēksūdze, jo par grēkiem to autors ir klusējis kā īstens čekists.

Par savu dzīves gājumu, izņemot 1940. un 1941. gadu — laiku, kurā autors atradās čekas dienestā, viņš pierakstos stāsta plaši un detalizēti, minot vietas, notikumu laiku un iesaistīto personu vārdus. Attiecīgu vēstures tēmu speciālistiem (ja tādi vēl palikuši) noderīgs uzziņas materiāls būs fakti par kreiso organizāciju savstarpējām ideoloģiskām nesaskaņām un «deķa vilkšanu» katram savā virzienā, piesaistot «kadrus» 20.–30. gados. Ceipe pats izgāja ceļu no kreisā uz pavisam kreiso, proti, sāka ar arodbiedrību, bet, pateicoties aktīvai komunistu aģitācijai, beidza kā nelegālās komjau-natnes biedrs.

Lasot šādas atmiņas, mūsdienu cilvēkam var rasties maldīgs priekšstats, ka nelegālā Komunistiskā partija bija «pašu ļaužu», tautiskā stilā veidota struktūra ar cēliem mērķiem par vienlīdzību u. tml. Tā nav taisnība. Visas ārvalstu nelegālās kompartijas vadīja, ideoloģiski virzīja un finansēja Padomju Savienības Komunistiskā partija, un Latvija nebija izņēmums. Lielākā daļa tās dalībnieku, protams, bija Latvijas pilsoņi, taču pāri robežai regulāri tika iesūtīti gan Maskavā mācīti aģitatori, gan komunistiskās aģitācijas materiāli.

Viens no PSRS ārējās propagandas uzdevumiem bija vērsts uz to, lai mēreni kreisu organizāciju biedrus pārvērtētu komunistu pusē. Kārļa Ceipes atmiņās minētais Kārlis Eduards Kroms (1914–1941) 30. gadu vidū tieši ar šādu mērķi dar-

bojās sociāldemokrātu sporta un paramilitārā organizācijā *Strādnieku sports un sargs*. Nauda aģitācijai pārsvarā nāca no Maskavas, un tās apjomi pastāvīgi pieauga. 1922.–1929. gadā komunistu nelegālā tipogrāfija atradās Latgales priekšpilsētā, Krāslavas ielā 22, savukārt 30. gadu vidū — jaunuzceltā namā Aristīda Briāna ielā 18.

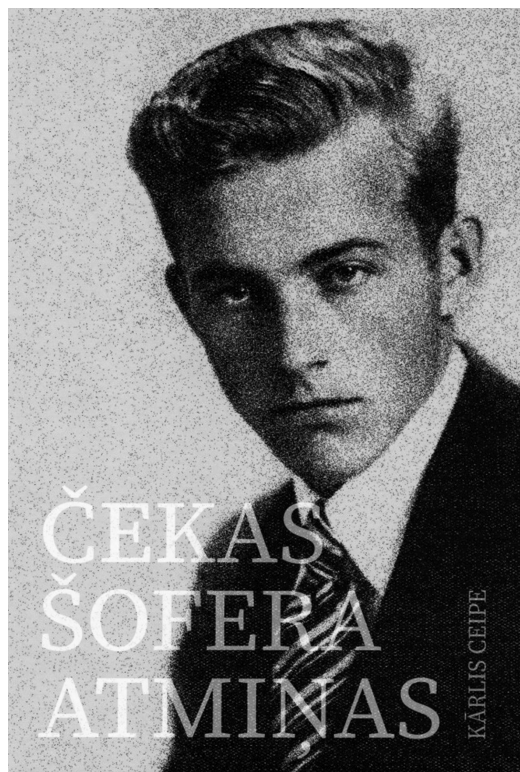
Atmiņas par ieslodzījumā pavadīto laiku būs noderīgas tiem, kuri 20. gadsimta 30. gadu Latvijā uzskata par «fašisma un autoritārisma» iemiesojumu. Iespējams, sākotnēji būs pat grūti noticēt tam, ka valsts iekārtas pretiniekiem Rīgas Centrālcietumā bija tiesības sarakstīties un saņemt sūtījumus (arī no Padomju Savienības), organizēt kamerās savstarpēju izglītošanos utt.

Saldsērīgi mīti sabiedrībā valda arī par 1941. gada augustā Krievijā izveidoto 201. latviešu strēlnieku divīziju, ko regulāri kāds cenšas uzdot par gandrīz vai nacionālu un valstisku militāro formējumu. Fakts, ka sākotnēji to veidoja no Latvijas 1941. gada jūnija beigās aizbēgušajiem čekas un milicijas darbiniekiem, parasti tiek noklusēts, turpinot padomju okupācijas laika naratīvu par «latviešu karavīriem». Bet pats tā laika iekšlietu tautas komisārs Alfons Noviks (1908–1996) stāstījis: «Uz Gorkiju aizbrauca visi ap 2000 milicijas darbinieku. Gorkijā tika ierīkota nometne. (..) Milicija kļuva par latviešu divīzijas sākotnējo pamatu.» Apstiprinājums tam rodams arī grāmatas 69. lappusē, kur Ceipe raksta par došanos uz fronti 1941. gada decembrī: «Mūsu vada sastāvs gandrīz pilnīgi sastāvēja no drošības komisariāta darbiniekiem un šoferiem.» (Sarkanajā armijā vadā bija aptuveni 40 cilvēku.)

Tomēr nevar apiet grāmatas sastādītāju neizdarīto saistībā ar atmiņās minēto cilvēku dzīves datiem. Turpinās Jāņa Fridrihsona-Skraujas nepareizā nāves gada tirāžēšana, kaut Latvijas Valsts arhīva 1986. fonda materiāli un kartotēka ir pētniekiem pieejami kopš 1996. gada nogales. Bija iespējams noskaidrot arī 1940. gadā arestēto Latvijas Politiskās policijas darbinieku Artūra Vilhelma Gūtmaņa, Jāņa Ludviga Lauberta, Bruno Pintela un Arvīda Ramaņa likteņus. Nebūtu bijis pārāk grūti precizēt arī Hesjas Černobrovas, Roberta Markusa un Vulfa Risina miršanas gadus. Nē, tā nav kasišanās par absolūtiem sikumiem. Vēsturnieka uzdevums ir sekot līdzi izmaiņām faktoloģijā un informēt sabiedrību par tām.

Bet nu par to, kas palicis «aiz kadra» un atmiņās nav pieminēts. Iespējams, lielākā grāmatas lasītāju daļa uzskatīs, ka čekas vadošo darbinieku šofera amats ne ar ko neatšķiras no parasta takso-metra vadītāja darba. Jo Kārlis Ceipe gandrīz gadu vizina apkārt «biedrus», un viņam pastāvīgi nāk miegs. Kas tie par «biedriem» un kādu nolūku dēļ tiem jābraukā pa visu Latviju, atmiņās nav līgā neviena vārda. Grāmatas sastādītāji arī nekur nav paskaidrojuši vai analizējuši šīs epizodes, kaut runa ir par čekas darbību Latvijā 1940.–1941. gadā.

Kārlis Ceipe. *Čekas šofera atmiņas*. Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 2023.

«Tālie braucieni» uz Latgali noteikti nebija Alfona Novika, V. Latkovska un citu «biedru» radu apciemojumi vai kartupeļu talkas. Runa ir par apcietināšanām, ieskaitot Latvijas robežsargu masveida arestus 1940. gada oktobrī. Visos piedalījās arī čekisti no Rīgas, un daļa apcietināto uzreiz tika etapēta uz galvaspilsētu izmeklēšanas veikšanai.

Kāpēc Kārlim Ceipem tik bieži nākas cīnīties ar miega badu un staigāt apkārt ar sarkanām acīm? Šoferis, aizvedis priekšniecību uz norādīto vietu, parasti kādu laiku it kā ir brīvs un var gan apēst līdzpaņemtās sviestmaizes, gan nosnausties. Atklāšu mazu, bet rūpīgi glabātu noslēpumu: uz čekas šoferiem dažādas civilistu vaļības ne vienmēr tika attiecinātas. Ja grāmatas tapšanas procesā būtu apmeklēts Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs, tad, iespējams, būtu atrasta Ceipes personīgā dienesta lieta. Tajā savukārt būtu norādīts — kādi vēl, izņemot stūres grozišanu, bija viņa pienākumi. Nav izslēgts, ka Kārlis Ceipe bija Alfrēda Novika personīgais apsargs, un tādēļ viņam nācās pastāvīgi atrasties līdzās tautas komisāram, nevis pauzēs starp braucieniem darbā pagulēt. Piemēram, čekā no 1940. gada 10. jūlija dienējušā Arvīda Edgara Bišulāča (1919—1978) amats bija «šoferis izlūks».

Nav ticami, ka Ceipe nekādi nebija iesaistīts 1941. gada 14. jūnija deportāciju tiešajā procesā. Profesionālu šoferu tolaik bija daudz mazāk nekā tagad, un ir zināms, ka deportējamo nogādāšanai no dzīvesvietas uz vagoniem tika mobilizēti arī dažādu iestāžu un uzņēmumu šoferi, kuriem ar čeku vispār nebija nekādu saistību. Nešķiet loģiski, ka automobili vadīt protošs čekas darbinieks būtu varējis palikt mājās.

No Ceipes personīgās dienesta lietas materiāliem varētu uzzināt arī to, kādas un cik dienesta pārbaudes attiecībā uz viņu veiktas pirms iestāšanās darbā, kas viņu rekomendēja darbam čekā. Tāpat tur būtu norādīti dienesta pārkāpumi (ja tādi bija) un pievienoti «stukaču» ziņojumi par viņu.

Visbeidzot — lieta sniegtu atbildi uz jautājumu, kādēļ viņš klusēja par savu dienestu čekā? Ikviena NKVD-NKGB darbinieka lietā, sākot no Alfona Novika sekretāra Kirila Verhovska (1915—1942) un beidzot ar jebkuru cietuma uzraugu, atrodams personīgi parakstīts solījums nerunāt par dienestu pat ar tuviniekiem un draugiem, kā arī neizmantojot čekas dienesta laikā iegūto operatīvo informāciju un ziņas par aģentūru «presē (periodiskā un neperiodiskā), skatuves uzvedumos, literāriskos un tamlīdzīgos disputos un atsevišķās uzstāšanās». Cilvēkam, kurš nekad nav bijis saistīts ar darbu drošības vai represīvās struktūrās, ir grūti saprast, cik nopietni šāds klusēšanas solījums tika uztverts. Sen atvaļināts un izpausties gribošs čekists pat pēc daudziem gadiem nespēj to pārkāpt, un viss viņa teiktais un rakstītais būs pakļauts pašcenzūrai.

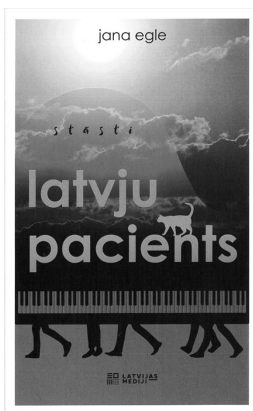
Nākamais grāmatā noklusētais biogrāfijas fragments atrodams jau četrus gadus publiski pieejamajā čekas ziņotāju kartotēkā. 1943. gada 6. jūnijā, brīdi pirms diversantu grupas *Razgrom* izlidošanas uz Baltkrieviju, Kārlis Ceipe savervēts ar segvārdu Straume. To izdara PSRS NKVD 4. pārvaldes 1. daļas 4. nodaļas priekšnieka vietnieks Jānis Vēvers (1899—1978). Šī pārvalde bija izveidota ar mērķi veikt diversijas un terora aktus nacistu okupētajās PSRS teritorijās. 1. daļas 4. nodaļa attiecās tieši uz Latvijas PSR. Ceipi savervēja par aģentu, kas faktiski nozīmē to, ka viņa uzdevums bija izspiegot savus grupas biedrus un citus diversantus. Čekas ziņotāju personīgo lietu un darba lietu atrašanās Krievijā neļauj precizēt «darba» uzdevumus un uzzināt rezultātus. Taču rezultāti noteikti bija, par to liecina atzīme «Pastāvīgajai glabāšanai» uz aģenta kartītes. Tādu saņēma tikai tie aģenti, kuru «veikums» čekas izpratnē bija īpaši nozīmīgs.

Tomēr stukaču būšana ar Kārli Ceipi izspēlēja nelāgu joku. 1944. gadā Jānis Vēvers viņam piedāvāja atkal ķerties pie stūres, bet pats Ceipe bija izdomājis veidot čekā karjeru un kļūt par operatīvo pilnvaroto. No šofera darba viņš atteicās un tika no «orgāniem» atvaļināts. Izklusēja vienkārši, bet velns slēpjas sīkumos: stukačs, kurš izspiegojis savējos, nekad netiek cienīts, kas nozīmē — pat čekas izmeklēšanas darbā tāds cilvēks nevar strādāt.

«Pateiktā un nepateiktā» faktors jāņem vērā ne tikai šīs grāmatas lasītājiem, bet arī vēsturniekiem, lai nākotnē izvairītos no līdzīgām situācijām, kad pietrūkst zināšanu pilnīgai «pretējās pusēs» sniegtās informācijas slāņu izprašanai, kas noved pie svarīgu faktu noklusējuma un kopējo notikumu ainas izkropļojuma. ■

Bārbala Simsonē

Diagnoze — vientulība

Jana Egle. *latvju pacients*. Latvijas Mediji, 2023.

Bārbala Simsonē ir filoloģijas doktore, literatūrzinātniece, kritiķe. Specializējusies fantāzijas, fantastikas un šausmu literatūrā. Publicējusi grāmatas *Iztēles ģeogrāfija*. *Mītiskā paradigma 20. gadsimta fantāzijas prozā* (2010) un *Monstri un metaforas. Ieskats šausmu literatūras pasaulē* (2015). Regulāri publicē jaunāko grāmatu recenzijas Latvijas kultūras medijos.

Stāsta žanrs latviešu literatūrā jau kādu laiku atdzimis un raisa gan autoru, gan lasītāju interesi. Saturiski dominē skarba atklātība, gaismā tiek celtas apkārtējo acīm nereti slēptas «mazās traģēdijas». Šo ievirzi turpina arī Jana Egle savā nu jau ceturtajā stāstu krājumā, joprojām visērtāk jūtoties un sevi izpaužot tieši īsprozas formā, lai arī laidusi klajā divas dzejas grāmatas.

Jaunā stāstu krājuma nosaukums mani automātiski raisīja asociācijas ne tikai ar slaveno filmu *Angļu pacients*, bet arī ar latviešu rakstnieka Erika Ādamsona noveļu krājumu *Smalkās kaites*. Vai «latvju pacients» ir līdzīgs Ādamsona noveļu varonim — dažādu nervozu uzbudinājuma stāvokļu jeb, kā teiktu mūsdienās, neirožu upurim, nereti paša iedomu tēlu gūsteknim? Vai tas patiesi cieš no kādas reālas kaites, ja arī ne visiem redzamas un zināmas? To šķietami noliedz apzīmējums «latvju», kuru ārpus patriotiska konteksta grūti uztvert citādi kā ironiju (stāstos Jana Egle gan nepiemin nevienu tautību). Bet varbūt šis cilvēks dzīvo mums līdzās, izcīna cīņas ar sevi, ar savu eksistenciālo izmisumu, ar tuvākajiem, ar likteni, ar paša nepaklausīgo miesu, ja gribat — ar Dievu? Ja paraugās šādi, latvju pacients esmu es, tu, mēs visi.

Stāsta *Strāva* galvenās varones Elektronijas vīrs visur un nemitīgi saož ko netikamu, smakas cēlonis vēlāk izrādās atrodams viņā pašā, un viņš pat nenojauš, ka sieva gan sapņos, gan realitātē dzīvo paralēlu dzīvi kaislībā — un ne tādā, kādu jūs iedomājaties. Stāstā *nunā manīm* sieviete izmisīgi pūlas saprast savu suicidālo meitu. Stāstā *Dzelzītis un Toms Džonss* padzīvojušās Montas klūpošo sirds ritmu normā atsauc kaulains ielas kaķis, bet pašas sirdspuksti viņai izrādās visgrūtāk panesamais troksnis. Brīnišķīgs ir stāsts *Jūras žagatas noslēpums*, kurā vientulības un tuvināšanās saspēlē gar jūru klist sieviete šallē un sirms fotogrāfs un viens otram atstāj vēstījumus koka dobumā, teksts aizrauj ar nepateiktā un nepasākāmā intensitāti. Ķirurga skalpeļa asumā iecērt stāsts *pasaulē viss pa vecam*, kurā aprakstīta sievie-

tes iekšējā cīņa, uzzinot par ļaundabīga audzēja aizdomām organismā, — šis klusās un nevienam neatklājamās šausmas par ķermeņa dumpi pret sevi pašu vislabāk sapratis tikai šādu stigmatizējošu brīdi izdzīvojušie.

Stāstā *Nemīz, sirsniņ* sievietes «labi sakārtotās» dzīves apspiestais izmisums izlaužas halucinācijās, kas tikpat labi var notikt īstenībā. *Pārceļšanās* konfrontē tos, kam dzīvības un nāves robežkontrole gaidāma jau pavisam drīz, ar tiem, kas paliek robežas šai pusē, un abiem ir, ko teikt robežsargam Nāve. Absurdiem pilnajā stāstā *Krupīts prasa, vai ir gana* padzīvojusi sieviete sāk saņemt anonīmas mīlestības vēstules, kuru autors jau sen ir citā saulē, komiskajam savijoties ar nolemtības sēro noti, un šis gabals gandrīz prasās ekranizējams kā vēl viens *Limuzīns Jāņu nakts krāsā*.

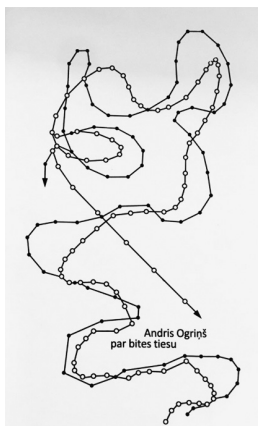
Tomēr krājuma kvintesence ietverta stāstā *memento mori* — vienīgajā stāstā, kura centrā ir pusmūža vīrietis, kuram savdabīgu dzīves izvērtējuma lavīnu iekustina no baznīcas uz krogu nestas klavieres. Agrāk reti izpaustā komisma nots te ir visjūtāmākā, bet vienlaikus tā griezīgi sasauca ar dobjiem basa akordiem, kuri skaidri sadzirdami tikai tad, ja spējam izslēgt virspusēji rotaļīgo taustiņu plinkšķināšanu. Arī uz grāmatas vāka caur daudzu anonīmu kājiņu nestā pianīno vāku vienmuļi zilpelēkas debesis piepeši iekrāsojas visās saulrieta kaislību krāsās...

Ar ko sirgst Janas Egles latvju pacienti? Reizēm ar iedomām, reizēm ar istām un postošām gan fiziskām, bet tiklab garīgām kaitēm un vienmēr — ar vientulību. Ar nespēju «pieslēgties» sava tuvākā cilvēka «laukam», lai saņemtu atbalstu un spēku, ar tuvu cilvēku neesamību vai visaptverošu vienaldzību.

Tie, kas lasījuši Janas Egles iepriekšējās grāmatas *Gaismā*, *Svešais jeb Mīļņķij ti moi* un *Dzīmšanas diena*, arī šajā krājumā sastaps autorei raksturīgo skaudrumu un atklātību. Dažkārt naratīva tonis ir gandrīz fizioloģiski kails, uzrunā ārkārtīgi tieši, atklājot sadzīvīskās realitātes skarbākos vaibstus un nedz sev, nedz lasītājam neļauj slēpties zem eifēmismu viēģes lapām. *Latvju pacientā* tomēr samānāms, ka līdzās tumsai un smagamam parādījusies arī humoristiska nots, kas reizēm meistārigi balansē uz robežas ar sarkasmu. Un jūtams arī vārdos grūti formulējams autores maigums pret lasītāju — jā, tieši pret lasītāju, jo attieksmē pret pašas radītajiem tēliem tāds pastāvējis vienmēr. Noskaņas stāstos mainās tā, it kā autore ar siltu roku noglaudītu tevi, pie teksta intravenozās sistēmas pieslēgto latvju pacientu, kurš spiests — nē, pats izvēlēties! — uzsūkt sevi dzīves skaudruma esenci vienlaikus ar ko dziedinošu. Vai tā varētu būt mīlestība? ■

Sintija Kampāne-Štelmahere

skatienu debesī iedzēlis

Andris Ogrīņš. *par bites tiesu*. Jāņa Rozes apgāds, 2023.

Sintija Kampāne ir dzejniece, literatūrkritiķe. Dzīvo Jēkabpilī. Apmeklējusi 2010. un 2014. gada Literārās akadēmijas dzejas meistarklases. Aizraujas ar gleznošanu, poētiski muzikāliem eksperimentiem un pedagogiju. Top dzejas krājums.

53

Šovasar izdota Andra Ogrīņa astotā dzejas grāmata *par bites tiesu*. Kopš autora debijas krājuma *es zvēru pie kraukļiem* varam iepazīt tikai viņam raksturīgo poētiku un ieraudzīt gan ražīgu dzejrades procesu, gan pakāpeniskas pārveertības.

Paverot dzejkrājuma *par bites tiesu* priecīgi dzeltenās krāsas vāku vasaras dienā pirms negaisa, šķiet – tūlīt ieiesim auglīgā dārzā, kur piens un medus plūst. Jauzteic grāmatas ilustratores Elinas Brasliņas veikums, kas apbrīnojami saskan ar Ogrīņa dzeju. Uz vāka attēloti divi maršruti, kas reizēm krustojas – tā ir divu būtņu brīžam atstātais, tomēr sapīta kustība, kas katrai no tām apraujas citu viet un citā virzībā. Pietuvinājumā tā var būt tiklab cilvēku attiecību drāma vai, izrietot no grāmatas nosaukuma, metaforiska cilvēka un bites satikšanās. Kaut arī nosaukumā minētais vārds «tiesa» iemieso vairākas nozīmes un kultūrasauces, te, visticamāk, vērojams frazeoloģisma savādojums, kas lietots nozīmē ‘nedaudz’ un kas līdztekus ieskicē reālistisku ainu ar biti, kura iepinusies cilvēka matos. Ļaunākajā gadījumā atbrīvošanās no «pinekļa» kādam šīs izmisīgās ciņas dalībniekam sāpēs, bet kāds zaudēs dzīvību. Bite var simbolizēt arī dievišķo pasauli, un tās satikšana ir robežstāvoklis starp cilvēka kontrolētu un ārpus viņa ietekmes esošu teritoriju. Arī Ilva Skulte recenzijā raksta, ka kustība «par mata tiesu» dažkārt izraisa «tektoniskas pārmaiņas», izjauc līdzsvaru.¹

Iespējams, saspēli starp konkrēto realitāti un simbolisko pārrealitāti atklāj pārējo grāmatas ilustrāciju un dzejas kompozīcija. Katru nodaļu nošķir grafisks attēls, kurā, izkārtējot punktus un krustus, līnijas un vektorus, veidots abstrakts, kādai sistēmai līdzīgs veidols vai cilvēku siluēti. Krājumā ir septiņas nodaļas. Tā varētu būt reminiscence uz Vecajā Derībā tēloto pasaules radišanas stāstu septiņās dienās, un tieši pēdējā grāmatas nodaļa (iespējamā «atpūtas diena») ir visietilpīgākā. Arī *par bites tiesu* ir stāsts par pasauli un cilvēka nolemtību tajā būt.

Ogrīņa dzejas cilvēks reflektē par nesaderību ar ār pasauli, klist starp dzīves bezjēdzības un

vienmuļības drumslām. Viss, kas piepilda profāno pasauli, ir nolietots, nepilnīgs. Taču līdzās izvirzās jēgas puse – salauztā cilvēka attiecības ar nemainīgo Dievu. Tieša vai netieša refleksija par Dievu vērojama daudzviet: definējumos krājuma 3. nodaļā, saziņā ar bezpajumtnieku (40) vai ironiskos dzīves jēgas formulējumos (37). Vienīgā vērtība ir milestība, kas ir pats Dievs: «dievs noķer mani milestības tiklā / licī / kur ar vēderiem uz augšu peld zemūdenes» (13).

Daudzviet Ogrīņa dzejas cilvēks atpapas krīzē un apjauš sevi kritienā (32, 36, 37). Veidenbauriskā pesimismā viņš konstatē, ka «viss šīs pasaules skaistums / kārtu kārtām zeme kauli un asakas» (17). Ieskanas tīrs, nepastarpināts lirisms gandrīz jaunromantiskās dabas metaforās un asociācijās, taču šādi uzplauksnījumi dzejas cilvēkam kļūst par «tvastiem», ko pāršķeļ atskārsmē par nolemtību un veltīgumu (19). Te paveras vieta nežēlīgajam, kas ir sirreālismam raksturīga estētiskā kategorija.

Vairāki dzejoļi skar konkrētu laiktelpu; jaušama gan kara klātbūtne, gan pandēmijai raksturīga pamestība. Tomēr šiem tekstiem piemīt nevis sociāla, bet asociatīva noskaņa, kas niansēti atspoguļo dvēseliskās norises vai dzejas cilvēku konfrontē ar sabrūkošo pasauli. Piemēram, dzejoļi *atkarība no gaisa kuru es neieelpoju* (60) ikdienišķu detaļu asociāciju ķēde un kāpinošu iedarbību panākošu uzskaitījumu kopsūma veido viendabīgu poētisko stāvokli, kas ir pati dzīve. Ir dzejoļi, kas reflektē par attiecībām ar sievieti vai par radišanas spējam. Šo tekstu konkrētība liek domāt par grēksūdzes dzejas ievirzi (67, 73). Līdztekus konkrētība noder par ilustrāciju kādam vispārīgam konceptam, piemēram, kairinošas, nepazīstamas sievietes tēls simbolizē nepatīkamo, nezināmo nākotni (30).

Krājumā bieži aprakstīta pilsētvide; dzejas cilvēks ir novērotājs kustībā «pa ielu ielām» (19). Savukārt dažkārt viņš ir nekustīgs un no «neatveramā loga» (26) apcer mazo cilvēku drāmas un apzinās savu galīgumu. Ogrīņš bagātīgi izmanto spilgtus tēlus, ietērpjot tos paradoksos, lītātās, oksimoronos. Redzes tēli migrē cauri visai grāmatai, attēlojot pretstatus to ciņas pozīcijā (gaisma—tumsa, zeme—debesis, kails—apģērbts). Tikpat būtiska loma ir citiem uztveres līmeņiem, piemēram, taktīlajām izpausmēm. Reizēm *par bites tiesu* dzejas noskaņa atgādina Arvja Vigula intonācijas, piemēram, prozaiski raksturojot bezpersonisko, atsvešināto ikdienas vienveidību (25), taču šajā grāmatā līdz kaulam ir jūtams tikai Ogrīņam raksturīgais pesimisms, pasaules smagums un spēja to pārdzīvot. Visu saprast dzejā gan nemaz nevar, tāpēc grāmatā *par bites tiesu* daudz nolasāms un izlobāms neartikulējamā zemapziņas līmenī. ■

¹ I. Skulte. *Noklusējums kā izteiksme. Punctum*, 12.09.2023.

Janīna Kursīte

Jaunais vecais eposs

LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesore, folkloriste un literatūrzinātniece. Savulaik studējusi Tartu Universitātē, apgūstot semiotiku, igauņu valodu un kultūru. Latviešu valodā līdz šim vienīgās *Dzejas vārdnīcas* (2002) autore. Pēdējo gadu interese bijusi saistīta galvenokārt ar latviešu folkloru un mitoloģiju (*Dainu kodekss*, 2018; *Latviešu dievības un gari*, 2020).

54

Igauņu dzejnieks, tulkotājs un literatūrzinātnieks Haso Krulls ir eksperimentētājs, kurš meklē postmodernisma, pēc tam – senu formu un mītu iespējas. Par 2004. gadā izdoto eposu viņš ieguvis Baltijas Asamblejas balvu. Eposa žanrs Eiropas literatūrā likās aizgājis nebūtībā jau 19. gadsimta nogalē, tikai atsevišķi novēloti darbi nāca klajā 20. gadsimta sākumā. Un te pēkšņi – Krulla eposs, kuru latviski atdzejojis Guntars Godiņš.

Vērts īsi ielūkoties piemirstā žanra vēsturē.

Līdz pat 20. gadsimtam Eiropā par senāko un tādējādi godājamāko dzejas žanru uzskatīja eposu. Par žanra paraugu kalpoja sengrieķu *Iliada* un *Odiseja*. «Nozaudēto» jeb laika gaitā piemirsto varoņeposu sāka meklēt tautas dzejā, lai atsevišķus fragmentus apvienotu veselumā, celtu priekšā lasītājiem un tādējādi apliecinātu savas kultūras dižumu. Rekonstruētāju mēģinājumi atjaunot šķietami piemirsto vai zaudēto noveda pie iejaukšanās tekstos, pierakstot klāt vajadzīgo un uzdodot to par tautas eposu.

Šis izpaušmes lielāko rosību sasniedza romantisma laikos un bija saistītas ar nāciju veidošanās un nāciju vai valsts agrinā brieduma procesiem. Pārejā no klasicisma uz sentimentālisma poētiku Kristijons Donelaitis (*Kristijonas Donelaitis*, 1714–1780), pielāgojot lietuviešu valodai antiko eposu heksametru, sacerēja poēmu *Ga-*

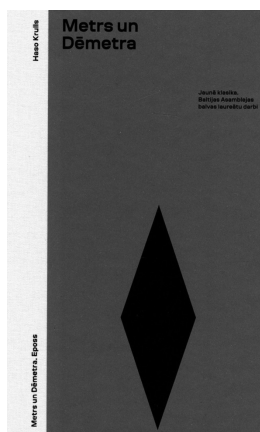
dalaiki. 19. gadsimta vidū tika izdots somu eposs *Kalevala* (1849). Somu paraugam sekoja igauņi ar *Kalevipoegu* (1862), vācu episkā poēma *Nibelungu* iznāca 1867. gadā. Nibelungu sižeta apvienotājs Vilhelms Jordans (*Wilhelm Jordan*, 1819–1904) meta izaicinājumu citiem Eiropā, norādot, ka eposa esamība ir svarīga kultūrtautas pazīme. «Zigfrīda teikas apstrādātājs Vilhelms Jordans lepni saka, ka citām tautām, par piemēru itāliešiem, spāniešiem, frančiem nebūs iespējams nekad sagatavot kādu epu, tādēļ ka epus viela nav vairs tautā atrodama un pašas tautas nav tādu laika periodu aizsniegušas kā ģermāņu tautas, tas ir, nav ieņēmušas visaugstāko stāvokli kultūrā un politikā, nav palikušas par pasaules valdniecēm, jo, pēc viņa domām, tikai tādos periodos varot epi pie tautām izcelties.»¹

Sekojojot somiem un igauņiem un, iespējams, spītējot Jordanam, latvietis Andrejs Pumpurs radīja *Lāčplēsi* (1888). Nav lielas jēgas atsākt diskusijas par to, cik katrā no minētajiem darbiem ir folkloras materiāla, cik – apstrādātāju un apkopotāju pienesuma. Pumpuram, tāpat kā viņa laikabiedram Jēkabam Lautenbaham–Jūsmiņam, izdevās sev un citiem pierādīt, ka arī latvieši var sacerēt apjomīgus un saturā senajiem eposiem līdzīgus darbus. Pumpurs ar *Lāčplēsi* paspēja ielēkt šī žanra kopēju pēdējā laivā, jo tikai nedaudz vēlāk Lautenbaha–Jūsmiņa eposs *Niedrīšu Vidvuds* (1891) lasītājos vairs atbalsi neguva.

Gan Latvijā, gan citās Eiropas valstīs eposrade šķīta laiku pārdzīvojusi forma. Atsevišķi relikti 20. gadsimta sākumā tika uzņemti vai nu ar smaidu – kā kaut kas neglābjami novecojis –, vai vispār palika neievēroti. 20. gadsimta 20.–30. gados igauņu entuziasts Paulopriits Voolaine (*Paulopriit Voolaine*, 1899–1985) pierakstīja folkloras materiālus par auglības dievu Peko. Vākumu viņš nodeva tautas dziedātājam Annei Vabarnai (1877–1964), kas pārradīja to Peko eposā. Drukātā versijā šis lieldarbs iznāca tikai 1995. gadā.

Savukārt Jāņa Steika (1855–1932) eposs *Haijavata* Latvijā tika celts priekšā publikai 1923. gadā. «Aizvēsturīgais eposs», kā to nodēvēja autors, sacerēts atskaņots četrpēdu trohajos un aptver 28 ne visai garus dziedājumus jeb daļas. Uzstāšanās reizē ģildē Steiks esot aicinājis publiku izdziedāt šo eposu tautasdziesmu *Kas tie tādi, kas dziedāja, Rīga dimd, Tūdaliņ, tāgadiņ un Aijā, žūžū, lāča bērni* melodijās, bet dziedāšana drīz vien pajukusi. Laikrakstu ziņas vēsta, ka autors pārmetis auditorijai savu tautasdziesmu necienīšanu. Šajā eposā Steiks mēģināja parādīt latviešu un indiāņu seno radniecību, visai brīvi rikojoties ar valodu materiālu un mītisko personāžu vārdiem. Drukātā veidā gan šis, gan vairāki citi Steika eksperimentālie darbi tika izdoti tikai 21. gadsimta sākumā.

Haso Krulla *Metrs un Dēmetra* sastāv no for-

Haso Krulls. *Metrs un Dēmetra*. Atdz. Guntars Godiņš. Latvijas Rakstnieku savienība, 2023.

Krulla eposā līdzās pastāv bumerangs, āva, laiva un mašīnas, benzīntanki, telefons

mas ziņā divām gandrīz, bet ne pilnībā simetriskām daļām — pirmajā ir 49 dzejas teksti, numurēti no viens uz augšu. Otrā daļa sākas ar 0. un beidzas ar 50. tekstu. Pirmajā daļā katrs nākamais dzejolis samazinās par vienu rindu, sākot no 49 rindām un beidzot ar vienrindi. Nultais teksts ir vienrinde, kas veido pāreju no pirmās uz otro daļu. Otrajā daļā katra atsevišķā teksta garums pieaug par rindu, sākot ar vienrindi un apstājoties pie skaitļa 50. Kopā ir 100 tekstu jeb 100 eposa dziedājumu.

Pantmers — verlibrs ar dažādu garumu rindām un brīvo strofiku. Eposa apguve no lasītāja prasa vērā ņemamu sagatavotību, bet daļa tekstā piesaukto reāliju tik un tā paliek ieslēptas miglā. Autors apzināti nav pacenties sniegt komentārus, ne arī tulkot citu (to skaitā eksotisku) valodu fragmentus, tāpēc ieiešana teksta jēgā prasa laiku un noskaidrošanas azartu.

Krulla atsauce epigrāfā uz amerikāņu dzejnieku Luisu Zukofski (*Louis Zukofsky*, 1904–1978) ļauj uztautīt vienu no eposa iedvesmas avotiem. Zukofska mūža darbs bija ilgi tapusi poēma *A 24* daļās (atbilstoši diennakts stundu skaitam). Tā ir sarežģīta tekstuāla kolāža no politiskām vizijām, atsaucēm uz vēstures notikumiem un no mūzikas un milestības pārdzīvojumu impresijām. Zukofska poēmā variētas dažādas pantformas, tāpat izspēlēts alfabēts no *A* līdz *Z*. Haso Krulls neatdarina Zukofska poēmu veidojošo skaitļu spēli, bet skaitlim eposā piešķir svarīgu lomu. Līdztekus jau minētajam dzejoļu un rindu skaita ietilpinājumam metra 100 vienībās, kas simbolizē Krulla radīto dievību — harmonijas radītāju un iznīcinātāju Metru, eposa tekstā ir vairākas atsauces uz skaitļu 4 un 7 sakralitāti.

Krulla eposs atgādina labirintu, jo tajā atspoguļojas visdažādāko tautu mīti, tāpat minētas mītiskas, leģendāras un arī vēsturiskas personas. Dažus no Ariadnes pavedieniem, lai orientētos šajā labirintā, palīdz uzķert eposa sākumā iekļautie trīs epigrāfi. Līdzās Zukofskim ir atsauce uz Huanu Gregorio Regino (*Juan Gregorio Regino*, 1962) — indiāņu mazateku tautas dzejnieku Meksikā; pievienots neliels, kā domājams, dziedināšanas teksta fragments mazateku mēlē. Regino savulaik ir mudinājis Latīņamerikas rakstniekus pievērsties vietējo valodu atjaunošanai un saglabāšanai, lai novērstu spāņu valodas dominanci. Mazateki sensenī ir izkupuši šamanisma tradīciju, rituālos lietojot halucinogēnas sēnes un augus. Krulls piemin šos šamanistiskos rituālus (164).

Trešais Krulla eposa epigrāfs ir franču literāta un filozofa Žila Delūza (*Gilles Louis René Deleuze*, 1925–1995) divrinde. Delūzs savulaik pētīja sengrieķu stoīķu, arī Kanta un Ničes darbus un to ietekmi uz sabiedrību. Šķiet, ne gluži šie pētījumi, bet gan Delūza paustā pārlicība, ka daba ir īstais dievs, piesaistījusi Krulla intere-

si. Epigrāfā citētā Delūza divrinde franču valodā brīvā pārlikumā skan šādi: «Sabiedrība baidās tikai no viena — no plūdiem.» Tie ir nozīmīgi Krulla eposa atslēgvārdi, jo pamattēma ir tieši plūdu mīts. Sarunā ar Guntaru Godiņu Krulls skaidro: «Visuniversālākais mīts ir par ūdens plūdiem. Savā ziņā plūdi ir pozitīva parādība, plūdi liecina par pasaules attīrīšanos. Bez šaubām, ūdens savā ceļā daudz iznīcina, taču vienlaikus arī daudz dod.» (9)

Bez Delūza, Regino un Zukofska epigrāfiem Krulla tekstu apdzīvo Venēcijas ceļotājs Marko Polo, indiāņu tautas mākslas ietekmētā meksikāņu māksliniece Frīda Kalo, franču strukturālists Klods Levi-Stross, amerikāņu komponisti Džons Keidžs un Frenks Zapa un džeziests Dons Čerijs, marokiešu mūziķis Hasans Hakmouns un vēl vairāki Rietumu kultūras veidotāji.

Tikai igauņu agrinās dzejas vēsturi pārzinošam cilvēkam četras reizes atkārtotā rinda «viļņi dārd dārd viļņi» (23) būs nolasāma kā Kristiāna Jāka Petersona (*Kristjan Jaak Peterson*, 1801–1822) dzejoļa *Dziedonis* alūzija. Petersons un viņa darbs, šķiet, Krullam bija nozīmīgs kā sākumpunkts somugru mitoloģijas apzināšanā, jo tieši Petersons 1821. gadā no zviedru toreiz pieejamākajā vācu valodā pārtulkoja Kristfrīda Ganandera (*Cristfried Ganander*, 1741–1790) darbu *Mythologia Fennica*, radot igauņos interesi par savu folkloru. Iespējams, Petersons bija nozīmīgs Krullam arī tādā ziņā, ka pirmais no igauņiem apguva ne tikai Eiropas, bet arī vairākas Ziemeļamerikas un Āzijas tautu valodas. No eposā piesauktajām personām vēl būtu minams Šrilankā dzimušais Kanādas dzejnieks un prozaiķis Filips Maikls Ondātje (*Philip Michael Ondaatje*, dz. 1943): «Ondātje rakstīja / par Šrilankas plūdiem 1947 augustā / viņa vecāmāte Lalla / pēdējos gados bija meklējusi lielo nāves / čūsku vai ilkni / zem lapām bet neatrada viņa mīlēja zibeni / un mācēja būt / tik klusa kā to prot čūska vai zieds.» (84)

Līdzās personām ar vārdiem un uzvārdiem *Metra un Dēmetras* raibajā ņudzeklī darbojas senais mednieks, Jaunzēlandes iedzimtie maori, Ziemeļamerikas indiāņu tautas tlinkiti virsaitis, karavīrs, tlinkiti meitenes un zēni, kāds Vecais vīrs, vectēvs, vecāmāte un vēl citi. Krulls vairākas reizes piemin vienkājus. Senie grieķi tos dēvēja par monopodiem, skiapodiem (burt. — ēnkājiem), kas milzu ātrumā spēja pārvietoties ar vienīgo kāju, bet atpūtā ar to apsedzās, radot sev paēnu. Vienkāji kā būtnes, kas vēl nav cilvēki, bet nav vairs arī gluži dabas pasaulei piederīgi, sastopami daudzu tautu, arī somugru un baltu, mītos.

No mītu dievībām Krulla eposa telpā lielākā vieta atvēlēta grieķiem. Kā rāda eposa nosaukums, darbība koncentrējas ap Dēmetru — zemes dievieti. Viņai blakus Krulla iztēle radījuši vīriešu kārtas būtņi Metru, kurš rūpējas par

Krulla eposs, ignorējot žanrā pastāvošos formas un satura kanonus, tiecas atgriezties pirmlaikā un mītā

visa samēru dabā, savā ziņā pretstatot to Ēzopa (pēc cita uzskata – Plūtārha) fabulā aprakstītajam mainīgajam mēnesim: «Mēness reiz lūdzis mātei, lai tā viņam pēc auguma noauž tērpu. Bet māte atbildējusi: Kā gan lai noaužu to pēc auguma? Tagad tu esi apaļš, bet vēlāk būsi tievs un liks un tad atkal izlieksies uz otru pusi.»² Krulla eposā rodama atsauce uz šo Ēzopa sižetu (50).

Sava vieta ir arī Prometejam un viņa mazāk zināmajam brālim Epimetam (*Epimetheus*), kuru uzdevums sengrieķu mitos bija gādāt par cilvēku un dzīvnieku drošību. Epimets visus labumus piešķīra dzīvniekiem, cilvēkus atstājot bešā. Prometejs, kompensējot šo netaisnību, cilvēku ricībā nodeva uguni. Eposā ir arī Pandora, kuras ziņkārība, atverot lādi, dārgi maksāja cilvēkiem. Steigšus verot lādi ciet, iekšā paglābās tikai cerība.

No skandināviem eposā iestrādāta Sniega karaliene, kā arī 13. gadsimta Njalias sāgas varonis – drosmīgais karotājs Gunnars (*Gunnar Hámundarson*). Pieminēts arī Ida Torgrims, lai gan nav skaidrs, vai tā ir atsauce uz islandiešu sāgu (*Víglundar saga*) vai folkloras tēlu pārlikumu mūsdienu fantāzijas žanrā (*Thorgrim Grudgebearer*).

Nozīmīgi autoram bijuši arī Austrālijas aboriģēnu mīti, kā arī t. s. sapņu laiks jeb pirmlaiks. Šajā pirmlaikā, kamēr Tul-Tuls dodas medībās, slietenī iezogas viens no kvinkiniem, t. i., viens no gariem – un iegūst Tul-Tula sievu. Sieva pēc šī varmācīgā akta iet bojā, pārnākušais vīrs viņu tomēr spēj atdzīvināt, bet kvinkinu, kas paslēpies koka dobumā, sadedzina: «Tul-Tuls pārnāca mājās un atdzīvināja sievu / zem koka iekūra uguni / koks nodega un no kvinkina pāri palika // tikai viņa stiprais rīks / Tul-Tuls to sagrieza šķēlēs / katrs vīrietis un katra sieviete dabūja gabaliņu // kopš tā laika cilvēkiem ir / tikami dzimumlocekļi.» (44)

Te pamatā ir izcelšanās jeb etimoloģiskais mīts, tikai nevis par kāda dzīvnieka, cilvēku cilts vai auga izcelšanos, bet par to, kā cilvēki iegūst spēju vairoties, pateicoties kvinkinam.

Vairākos eposa dzejoļos ir netiešas atsauces uz somugru pasaules radīšanas jeb kosmogoniskajiem mītiem, piemēram: «nāca virsū / lietus laiki / ripoja ābols / ūdenī.» (100)

Te ieskanas igauņu tautasdziesmas *Radišana* motīvs par kosmisko koku ābeli ar vienu ābolu. Ābols lietus vējā nokrīt no koka un ieripo ūdenī, kur pārtop putnā, kas izdēj olas, no kurām top debess spīdekļi. Ola, no kuras top radīta pasaule, ir samērā bieži sastopams motīvs pasaules tautu mītos, arī somu *Kalevalā*: pīle uz Ūdensmātes ceļgala savij ligzdu un izdēj olas, kas iekrīt ūdenī un sasitas druskās. Klasiskajos un jo īpaši 18.–19. gadsimta eposos bija vērojama tendence atbrīvoties no mītu klātbūtnes, turpretim Krulls tieši aktualizē pasaules radīšanas un bojāejas mītus, paturot tos sava eposa uzma-

nības centrā. Līdz ar to darbā izklāsta lineārums aizstāts ar mītiem piemītošo ciklisko laiku.

Klasiskajos eposos pamattelpu parasti aizpildīja viriešu kārtas kultūrvaroņi, un dievības tikai atsevišķos gadījumos tiem palīdzēja veikt varoņdarbus. Sieviešu kārtas dievietēm vai cilvēkbūtnēm visbiežāk bija atvēlētas tikai rūpes par kultūrvaroņu fizisko labsajūtu.

Tieši ar eposu palīdzību savulaik tika panākta mītu desakralizācija, attīrot ceļu cilvēku ticībai zinātnes visspēcībā. Mītā, arī klasiskajā eposā, itin viss – sākot no darbības un beidzot ar tajā iesaistītajām būtnēm un lietām – bija konkrēts. 18.–19. gadsimta eposā tika veidota abstrahēta nacionālā vai cita veida ideja, kuru īstenoja ne vairs dievi, bet kultūrvaronis.

Krulla eposs, ignorējot žanrā pastāvošos formas un satura kanonus, tiecas atgriezties pirmlaikā un mītā. Tajā nav eposam piederīgā sīzētiskuma, darbība ierobežota pasaules gala un sākuma zonā. Tāpat nav agrākiem eposiem piemītīgās būtņu un lietu hierarhijas. Krulla eposā līdzās pastāv bumerangs, āva, laiva un mašīnas, benzintanki, telefons, telemasti, televizori un supermārketi. Tā ir atgriešanās plūdu jeb lielo pārvērtību laikā, kur viss ir viens un laiks būtībā ir atcelts. Vai arī tas ir sapņu laiks. Negribas vilkt pārāk tiešas paralēles ar pašlaik pasaulē notiekošo, bet ir sajūta, ka eposā ietvertais ir daudzkārt aktuālāks tagad nekā pirms divdesmit gadiem, kad Krulls šo darbu uzrakstīja.

Par tulkotāju un tulkojumu

Guntara Godiņa igauņu dzejas un prozas tulkojumi latviešu valodā lasošajiem sniedz diezgan pilnvērtīgu priekšstatu par igauņu 20. gadsimta dzejas ainu. Varam lasīt Artura Alliksāra, Ilmara Lābana, Jāna Kaplinska, Matsa Trāta un citu igauņiem nozīmīgu autoru dzeju un salīdzināt ar mūsu pašu attiecīgā laika dzejnieku darbos pausto. Arī šī gadsimta spilgto igauņu, piemēram, Contras jeb Margusa Konnulas un Haso Krulla sarakstītais pārnests latviešu valodā. Nepārvērtējama ir Godiņa sarūpētā igauņu tautasdziesmu izlase (*Ozols auga debesīs*, 2002). Šogad iznāca viņa tulkotā un sastādītā igauņu sirreālistiskās dzejas antoloģija, bet pirms dažiem gadiem – Haso Krulla somugru mitoloģijā sakņotais oriģināldzejas *Kad akmeņi vēl bija miksti* tulkojums (2017).

Guntaram Godiņam pa kaulam bijis arī saturski, stilistiski un vēl citādi sarežģītā jaunlaiku eposa atveidojums latviski. Eposa *Metrs un Dēmetra* teksts ietver neskaitāmas alūzijas un atsauces gan uz pasaules tautu mītiem, gan igauņu un cittautu literatūru. Tulkotājam bija jārod latviešu lasītājam saprotamas un uztveramas atbilstmes. Piemēram, eposa tulkojumā vairākkārt minēts nomadiem raksturīgais slietenis jeb slietnis iepretī vēlāko laiku kantainajai jeb četrstūra dzīvojamajai ēkai (guļbūvei). Igauņu

Pašlaik ar plastmasveidību pārsārņota ne tikai daba, bet arī cilvēku domāšana un valodas

valodā gan viens, gan otrs ēkas veids tradicionāli saukts *koda*, tikai jaunākos laikos slieteniņiem piemēklēts saliktenis *pūstkoda*. Sarakstē Godiņš izstāsta, kā atradis atbilstošu vārdu: «Daudzās vietās ir oriģinālā *koda*, arī *pāikesse koda*. Vārdu *koda* es tulkoju — slietnis. Arī Saules slietnis. Kaut kas apaļš un senajām ciltīm piemērots. Protams, igauņu vārdam *koda* ir vairākas nozīmes, arī — mājas, kambaris.»

Eposa tulkojumā bezdelīgai piešķirta «latviešu valoda»: «strazds svilpo aiz loga / un bezdelīga / vidžu vidžu čurr» (31). Igauniski tas skan: *rāstas lirstab / akna taga / ja vint / oma pirrutikkudega*. Godiņš raksta, ka apzināti nomainījis oriģināla žubiti pret bezdelīgu: «Igauņu valodā *vint* ir žubīte, bet *pirrutikku* ir žubītes dziesmas fonētisks atveidojums. Te es mainīju putnus, žubītes vietā izvēlējos bezdelīgu, jo mums ir zināmais izteiciens: vidžu vidžu čurr.» Šādu veiksmīgu atradumu tulkojumā ir daudz.

Pie divām lietām jāpakavējas atsevišķi. Labri (gr. *labrys*) jeb abpusgriezīgo cirvi Godiņš tulko kā divcirvi: «pasniedz man / ēdamo un / divcirvi» (108). Latviešu pasākās to sauc par platcirvi, gan mūsu folklorā, gan citviet labris saistīts ar sievišķo sākotni. Homēra himnā Dēmetra ir: «Tā, kurai pieder zelta labris.» Arheoloģe un senatnes pētniece Marija Gimbutiene uzskatīja, ka labris ir sens dieviešu simbols, kas iemieso dzīvi, nāvi un atdzimšanu.³ Tulkotājs, šo rīku apzīmējot ar vārdu «divcirvis», to traktē nedaudz atšķirīgi — kā sievišķā un vīrišķā savienību: «Divcirvis — pretstatu savienība, Debesu Dieva un Zemes Dievietes, Pērkonas un Zibens svētā savienība.»

Otrā lieta — Krulla vēlme eposa nosaukumā kā pirmo minēt Metru un tikai pēc tam Dēmetru, iespējams, izriet no somugru folkloras prakses vienlīdzīgu teikuma locekļu gadījumā kā pirmo minēt vārdu, kurā pirmā ir gara zilbe vai divskanis. Tas pats ievērots arī latviešu folklorā, piemēram, «pītin pina, vitin vija». Igauniski Metrs skan kā Mēter. Kopā ar Dēmetru veidojas maģisks skaņu savijums. Latviski līdzīgu skanisko maģiju nav iespējams panākt, ja vien neizjauc autora piedāvāto dievību vārdu kārtību nosaukumā. Tie nav pārmetumi, tikai pārdomas par dažām lietām, kurām ir grūti vai pat neiespējami atrast līdzvērtīgu skanējumu tulkojuma valodā.

Haso Krulla eksperiments ar eposu apliecina, ka nav novecojušu žanru vai novecojušu tēmu. Ik pa laikam mēs apzināti vai neapzināti atgriežamies pie reiz jau atrastā un izmantotā, to radot kā no jauna. Priecājoties par Krulla drosmi ienirt mītu pasaulē, līdztekus vēlos uzsvērt, ka šajā ziņā igauņi mūs nebūt nav apsteiguši. Tieši pirms simt gadiem Jānis Steiks radīja jau minēto eposu *Haijavata*; arī viņa *Latvia's opera* (1921) ar ieteci mītos un valodās bija mēģinājums atspoguļot tobrīd izjaukto pasauli, kura bija jāsakārto. Ne Steiks, ne simt gadus vēlāk Krulls

nedod gatavas receptes, kā paglābties plūdos. Viņi gan liek nojaust, ka tad, kad racionāli argumenti vairs nestrādā un ticamība lineārai vēsturei zūd, mīti un maģija kritiskā situācijā var palīdzēt. Laikabiedri Steiku uzskatīja labākajā gadījumā par pusjukušu, turpretim, paejot simt gadiem, uz Krullu apkārtējie raugās ar godbijību. Varbūt aizsegam noder Krulla piederība ne tikai pie dzejnieku, bet arī pie zinātnieku kārtas. Taču, visticamāk, simts gadu bijuši vajadzīgi, lai mēs vēlreiz atgrieztos tajā cilvēku kopienai kritiskajā vietā, kur reiz jau būts un no kuras laimīgi izklūts. Pašlaik ar plastmasveidību pārsārņota ne tikai daba, bet arī cilvēku domāšana un valodas, kurās mēģinām sazināties. Ēzops savulaik izlidzējās ar morāli, pievienojot to savu fabulu noslēgumā. Krulls nemoralizē, jo šajos laikos tas nepavisam nav iedarbīgs līdzeklis. Igaunis piedāvā iespējas (precīzāk — dod mājienu), ko daudzas tautas kopš seniem laikiem ir izmantojušas un kas pēc tam aizmirstas un atkal meklētas no jauna. Starp tām senlaiku indiešu, grieķu, maiju «Soma / Baubo / Huracan» (142).

Hurakana (burt. — vienkāje) bija maiju tautas vēja un pērkonas dieviete, kas, zibenim uzliesmojot, cilvēkiem deva dievišķo gaismu un uguni, plūdos iznīcināja nevajadzīgo, pārrādīja zemi un visu, kas uz tās. Soma ir *Rigvēdā* daudzkārt piesaukts dievišķs dzēriens, kas esot palīdzējis tā dzērējiem novērst agresiju un iegūt apskaidribu. Roberts Gordons Vosons (*Robert Gordon Wasson*, 1898—1986) savulaik cerēja somas recepti atrast psilocibīnu saturošās sēnēs, vēl citi — īpaši pagatavotā medalū. Šķiet, ka tomēr visiedarbīgākais veids, kā aizskalo sārņus un nebūšanas, paslēpts sengrieķu dievietes Baubo ricībā: kad Dēmetra bija iegrimusi tik dziļās skumjās par nolauptu meitu Persefoni, ka vairs nav rūpējusies par zemes auglību un ražību, Baubo spējusi ar šķietami frivoliem jokiem un smieklīgām izdarībām viņu sasmidzināt. Smiekli esot palīdzējuši Dēmetrai pārvarēt satīngumu, turpināt meklēt Persefoni un atjaunot rūpes par zemi.

Kopsavelkot — brīnišķīgs 21. gadsimta eposs un tulkojums! Lasītājus gaida aizraujošs ceļojums pārvaramu šķēršļu trasē. ■

¹ Andrejs Pumpurs. *Raksti*. 1. sēj. 3. izd. Rīga: A. Gulbja apgāds, 1925. 355.—356. lpp.

² Ēzopa fabulas. Rīga: *Zinātne*, 1978. 166. lpp.

³ Marija Gimbutas. *The Living Goddesses*. Ed. by M. R. Dexter. Berkeley and Los Angeles, London, 1999. 135.—136., 139.—140., 142.—143. lpp.

Anda Baklāne

Klīstoša meklētāja niknums

Kaspars Zalāns.
Telegrammas. Valters
Dakša, 2023.

Anda Baklāne ir literatūrkritiķe. Ieguvusi maģistra grādu filozofijā, raksta doktora disertāciju par metaforu saimēm 20. gadsimta latviešu dzejā. Lektore Latvijas Universitātē un Digitālās pētniecības pakalpojumu vadītāja Latvijas Nacionālajā bibliotēkā.

58

Kad izlasītas Kaspara Zalāna *Telegrammas*, gribas jautāt, vai pagājuši laiki, kad dzejnieks pirmajā grāmatīņā stāstīja par savām ikdienas sajūtām un asociācijām, brīvi dalot tekstu isās rindiņās, neraizējoties par prosodiju vai pantmēru un neapzināti lietojot dažas retoriskas figūras. Debitanti Ivars Šteinbergs, Elvīra Bloma, Lauris Veips, Edvards Kuks, Linda Gabarajeva un citi aplicināja izglītību un briedumu poētikas jautājumos. Arī *Telegrammas* konfrontē lasītāju ar sarežģītu saturu un bagātīgu māksliniecisko izteiksmes līdzekļu klāstu. Šeit ir tik daudz paņēmieni — no dzejā pašlaik tik iecienītajām atkārtotuma formām, epiforām un anaforām līdz Morzes koda un matemātisku simbolu izmantojumam, no pieturzīmju nelietošanas līdz pieturzīmju pierakstīšanai ar vārdiem, no dzejprozas teksta grupēšanas divās paralēlās avižu slejās līdz dzejoļa formai, kas atdarina mācību uzdevumu «savieno līdzīgos». Te ir arī no jautājuma zīmēm veidots grafisks «ciltskoks» (35) un neeksistējošā latviešu valodā pārfrāzēts Aleksandra Čaka dzejolis (60).

Roberts Vilsons ietilpigajā recenzijā par *Telegrammām* raksta, ka Zalāns «aizraujas ar formāliem eksperimentiem tieši tādā mērogā, lai arī uz satura rādītāju (..) būtu jānolūkojas ar aizdomām un jājautā: «Kāda veida ziņojums ir šis?»¹, un izsaka arī bažas, ka nepieciešamība nemitīgi «atšifrēt» dzejoļus var traucēt līdzpārdzīvojumam. Formu daudzveidības eksplozija vilina kritiķi ķerties pie poētiskās gramatikas analīzes, taču nevar nepamanīt, ka *Telegrammas* satur emocionāli smagu, autoram ļoti būtisku saturu. Šī dzeja ir drūma, rūgta, sevi šaustoša, pat eksaltēta. Par to, ka tā nav tikai mākslinieciska spēle, atgādina arī krājuma pēdējais dzejolis — pēdējā telegramma. Tajā atgādināts, ka dzejnieks lasītāja priekšā iznāk atklātināts un trausls kā bērns darināta papīra pu-

ķīte, kā pusaudža nemākulīgi uztīta cigarete (79). Formas eksperimenti traktējami arī kā neatlaidīgi mēģinājumi izteikt iekšā rūgstošo, neērto, taču līdz galam nenoformulējamo un necaurredzamo vēstījumu.

Zalāna dzejoļi ļauj nojaust par nepatīkamām atmiņām, ambivalentu pusaudzības pieredzi («mēs barojām viens otru ar smīniem» (15), «mēs — / aplikuši brīvību kā kaklasaiti ar dzelzšņiem» (23)), sarežģītām attiecībām ar tēvu («Ar laiku manās acīs skolotājs / krita, kļūdams zemāks par šo pašu / slieku...» (68), «tēva komplekss» (47)), neizskaidroti disfunkcionālām attiecībām ar sievišķo («dzelzs jaunava» (28)). Daudzviet nomācošā personiskā pieredze pāraugusi par vispārēju eksistenciālu sāpi. Taču šie stāsti Zalāna dzejā netiek pastāstīti, izmantojot atzišanās dzejas terapeitisko atklātību. Sāpes iespējams daudzveidīgi reprezentēt ar mākslinieciskiem izteiksmes līdzekļiem, taču pilnībā atsegt apskatei nav iespējams: «es esmu aizvērts vāks / un putekļi uz tā» (77).

Dažkārt retorikas līdzekļi pavisam tieši palīdz dzejnieka domai iznākt no prāta celles — dzejoļa *memento mani* (76) vienādie rindu sākumi ļauj valodai plūst kā litānijai, dzejoļa *savieno līdzīgos* uzbūve ļauj paust domu lakoniski un pārskatāmi. Tomēr Zalāna valoda nav plūstoša vai eleganta — tajā ir daudz pretestības, berzes, moku. No vienas puses, tas piestāv *Weltschmerz*² tēmai un uzsver nepatīkamu domu un atmiņu abrazīvo dabu; deminutīvi var kaitināt, bet pastiprina trauksmes un agresivitātes atmosfēru. No otras puses, ne visur gribas uzticēties dzejnieka vārdu izvēlei, piemēram, dzejoļi ūdeņu sauciens atbalso acis (11) nav skaidrs, vai ar centrālo jēdzienu «noliegums» domāts atraidījums; divdomīga ir frāze «piesmiesim plaukstas pilnas ar frāzēm» (25). Nepārlicina, piemēram, izteikumi «kalpo kā neseja nokrāsu vēdekļiem», «mūžs ir vien aizdusas slāpēts pakal-skrejiens bērņibai» (14).

Ivars Šteinbergs raksta, ka Zalāna grāmata ir «ambiciozs un laikmetīgs pieteikums latviešu dzejā». Apzīmējums «laikmetīgs», protams, ir subjektīvs, teorētiski mūsdienās laikmetīgi var tikt aktualizēts jebkas. Ir lietas, kuras Zalāna krājumā es klasificētu kā tieši nelaikmetīgas, piemēram, to, ka plikpauraini virieši tiek minēti blakus antidepresantiem kā bezcerības simbols (19). Taču var turpināt sarunu par to, kā laikmetīgajā dzejā funkcionē tādas retro tehnoloģijas kā telegramma, pastkarte, Morzes kods vai uzvelkams pulkstenis. Vai mums ir darišana ar anahronismu vai varbūt dizaina jomā apspriesto parādību — skeuomorfem³? Vēl tik daudz lietu, par kurām interesēties vai skumt. ■

¹ R. Vilsons. *Mežģīnes pa telegrāfu*. Kaspara Zalāna grāmatas «Telegrammas» recenzija. *Satori*. 26.10.2023.

² Pasaules sāpes — vācu val.

³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Skeuomorph>

Ēriks Jēkabsons

Misijas liecinieks

1920. un 1921. gadā Rīgā iznāca Amerikas Sarkanā Krusta laikraksts

Ēriks Jēkabsons ir vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors. Pēta 19. gadsimta otrās un 20. gadsimta pirmās puses Latvijas un reģiona politisko un militāro vēsturi. Jaunākās grāmatas — *Latviešu virsnieki Krievijas impērijas armijā. 19. gadsimta otrā puse—1914. gads* (2022) un *Relations Between Latvia and the United States of America. 1918—1922.*

Amerikas Sarkanā Krusta (*American Red Cross, ARC*) misija līdz ar vairākām citām ASV diplomātiskajām, militārajām un humanitārajām misijām darbību Latvijā sāka Neatkarības kara laikā 1919. gada vasarā un līdz pat 1922. gada vasarai sniedza Latvijas tautai un armijai nepārvērtējamu palīdzību. Amerikāņi tolaik ar medicīnas iekārtām, medikamentiem un inventāru (ieskaitot gultas) nodrošināja visas Latvijas slimnīcas, lazaretis un citas sanitārās iestādes, turklāt gan militārajā resorā, gan valsts un pašvaldību iestādēs un arī privātajā sektorā. 1921. gada beigās misija turpināja vienīgi bērnu aprūpes programmu, tomēr organizācija joprojām bija ļoti pamanāma. Kara un pēckara apstākļos, kad Latvijas valsts un nācija sastapās ar smagām sociālām problēmām, bez ārējās palīdzības tās pārvarēt būtu daudz grūtāk, tādēļ ARC palīdzība bija ļoti nozīmīga.

1920. gada 1. martā ARC misija Rīgā savām iekšējām vajadzībām sāka izdot pagaidām neregulāru, mašīnraksta salikumā pavairotu laikrakstu *The Red Cross Bulletin*. Tolaik visā pasaulē strādājošās amerikāņu humanitārās organizācijas centrālajam laikrakstam, kas iznāca Vašingtonā, bija tāds pats nosaukums. Vienīgā atšķirība apakšnosaukumā: *American Red Cross Commission to Western Russia and the Baltic States* jeb *Amerikas Sarkanā Krusta Komisija Rietumkrievijā un Baltijas Valstīs*. Rīgā angļu valodā izdoto laikrakstu iespieda akciju sabiedrības *Jānis Alfrēds Kukurs* tipogrāfijā Minsterejas ielā 6, Otrajā pasaules karā šo ēku sagrāva.

ARC misijas vadība atradās Rīgā, bet tās nodaļas strādāja visās lielākajās Latvijas pilsētās un to apkārtnē — Liepājā, Daugavpilī, Valmierā, Rēzeknē, Jelgavā un Valkā, kura gan tika dalīta ar igauņiem, kā arī Lietuvā, Igaunijā un Somijā. Atšķirībā no organizācijas «lielā laikraksta» Rīgā izdots *The Red Cross Bulletin* atrodams tikai dažās pasaules bibliotēkās, piemēram, Stenforda Universitātes Hūvera Institūta arhīvā esošajā ARC kolekcijā. Diemžēl laikraksts nav atrodams Latvijas bibliotēkās un arhīvos, nav minēts ne rādītājos, ne arī Latvijas preses vēstures izdevumos.

Izdevuma saturs

The Red Cross Bulletin lielākoties atspoguļoti notikumi misijas dzīvē, tomēr laikrakstā publicēta arī nozīmīga informācija par stāvokli Latvijā. Pirmajā tipogrāfiski saliktajā numurā, kas iznāca 1920. gada 22. aprīlī, lasāms par ciņu ar tīfu Narvā un Tallinā, kā arī galvenajām norisēm ARC darbā Latgalē, Rīgā, Liepājā un citur. 1920. gadā tika izdoti 19 numuri, bet 1922. gadā — vēl 30 numuri. Viens numurs sastāvēja no četrām neliela formāta lappusēm.

Izdevums izpelņijās organizācijas vadības ievēribu Parīzē un Vašingtonā. 1921. gada februārī Rīgas misijas vadītājs un laikraksta redaktors Edvards Raiens (*Ryan*) nosūtīja uz Parīzi iesietu izdevuma komplektu ar piebildi, ka laikraksta tirāža no 100 eksemplāriem pieaugusi līdz 300 eksemplāriem 1920. gada maijā un 800 eksemplāriem 1921. gada februārī. Biļetens tika nosūtīts vismaz uz vienu katra ASV štata pilsētu, un tā veidotāji regulāri saņēma vēstules no Eiropas un Amerikas, kas apliecināja interesi par misijas darbu. Tomēr izdevums saņēma arī kritiku no Vašingtonas.

Rīgā 1921. gada pavasari kāds latviešu žurnālists aicināja redaktoru attiecībā uz Latviju un latviešiem turpmāk nelietot vāciskos nosaukumus, bet angļiskos, ko pēdējais stingri apsolīja darīt.

The Red Cross Bulletin publicēja dažādu raksturu ziņas par ARC misijas darbu Latvijā: fragmentus no oficiāliem ziņojumiem, aprakstus par sociālo stāvokli Latvijā, tās vēstures un arhitektūras pieminekļiem, zemnieku dzīvi, kā arī vieglākā stilā ieturētas ziņas par sadzīvi. Jo, piemēram, daži misijas locekļi, neraugoties uz aizliegumu, apprecējās ar vietējām meitenēm, pēc tam diensētu atstāja un atgriezās ASV. 1920. gada 3. augustā Svētā Pāvila luterāņu baznīcā Rīgā tika salaulāti leitnants Čess Klārks (*Clark*) un rīdziniece Lillija Vāvere, un tas bija jau trešais šāds gadījums. Ceturtais — misijas Valkas nodaļas vadītāja Heidna Houlgeita (*Houlgate*) laulības pilsētas pareizticīgo draudzē 1920. gada 4. oktobrī ar vietējās krievu skolas valodas skolotāju Jevseņevu.

Laikrakstā netrūka nopietnu aprakstu. 1921. gada pavasarī Gajs Vulfis (*Wolfe*) raksturoja situāciju Valkā — pilsētā, ko divās daļās sadalīja jaun-

The Red Cross Bulletin

НИЧЕГО
(Nitchivo.)

A Column of "Contribs"
Without A Motto.

A Kritik.

To the Editor — Watt is rung with your noozeshete is that u nede sum reley litery riteufe for your riters ar so klumsie that i kan sea wy no won will advertiz withu. I am a rele redbluded American frum godskuntry (lik the leteriters in the Shikago Tribewnd) and my stile wuz developed from riten for the gosup koljums and filherupspayces of the Hominy (Ark) Breaze.

I hev lived lung enuf in England, Franse and Germany, to hev imbibed with ourth things the koreck tinj of konservatism, finnessy, and intelektual thourness from the above menshuned kuntries in order as abov so I am the idel kritik tu wede out the ebroyxs porshuns frum yore shete.

Take nothin moar frum that bird in Leebow. His joaks are to loud and corse the best humor is that dry subtle stuf like doc whitney and jimy grase is alwas sayin that they pul uf, then them poems of Mumma lac seaquens of that same as that won "Libau" with dirty snow, condensed milk cans, ash pile, smell of fish, painted cheeks and torn shew, yo no watt i mene, such a riter is unsaf he is a lunatik or a reelist, a dadafuturist or a bolsheevik, any how he is not simpul and strateforud and so most be unamerican and a menus. Then that spredegel guy watt saw the munks at Waloma he spuytt a gud story by bustin rite out into primeeval or will there be no mowning at the bar verse insted of riten a reglar noozeitern and i must also ad that your hedlines on that story wuz bum, u cud hevve sed

TO BE FORGOTTEN

House at Schaulen, Lithuania.

House at Schaulen will never be forgotten by Lt. Griffin, (Chicago) and Capt. S. D. Baker (Burlingame, Calif.) n. It is the only house in the town that was not in advance. The only amusements Schaulen afforded had ample opportunity to appreciate its charms. Ice has been inaugurated, this station has been closed.

Well Becomes Godfather.

Major Griffin and Capt. Boswell recently made a call on this family to see how the baby was getting along. After a conference, they decided that Fredrika was not growing as fast as she should, and that she needed more milk. So what did they do but go down to the market and buy a goat — one that gives milk. Now Fredrika is looking like a million dollars. She certainly knows her Godfather, because every time Freddy enters the house she starts to yell "Daddy" "Daddy".

WHO WANTS A BABY?

A recent advertisement in a Riga newspaper announced that a five-day old baby girl would be given away. The parents were unable to accept it.

The Red Cross Bulletin

Published By And For The
American Red Cross Commission to Western Russia and the Baltic States

Vol. II

RIGA, LATVIA. APRIL, 16, 1921

№ 12

Child Welfare Program Proving Eminently Satisfactory.

Fourteen Thousand Children Examined In Riga To Date.

By Dr. N. C. Dysart.

RIGA, LATVIA — The Child Welfare Program which has been inaugurated by this Commission, is progressing rapidly, and the plan which has been conceived, is now proving itself to be an eminently satisfactory one.

Thus far, we have been concerned only with those children who are being fed at the American Relief Administration food kitchens, they being the ones most in need of relief.

To date, in Riga alone, over 14,000 children have been given a preliminary examination in order to isolate contagious diseases and to select those cases in immediate and pressing need of medical attention.

At or near the vicinity of each feeding station, a dispensary clinic has been established, the personnel consisting of one local physician and two full-time local nurses. The aid of the nurses is invaluable. They spend six hours weekly in the attendance on the phy-

THE HOUSE IN THE WILDERNESS.

(The A. R. C. in Rautila, Finland.)

THERE'S A HOUSE, PLUS TWO
FLAGS OF WORDLY KINSHIP,
AND THREE ROADS WIND THEIR
WAY TO ITS DOORS;
LIKE A BEACON LIGHT OF GOD
TO THE THOUSANDS
WHO DAILY SEEK LIFE'S NEEDED
STORES —
NOT A NIGHT FALLS BUT HUN-
DREDS SHARE ITS BLESSINGS,
AND LITTLE ONES ARE SAVED
FROM UTTER LOSS;
SO THREE ROADS MEET AS ONE
IN THE WILDERNESS,
AND THE TRINITY IS THE GOOD
RED CROSS! T. M.

The Land Of Inkeri, Home Of The Ingermanlanders.

Petrograd Their Capitol City And Cronstadt A Part Of Inkeri?

By Captain Thomas Mills.

RAUTU, FINLAND — Tradition has it that the said land of Inkeri was named in honor of a Swedish Princess. These were the days when Swedes were world-beaters! At any rate, the word Ingermanland is derived from Inkeri, meaning the land of Inkeri. And as Ingermanlanders, these hard-pressed people are known all over Europe.

At the breaking up of Old Russia,

several thousand of the best element of the Ingermanland people found it necessary to move toward the land of their ancestors, Finland. It was then that they set up a little Provisional Government of their own close to the Finnish border, and here they sought to establish themselves as an independent people, with the help of the Finnish Government, whom they looked upon as the mother country and their strong ally.

Finland, however, was having her own troubles then with a revolution in her midst,

Mūsdienās izdevums kļuvis par retu vēstures avotu un atrodams tikai dažās pasaules bibliotēkās. Materiāls no raksta autora privātā arhīva

izveidotā Latvijas un Igaunijas robeža. Vēsturiski nozīmīgi ir nekrologi cīņā ar tīfa pandēmiju Igaunijā 1920. gada sākumā mirušajiem organizācijas virsniekiem Džordžam Vinfieldam (*Winfield*) un Klifordam Blantonam (*Blanton*), kā arī Jelgavā 1920. gada septembrī no infarkta mirušajam kapteinim Čārljam Breidijam (*Brady*).

Izdevums rakstīja arī par reakciju Rīgā uz Latvijas Republikas starptautisko *de iure* atzīšanu 1921. gada janvārī un atspoguļoja ASV Kongresa pārstāvja Valtera Čāndlera (*Chandler*) vizīti Baltijas valstīs 1921. gada februārī–martā. Minēti vairāki Rīgā dzīvojošajiem amerikāņiem būtiski notikumi, piemēram, organizācijas gada jubilejas svinības Švarca viesnīcas Zilās strūklakas zālē 1920. gada rudenī; plaši aplūkota ASV nacionālo svētku norise Rīgā 1921. gada 4. jūlijā: no rīta Valsts departamenta pārstāvis Evans Jangs (*Young*) savā rezidencē organizēja pieņemšanu ārzemju misiju pārstāvjiem, dienā apmēram 200 bērnu grupa vairāku žēlsirdīgo māsu vadībā ieradās ARC misijā Rīgā, paužot pateicību par tās darbu, bet pēcpusdienā konsula Džona Hērlija (*Hurlay*) vasarnīcā Mežaparkā notika svinības, kurās piedalījās 35 cilvēki no «vietējās amerikāņu kolonijas». Uz svinībām kopā ar ārvalstu pārstāvjiem ieradās arī Ministru prezidents Zigfrīds Meierovics. Tāpat tika atspoguļota arī ASV nacionālo svētku atzīmēšana Ventpīlī tajā pašā gadā, piedaloties 1000 amerikāņu dāvatājās drē-

bēs ģērbtu bērnu procesijai un pilsētas orķestrim spēlējot ASV himnu.

Laikraksts tika izdots labā poligrāfiskā kvalitātē, un tajā atrodami vērtīgi fotomateriāli, piemēram, par 1920. gada vasarā misijas rīkoto bērnu invalīdu vasaras mītni Jelgavā (1921. gada 29. janvāra numurā), organizācijas Liepājas nodaļu (1921. gada 8. jūnijā), Baltijas valstu medicīnas konferenci Rīgā 1921. gada jūnijā (publicēts 15. augusta numurā). Misijas darbs atspoguļots fotogrāfijās, kurās redzami no organizācijas dāvatā flaneļa šūtajos tautastērpos ģērbtie latviešu bērni (1921. gada 23. aprīļa numurā), misijas vadītāja vietnieks Hjū Grifins ar diviem latviešu bērniem uz rokām (1921. gada 14. maijā), zemnīca ar lielāku pilsētas ēku fonā, kādā kara postījumu skartajos Latvijas reģionos spiesti dzīvot latvieši (1921. gada 1. oktobri), Doles pagasta trūcīgie bērni (1921. gada 15. decembrī) u. c. materiāli.

Pret slimībām un skrandainību

Ar organizācijas pamatdarbību saistītām norisēm laikrakstā tika atvēlēta vislielākā vieta. 1920. gada jūlijā, aprakstot sadarbību ar Latvijas Iekšlietu ministrijas Sanitāro departamentu, atzīmēts, ka tīfa gadījumu skaits ievērojami samazinājies, arī pateicoties amerikāņu dezinfekcijas punktiem — varas iestādes katrā dzelzceļa stacijā pirms iekāpšanas vilcienā pieprasa «atutošanas aplieciņu», kurā teikts, ka īpašnieks konkrētā

No laikrakstā publicētajiem aprakstiem var gūt papildus priekšstatus par valsts pastāvēšanas sākuma gadiem. Materiāls no raksta autora privātā arhīva

vietā un laikā izgājis «pilnu dezinfekciju», turklāt apliecību «īpašnieks sarga tikpat cieši un vērīgi kā naudu un pasi».

1920. gada septembra nogalē amerikāņi konstatēja, ka lielākā daļa ar tīfu saslimušo evakuēta uz amerikāņu apgādātajām centrālajām slimnīcām, tomēr zemnieki dažkārt slēpj saslimšanas gadījumus, jo baidās no dezinficēšanas pasākumiem un slimnīcām vispār. Ar armijas palīdzību dezinfekcijas pasākumi tika veikti arī piespiedu kārtā. ARC izveidotās slimnīcas ziņoja, ka nāves gadījumu skaits samazinās, un liela nozīme ir ARC sagādātajām segām un drēbēm, kas ļauj likvidēt inficēto gultas veļu; ciņu ar epidēmiju atvieglo arī aukstā laika iestāšanās, tomēr miestu un sādžu piespiedu dezinficēšanas pasākumi vēl turpinās, un slimnīcas Daugavpilī, Rēzeknē, Ludzā, Poleščinā (Šķaunē), Dagdā, Kaunatā un Pasiēnē saņem no ARC papildu krājumus.

Kad vairāki tīfa gadījumi decembrī tika atklāti Rēzeknes apkārtnē, uz šīm vietām nekavējoties devās ARC virsnieks ar atūtošanas iekārtām un dezinfekcijas līdzekļiem, bet Ziemassvētkos ARC Rēzeknē trūcīgajiem bērniem organizēja svētku egles pasākumu, kurā izdalīja šokolādi, kakao un drēbes. Tajā piedalījušies ap 3000 bērnu. Interesanti un tēlaini aprakstīta izšķiršanās par pasākuma rīkošanu katoļu baznīcā kā vienīgajā lieluma ziņā piemērotajā telpā, kaut pasākumam nebija reliģisks raksturs. Detalizēti aplūkota pasākuma

norise un atsevišķu dalībnieku grupu uzvedība un attieksme: pieaugušie bijuši nopietni un apjukusi, daļa bērnu, it īpaši pēc saldumu kuponu izdalīšanas — blēdīgi, pamanoties saņemt vairākas dāvanas. Materiālu par ARC darbību Latgalē laikrakstā ir sevišķi daudz, jo novada stāvoklis pēc atbrīvošanas 1920. gada sākumā ilgstoši bija katastrofāls.

Atspoguļota organizācijas cīņa ar infekcijas slimībām arī citos Latvijas novados. 1921. gada 5. februārī Liepājas lazaretē noticis ARC atvadu pasākums, kurā tās vadītājs Aleksandrs Mežciems uzsvēris, ka amerikāņi snieguši palīdzību brīdī, kad cita atbalsta nav bijis un nāves gadījumu skaits lazaretē sasniedzis 4–7 dienā. 1921. gada martā ARC palīdzēja apturēt tīfa epidēmijas uzliesmojumu Irlavas skolā, izolējot slimniekus un apgādājot skolu ar medikamentiem, dezinfekcijas līdzekļiem, gultas veļu un drēbēm. Ārsts Etvuds Vitakers (*Whitaker*), kurš vadīja šo darbu, ar mašīnu atgriezies no Irlavas, apmēram 12 jūdzes no Jelgavas iestrēga dubļos un bija spiests meklēt palīdzību pie vietējā zemnieka, kurš raksturots kā «pavecāks vīrs, pliku galvu, robusts un dzīvespriecīgs — pilnīgi atšķirīgs no tā, kāds varētu izskatīties amerikāņu fermeris tik agrā rita stundā». Zemnieks kopā ar trim saviem puisiem un diviem zirgiem divās stundās izvilcis mašīnu no dubļiem, bet, kad ārsts piedāvājis samaksu, no tās atteicies — vienīgi pateicies ARC par tās darbību Latvijā un viņa dzimtajā novadā. Kad Vitakers lūdzis viņu nosaukt savu vārdu, izrādījies, ka tas ir Kārļa Ulmaņa brālis. 1920. gada vasarā dizentērija uzliesmoja Liepājas apkārtnē (Durbē, Priekulē un Rucavā), tika konstatēti 30 nāves gadījumi, un ARC Liepājas nodaļa tad izveidoja slimnīcas Priekulē (ar 35 gultām) un Rucavā. 1921. gada vasarā Rucavā un apkārtnē pagastos organizācija aktīvi cīnījās ar bērnu masveida saslimšanu ar kašķi un anēmiju.

1921. gada 27. februārī Rīgā, piedaloties Latvijas valdības pārstāvjiem Kārlim Ulmanim un Zigfrīdam Meierovicam, tika atklāts Brīvības cīņās kritušo karavīru bērnumams, kam amerikāņi bija nodrošinājuši visu nepieciešamo. Atklāšanā klātesošajiem 96 bērniem apģērbs bija darināts ARC apgādātajās LSPK «šūšanas istabās», ieskaitot no segām šūtos mēteļus. Tas bija pēc skaita jau 28. bērnumams Rīgā, ko apgādāja amerikāņi, un kopumā 2727 bērni saņēma drēbes, zāles, traukus, gultas veļu, segas un citas nepieciešamas lietas.

Organizācija piedalījās arī kara laikā bez vēsts pazudušo tuvinieku meklēšanā. ARC Jelgavas nodaļas vadītājs Ernsts Makkafrījs (*McCaffrey*) 1920. gada pavasarī informēja, ka, izpildot pieprasījumus no ASV, nodaļa atradusi radniekus 14 ģimenēm, un atbalsts tika turpināts: 1920. gada vasarā atrasta Zirupu ģimene Skrundas pagasta Dzelgaļos, kuras kontaktus meklēja viņu ASV dzīvojošā meita.

Viens iekāpis ragavās, lai parādītu ceļu, un brauciena laikā «izklaidējis» raksta autori ar stāstiem par apkārtnes mežos mītošajiem «vilkiem un bandītiem»

Misijas braucieni

Svarīgas un interesantas ir *The Red Cross Bulletin* publikācijas par komandējumiem uz provinci. 1920. gada maijā aprakstīts divu amerikāņu virsnieku brauciens automobili uz «dvīņu pilsētām» Jēkabmiestu un Krustpili tīfa epidēmijas uzliesmojuma dēļ – ARC darbinieki veduši vakcīnas 10 000 cilvēkiem: «vienīgajam ārstam dvīņu pilsētās praktiski nav ekipējuma, vienīgajā aptiekā nav krājumu, izņemot pusunci (1 unce ~28 grami) joda tinktūras un nedaudz papīra apsēju». Amerikāņi uzreiz vakcinēja 1500 cilvēku, pēc viņu prasības tika ieviesta karantīna un stingra vakcinēšanas apliecību pārbaude iebraucējiem. Jūlijā organizēts 16 dienas ilgs «palīdzības vilciena» brauciens pa Latgali, jo šeit zeme lielākoties apstrādāta, iedzīvotājiem ir pietiekami daudz pārtikas, taču ļoti trūkst apģērba un zāļu. «Izņemot lielākās pilsētas, nav ārstu, un arī tie īstenībā ir «virieši žēlsirdīgās māsas ar nelielām zināšanām medicīnā un ķirurģijā», bet sešu kara gadu rezultātā radītie postījumi gar Daugavu ir «gan drīz tikpat pilnīgi kā Ziemeļeiropā».

Daugavpils palīdzības stacijas vadītājs kapteinis Rejs Makhenrijs (*Machenrey*), kurš Ilūkstes apriņķī bija izdalījis drēbes trūcīgajiem un parāli Latvijas valdības pārstāvji turpat bija dalījuši pārtiku, 1921. gada sākumā uzskatīja, ka Latgale ir karā visvairāk cietušais reģions Latvijā, postījumu ziņā precīza «Ziemeļfrancijas kopija». Lielākā iedzīvotāju daļa dzīvojuši savu nopostīto māju pagrabos vai kara laika dzelzsbetona bunkuros. Savukārt ārsts kapteinis Viktors de Somoskojs (*de Somoskeoy*) atzina, ka tieši dienvidaustrumu Latvija, nevis Ziemeļfrancija vai Beļģija, kā pieņemts uzskatīt, ir «vispilnīgāk izpostītā Eiropas teritorija». Viņš rakstīja: «Ja izbrauc uz ziemeļiem no Daugavpils, var redzēt daudzas kara zīmes – izpostītas mājas, lielu daudzumu dzeloņstieplu, ierakumus, zemnīcas, artilērijas pozīcijas un visus citus modernā kara atribūtus. Tālāk uz ziemeļiem tajā pašā virzienā redzamas pilnīgi līdz ar zemi nolīdzinātas sādžas, kurās nav palicis neviens nams. Aizvadītajos trīs gados šie cilvēki nevarēja izdarīt neko, lai tos atjaunotu. Šajā laikā nelaimīgie dzīvojuši vecos ierakumos un bumbu izraktās zemnīcās, ēduši rupju maizi, ko paši pagatavo no koku mizām, kā arī ogas un riekstus, ko var salasīt mežos. Esmu redzējis izpostītās Francijas, Beļģijas un Polijas teritorijas, bet, domāju, nekur postījumi nav tik pilnīgi kā šajā Latvijas daļā. Pirms Amerikas Sarkanā Krusta ierašanās šie cilvēki bija zaudējuši jebkādu cerību; viņi bija samierinājušies ar likteni un nespēja noticēt savām acīm, kad ARC ar saviem krājumiem ieradās palīdzēt. Cilvēki bija skrandās, daudzi bērni bija praktiski kaili.»

Izdevumā publicēti arī vairāki ziņojumi par misijas pārstāvju veiktajiem ceļojumiem ārpus Latvijas vai tās robežu tuvumā. Divi amerikāņu virsnieki, kapteinis Džons Vitnijs (*Whitney*) un

leitnants E. Lomedjū (*L'Hommedieu*), 1920. gada aprīlī trīs dienās no Daugavpils ieradušies Rīgā ar motorlaivu *Paula*, kas gājusi ar ātrumu piecas jūdzes stundā, ceļā šķērsojot «Latvijas, Lietuvas un Polijas bruņotās robežas». Tēlaini aprakstīta amerikāņu ierašanās lietuviešu «blokhauzā», lūdzot vecāko virsnieku nodrošināt laivai ar ASV un ARC karogu neaizskaramību tālākajā ceļā. Aprakstā minētas Daugavas krastos redzamās Pirmā pasaules kara ierakumu līnijas, artilērijas izpostītās «pilis un cietokšņi», īpašu uzmanību pievēršot Kokneses pilsdrupām. Vērtīgs ir arī kāda ARC pārstāvja Stīvija ziņojums par braucieni no Rīgas uz Berlīni 1921. gada sākumā, uzsvērot, ka tam nepieciešama pacietība, pieklājība un apmēram 2000 Vācijas marku.

Braucieni pa nesen atbrīvoto Latgali amerikāņiem varēja būt visnotaļ eksotiski. 1921. gada novembrī, saņēmusi atļauju, zirgus un ragavas Daugavpils komandantūrā, ARC ierēdne Moda Bareta (*Barrett*) ar apģērbu kravu devās uz Stelles pagastu Lietuvas pierobežā, nejauši kļūstot par viesi latviešu kāzās. Vēlāk viņa tēlaini aprakstīja pieredzēto. Baretu pavadīšie karavīri nav runājuši pat vāciski un nav arī zinājuši, kā nonākt galamērķī. Braukuši pa slideniem ceļiem, pāri kara laika frontes ierakumu līnijai, cauri dzeloņstieplu aizžogojumiem. Pēc brauciena visas dienas garumā jau vēl pievakarē braucēji uzdūrušies divu latviešu karavīru sargpostenim. Abi, par laimi, runājuši vāciski, viens iekāpis ragavās, lai parādītu ceļu, un brauciena laikā «izklaidējis» raksta autori ar stāstiem par apkārtnes mežos mītošajiem «vilkiem un bandītiem». Nakti amerikāniete pārlaidusi kādā lauku mājā «ar sirsniņo latviešu viesmīlību», kur jau otro dienu notikušas kāzu svinības. Nosalusi un izsalusi viešņa ievesta istabā, kur pie galda sēdējuši ap 25 viesi, bet pēc vakariņām viņai ierādīta viena no divām gultām vienīgajā guļamistabā, kuras otrā stūrī gulējis jaunais pāris, savukārt pārējie viesi, ietinušies segās, pārlaidusi nakti uz grīdas blakus istabā. No rīta, atrazdamās «agonijā no dažādu insektu kodieniem», amerikāniete paēdusi brokastis (aknu desu un vodku). Kāzu viesi devušies prom, bet jaunais vīrs no viņas atvestās drēbju kaudzes izvēlējies sev «uzliekamo apkakli» (*dickie collar*): ar saītītēm zem virsdrēbēm piesienamu šķietami smalka krekla daļu ar apkakli kā dekorāciju. Vēlāk amerikāniete sasniegusi jūdži attālo pagasta centru, kur izdalījusi atvestās drēbes 200 bērniem, un katrs saņēmis vismaz trīs apģērba gabalus.

Citā reportāžā par braucieni 1921. gada vasarā kopā ar ārstu de Somoskoju uz Daugavpili Moda Bareta min darbībai nepieciešamos kukuļus (degvīnu un cigaretes), siltās drēbes u. c. lietas, ieskaitot «lokanu mugurkaulu». Viņa slavē sava pavadona veiklību, kurš ar draudiem par atlaišanu krievu, vācu un angļu valodā panācis, ka dzelzceļa ierēdņi viņiem piešķir vietas pirmās klases vagonā, lai arī kupejā bijušas tikai divas cietas koka sēžamlāvas un mazs lukturis ar degošu sve-

Pastā blakus ierastajiem lūgumiem pēc palīdzības un darba bijis neparasts piedāvājums no divām «jaunām meitenēm», kas vēlas iepazīties

Vairāk par Amerikāņu Sarkanā Krusta darbību Latvijā skat.: Ēriks Jēkabsons. *Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.—1922. gadā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2018.

ci. Ceļus, dzīvojamās ēkas, «viesnīcas», upju šķērsošanu ar plostu (jo nav tiltu), kura virves jāvelk ar rokām, Moda novērtējusi kā šausmīgus, taču ārstu un vietējo māsu kompetenci un darbu atzinusi par teicamu. Ārsts de Somoskojs 1921. gada novembrī arī uzrakstījis aizkustinošu liecību par pieredzēto braucienā uz Daugavpili. Proti, viņš apžēlojies par vilcienā iekāpušu zemnieci, kurai padusē bijis kviecošs sivēns, bet pie rokas mazs bērns. Uzzinājis, ka viņa dodas uz Rēzekni, ārsts aizdevis sievietei savu vienīgo segu, lūdzot to pēc tam atstāt uz viņa vārda viesnīcā Rēzeknē. Amerikānis bijis pārsteigts, kad pēc trim dienām atklājis, ka solījums izpildīts, jo tikai vēlējies pārliecināties par sievietes godīgumu.

Vietējās tradīcijas

Interesantas ir *The Red Cross Bulletin* publicētās liecības par Latvijā sastopamajām ierazām, kas bagātās lielvalsts pilsoņiem likušās divainas. Amerikāņiem šķitusi apgrūtināša Latvijā tolaik sastopamā tradīcija — uzciņājot kādu draugu ar cigareti no savas metāla etvijas, ipašnieka pienākums bija iegravēt tajā uzciņātā drauga parakstu. Tādēļ amerikāņu etvijas te esot aprakstītas ar «divainiem, neizrunājamiem vārdiem», jo «šķiet, ka amerikāņiem ir visas cigaretes Latvijā», taču etvija «tiešām kalpo kā pase, jo uz tās esošo vārdu kolekcija darbojas kā rekomendācija».

Tabakas trūkums tolaik bija aktuāls. 1920. gada jūlijā atzīmēts, ka amerikāņiem no Parīzes atsūtītos un Latvijas armijai atdotos zelējamās tabakas krājumus «kopš 1914. gada tabakas trūkumā dzīvojošie» latviešu karavīri iemanījušies pārveidot smēķējamā tabakā, to sagriežot gabalos un pēc tam izžāvējot uz lēnas uguns.

Amerikāņus pārsteigusi arī rīdzinieču iepazīšanās metode: 1920. gada 10. jūlijā atzīmēts, ka iepriekšējās dienas pastā blakus ierastajiem lūgumiem pēc palīdzības, darba, piedāvājumiem kļūt bagātiem, investējot ipašumos Jūrmalā u. c., bijis neparasts piedāvājums no divām «jaunām meitenēm», kas vēlas iepazīties ar «diviem izskatīgiem, vāciski runājošiem amerikāņiem vienīgi nolūkā uzlabot savu angļu valodu», norādot tikšanās vietu Ķeizardārzā, kā arī laiku un «identifikācijas zīmes» — vienai meitenei bize, otrai «mati uzveidoti augšup». Vēl 1921. gadā laikrakstā nopietni spriests par to, kāpēc vietējie vienīgi ārkārtas apstākļos dzīvo pirmajā vai otrajā stāvā, dodot priekšroku augstākiem stāviem. Balstoties uz rīdzinieku skaidrojumu, secināts, ka iemesls ir acīmredzams, jo pēdējos septiņos gados pilsētā notikušas daudzas ielu cīņas, un to laikā vienīgi augststāvos ir drošība «no granātām un šauteņu uguns».

Dažas amerikāņu tradīcijas savukārt pārsteidza vietējos iedzīvotājus. 1920. gada maijā ar labirdīgu humoru avīzē pieminēta rīdzinieku neizpratne par amerikāņu beisbolu, ko izteikusi kāda «krievu madmazole», «mazā dāma ar buldogu, kas vērts ap 1500 Latvijas rubļu», bet 1921. gada

sākumā laikraksts puda Rīgas amerikāņu sajūsmu par iespēju noskatīties *Fox Film* kompānijas filmu *Aladīna burvju lampa*, jo «amerikāņu mākslas filmas, tāpat kā viss cits amerikāņiem, ir tik ļoti daudz labāks par Eiropas produktu, ka ir grūti izdarīt jebkādu salīdzinājumu». Tiesa, pausts arī sarūgtinājums par traucējošajiem filmas subtitriem krievu, latviešu un vācu valodā.

Tā paša gada februārī laikrakstā skaidrota Rīgā lietoto valodu situācija. Pilsētā runā neskaitāmās valodās, taču dominē trīs — latviešu, krievu un vācu, turklāt «šajā pasaules malā gandrīz ir nerakstīts likums, ka katram jāspēj runāt vāciski», tāpēc misija Baltijas valstīs «koncentrē domas» uz vācu valodu kā «universālu» sazināšanās līdzekli.

Netrūka arī kuriozo gadījumu. 1920. gada augustā—septembrī Rīgā viesojās ASV kara kuģis *Broome*. Laikrakstā atzīmēts: latviešu iedzīvotāji domājuši, ka kuģis ir dāvinājums topošajai Latvijas kara flotei, jo tas krastmalā piestājis pie ARC noliktavām, kur parasti izkrauti izdalīšanai domātie krājumi, un amerikāņiem nācies ar tulka palīdzību paskaidrot, kas īsti notiek. Organizācijas Liepājas nodaļas vadītājs Viktors Vandervorts (*Wandervoort*) 1921. gada pavasarī rakstīja, ka ARC nosaka modi starp nabadzības maktajiem Baltijas valstu iedzīvotājiem, turklāt, salīdzinot situāciju ar 1920. gadu, kad visvairāk pieprasīta bijusi apakšveļa, vērojamas arī dzīves uzlabošanās pazīmes — amerikāņu iepirkumu somas tiek pāršūtas par spilgtām bērnu drēbēm, no tām izgatavo arī kabatlakatus un sieviešu cepures, segas izmanto mēteļiem, bet sievietes, kuras «vēlas uzsvērt savu individualitāti», tērpijas no amerikāņu miltu maisu auduma šūdinātās blūzēs.

Vēsturiska vērtība

1922. gada 1. janvārī ARC misijas vadība informēja, ka 15. decembrī iznācis pēdējais laikraksta numurs un tas saistīts ar misijas darbības sašaurināšanu — pāreju vienīgi uz bērnu aprūpes programmas īstenošanu un ar ievērojamu personāla samazināšanu. Līdz ar to zuda izdevuma pastāvēšanas jēga, jo viens no tā uzdevumiem bija uzturēt saites starp bijušajiem un esošajiem misijas darbiniekiem.

Ar laiku *The Red Cross Bulletin* izrādījās nozīmīgs vēstures avots, kurā fiksēti «laikmetu grieži» gan Latvijā un pārējās Baltijas valstīs, gan arī Krievijā un Somijā. Pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados amerikāņu misijas, starp kurām ARC bija viena no galvenajām, veidoja būtisku un nozīmīgu Rīgas, arī citu pilsētu sabiedrības un tās elites daļu. Amerikāņu pārstāvniecība Rīgā skaitliski bija daudz lielāka nekā britiem un frančiem, te pastāvīgi darbojās vismaz 60–100 cilvēku liela amerikāņu «kolonija». Viņu redzējums, ievērojot arī ARC misijas lomu milzu kara postījumu apstākļos, ir būtisks, pat ja subjektīvs «skats no malas», kas ļauj papildināt priekšstatus par notikumiem Latvijā valsts pastāvēšanas sākumā. ■

Sarma Kļaviņa

Simtgadē joprojām pilnīgākā

Latviešu valodas vārdnīca tapa valodnieku kopdarbā ar tautu

Sarma Kļaviņa ir *Dr. philol.*, LZA goda doktore. Latvijas Universitātē docējusi vispārīgo valodniecību, valodniecības vēsturi, kvantitatīvo lingvistiku un citus kursus. Publicējusi grāmatas *Valoda kā sistēma*, *Valodas daba*, *Latviešu valodas pētnieki: no klaušu laikiem līdz savai valstij*, *Latviešu valodas inversā vārdnīca*, *Statistika valodniecībā*. Pētī Jāņa Endzelīna dzīves gājumu.

1923. gada pavasarī no Valstspārīru spiestuves Rīgā izlaida valodnieku Kārļa Milenbaha un Jāņa Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* pirmās četras burtnīcas, bet pēdējā, četrdesmit piektā, iznāca 1932. gada beigās. Burtnīcas vēlāk tika apvienotas četros sējumos, kuru kopējais apjoms ir 3758 lappuses. Pēc tam Jānis Endzelīns un Edīte Hauzenberga-Šturma sagatavoja papildinājumus un labojumus 19 burtnīcās, kas apvienotas un izdotas divos papildsējumos (1934–1946).

Vārdnīca ir neparasta. Latviešu vārdi izdevumā gan tulkoti vācu valodā, gan skaidrotas to nozīmes (arī vācu valodā), raksturota pareizrūna, daļai vārdu norādīta arī cilme jeb etimoloģija. Vārdnīcā iekļauti ne tikai rakstu valodas vārdi, bet arī apvidvārdi un vecvārdi, bet ne svešvārdi. Vārdu nozīmes atklājas citātos no folkloras, sarunvalodas, periodikas un daiļliteratūras. Samērā bagāts ir arī frazeoloģismu klāsts.

Tā joprojām ir pilnīgākā latviešu valodas vārdnīca. Sešos sējumos ir tulkoti, skaidroti un raksturoti 132 718 vārdi. Literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts rakstīja, ka tajā «ir ieguldīts mūsu valodas vārdu krājums savā plašumā un variācijās», un tas ir atzīstams par visas tautas darinājumu, «pie kā dalība katram latvietim no lasīt nepratēja vistumšākajā Latvijas kaktā līdz augsti mācītam zinātniekam». Šis krājums «ir gadu-

simteņu darinājums, kam saknes sniedz as indo-eiropiešu pirmlaikos, dzīvs organisms, kas zaru zariem plešas tālāk». ¹ Taču tas viss bija jāsavāc, jāsakārto un jāapraksta valodniekiem.

Priekšvēsture

Pirmā latviešu valodas vārdnīca ir 1638. gadā Rīgā izdotā Georga Manceļa vācu-latviešu vārdnīca *Lettus (Latvietis)*, kas domāta vācbaltiešiem latviešu valodas apgūšanai. Līdzīgam nolūkam paredzētas arī 18. gadsimta 2. pusē izdotās vārdnīcas. Nozīmīgākā no tām ir Gotharda Frīdriha Stendera *Lettisches Lexikon (Latviešu leksikons, 1789)*. Katra izdevuma vārdu krājums secīgi ieplūst nākamajās. Kopš 19. gadsimta vidus mums ir arī pašu latviešu, to skaitā Krišjaņa Valdemāra vadībā, veidotas vārdnīcas.

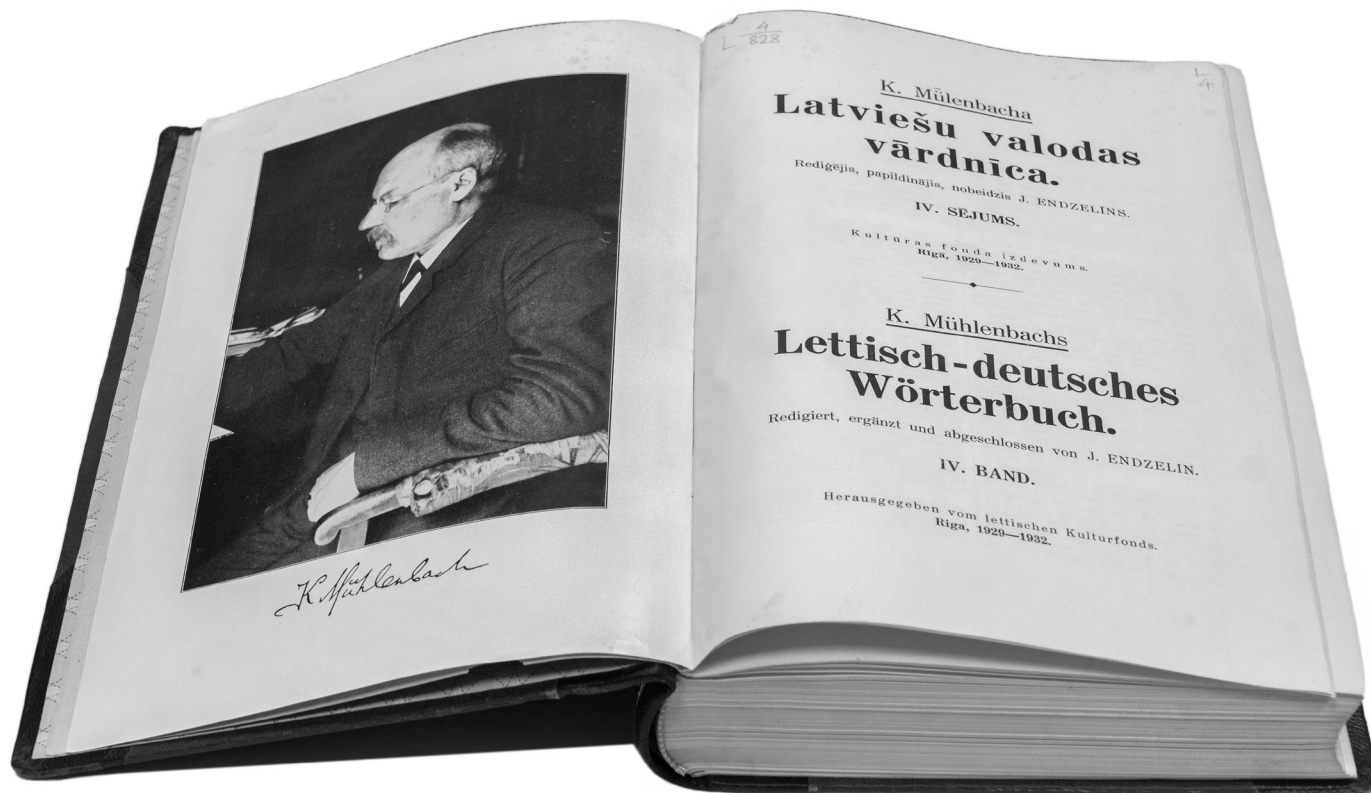
Radītāji

1872. gadā Rīgā iznāca biskapa Karla Kristiāna Ulmana *Lettisches Wörterbuch (Latviešu vārdnīcas)* pirmā (latviešu-vācu) daļa. ² Dedzīgais jaunlatvietis Kronvaldu Atis, pozitīvi vērtēdams šo vārdnīcu, toreiz rakstīja: «Daudz rokām būs, ko rosīties, iekām mūsu valodas pilnīgā vārdnīca kļūs sagatavota. Mums jālidz tos vārdukus salasīt un sakrāt, kuru šai grāmatā vēl trūkst, un jāuzrāda, kur kāds vārds nav itin pareizi iztulkots jeb kur kāda cita kļūda atronama.» ³ Pēc šī aicinājuma no 1876. gada līdz Pirmā pasaules kara sākumam Rīgas Latviešu biedrības Rakstu krājumos publicēti tautas iesūtītie vārdi.

Rakstu krājumu redaktors no 20. gadsimta sākuma bija Rīgas Aleksandra ģimnāzijas vācu valodas virsskolotājs Kārlis Milenbahs. Viņš pats latviešu vārdus jau krāja, strādādams par skolotāju Talsos un vēlāk Jelgavā, darbā iesaistīdams arī ģimeni – sievu, abus dēlus un brāli. 1900.–1902. gada vasaras brīvdienās viņš kopā ar divdesmit gadus jaunāko Tērbatas Universitātes klasiskā filoloģijas un slāvistikas studijas beigušo Jāni Endzelīnu (vai arī katrs atsevišķi) apceļoja Vidzemi un Kurzemi, lai vāktu latviešu valodas materiālus. Tie noderēja gan vārdnīcai, gan latviešu valodas gramatikai, ko bija uzņēmies rakstīt Endzelīns.

Milenbahs sāka no darba brīvajā laikā krāt vārdus un tos aprakstīt. Diemžēl mēģinājumi iegūt finansiālu atbalstu, lai varētu samazināt stundu slodzi ģimnāzijā, bija neveiksmīgi. Pēterburgas Zinātņu akadēmijas stipendiju 1905. gadā Milenbaham nepiešķīra, kaut arī viņu bija rekomendējuši ievērojami krievu akademiķi. Atteikuma iemesls bija tas, ka Milenbaha gatavotajā vārdnīcā vārdu nozīmju skaidrojumi bija vācu, nevis krievu valodā.

1904. gada 23. aprīlī Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā tika nodibināta Valodniecības nodaļa ar Milenbahu priekšnieka amatā. No 1910. gada beigām līdz Pirmā pasaules kara sākumam tās biedri ik nedēļu ceturtdienu vakaros

Kārļa Milēnbaha un Jāņa Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* 4. sējums. 1932. gada izdevums. Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums. Fotogrāfs — Valters Lācis

pulcējās un apsprieda arī vārdnīcā liekamos vārdus.

Diemžēl Pirmā pasaules kara bēgļu gaitās Igaunijā Milēnbahs saslima ar plaušu karsoni un 1916. gada 27. martā nomira.

Kā liecina Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti⁴, 1921. gada rudenī un ziemā Milēnbaha dēli Kārlis un Fēlikss Izglītības ministrijai līdz ar visām autortiesībām pārdeva vārdnīcas materiālus — 66 burtnīcas ar apmēram 15 tūkstošiem lappušu (ieskaitot tukšās un pazudušo piecu burtnīcu lappuses). Par pirkumu Izglītības ministrija Milēnbaha dēļiem samaksāja 500 tūkstošus rubļu. Pirkšanas un pārdošanas līgums noteica, ka, vārdnīcu izdodot, tā jānosauc par Milēnbaha vārdnīcu un viņš jāmin kā tās pirmais un galvenais sastādītājs.

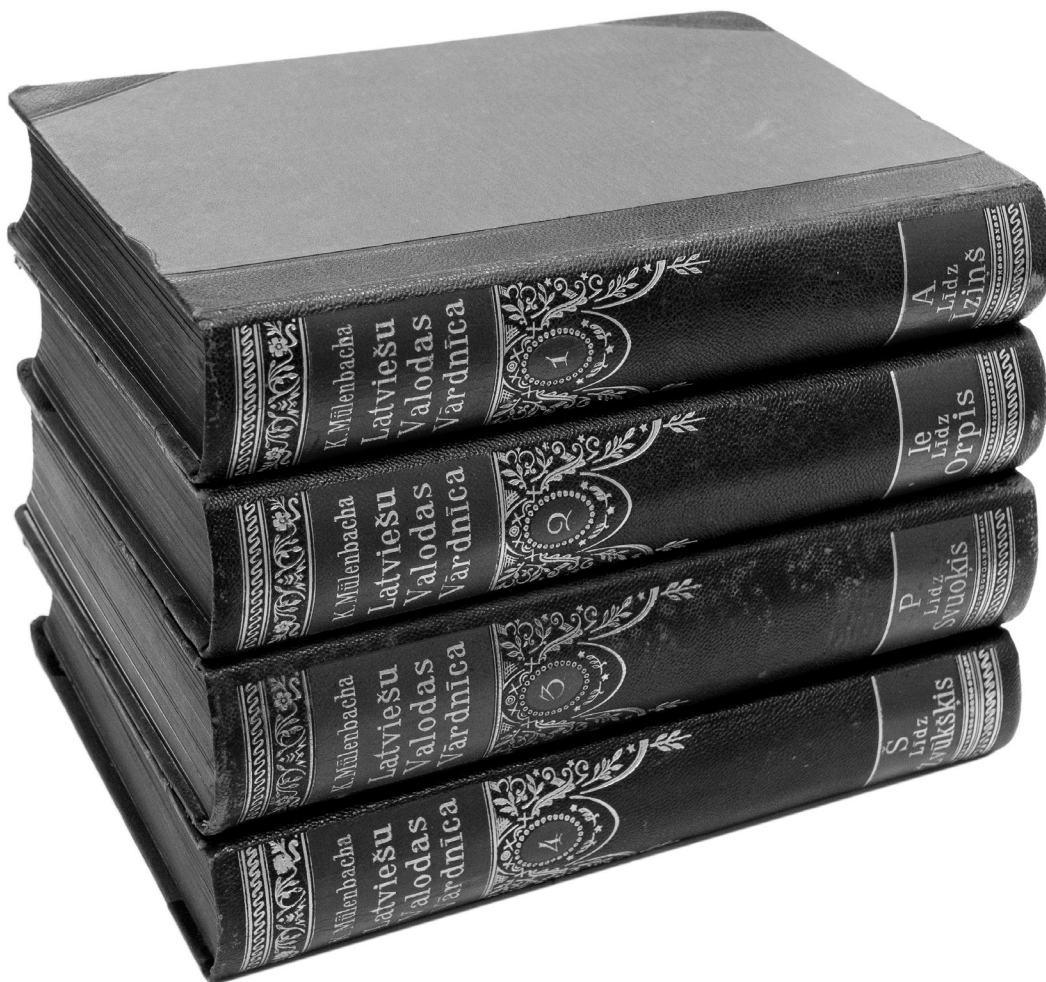
Izglītības ministrija jau 1921. gada oktobrī darbu ar vārdnīcas materiāliem uzticēja Endzelīnam. Viņš tūlīt vairākos laikrakstos un žurnālos publicēja «Uzaicinājumu latviešu vārdnīcas lietā» un lūdza «visus latviešu valodas draugus nākt šai grūtajā darbā talkā un piesūtīt visus vārdus, kas tiem izliekas maz pazīstami». Profesors arī rūpīgi pamācīja, kā vārdi rakstāmi, kā apzīmējama izruna, ieskaitot intonācijas, kā skaidrojama nozīme (ar veseliem teikumiem, kuros vārds lietots, un, ja iespējams, ar tulkojumu). Protams, viņš lūdza norādīt tās personas dzimto pagastu, no kuras

vārds dzirdēts. «Kam tas iespējams, to lūdzu man vārdus personīgi nodot: Rīgā, Ģertrūdes ielā 3, dzīv. 28. Esmu tam nolūkam runājams svētdienās, 9—12 no rīta,» uzaicinājumā rakstīja Jānis Endzelīns.

Profesora vadībā 1922. gada 13. oktobrī darbu atjaunoja Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļa, kas apsprieda vārdus ar sākumburtu «a», to nozīmes, izrunu un lietojumu. Gada beigās vārdnīcas pirmā burtnīca bija sagatavota drukāšanai.

Tad Endzelīns vārdnīcas veidošanā iesaistīja jaunās Latvijas Augstskolas (vēlākās Universitātes) baltu filoloģijas studenti Editi Hauzenbergu (1901—1983), kas vācu valodā runāja no agras bērnības. Viņa kopā ar Endzelīnu iestrādāja visas Milēnbaha burtnīcās vajadzīgos labojumus un papildinājumus, kā arī sarakstīja vārdnīcas daļu pēc vārda «patumšs», kas ir pēdējais Milēnbaha ierakstītais vārds.

Šī milzīgā kopdarba tapšanu spilgti atspoguļo vārdnīcas manuskripta daļas, kas glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu lasītavā un Rakstniecības un mūzikas muzeja krājuma Raiņa kolekcijā. Šķirkļus ar violetu zīmuli vai tinti ir rakstījuši Hauzenberga, bet Endzelīns pievienojis papildinājumus un labojumus ar pelēku zīmuli. Pats Milēnbahs rakstījis ar melnu vai zilu tinti. Vārdu cilmes jeb etimoloģis-

Kārļa Milēnbaha un Jāņa Endzelīna *Latviešu valodas vārdnīcas* izdevums četros sējumos. 1929. — 1932. gada izdevums. Latvijas Nacionālās bibliotēkas krājums. Fotogrāfs — Valters Lācis

kās norādes ir ierakstījis Endzelīns. Milēnbaha, Endzelīna un Hauzenbergas rokraksts un katram ierasto rakstāmriku lietojums uzskatāmi liecina par viņu atsevišķo devumu vārdnīcas izveidē.

Endzelīns vārdnīcas IV sējuma gala vārdos 1932. gadā ir rakstījis: «Tūliņ pēc viņa [Milēnbaha — S. K.] man godam jāmin sava uzticamā un sapratīgā palīdzība un bijusi klausītāja Ēdīte (sic!) Hauzenberga-Šturma. (..) Viņas vārds, ja vien viņa pati to vēlētos, būtu minams uz šā darba titullapas blakus manējam.» Diemžēl E. Hauzenberga-Šturma to nevēlējās, nav zināms, kāpēc. Vēlāk papildinājumu un labojumu sējumi gan ir izdoti ar viņas un Endzelīna vārdu.

Tāpat vārdnīcu veidoja trīs valodnieki — Milēnbahs, Endzelīns un Hauzenberga-Šturma. Tas bija apbrīnāms vērts kopdarbs ar tautu vairākās paudzēs.

Talcinieki

«Vārdu talkās» vienā no Rīgas Latviešu biedrības nama zālēm desmit gadus — no 1922. gada 13. oktobra līdz 1932. gada 24. novembrim — cilvēki pulcējās katru ceturtdienu precīzi laikā no plkst. 6 līdz 8 vakarā.⁵

Kā rāda Valodniecības nodaļas sēžu protokolli, desmit gados notikušajās 309 sēdēs pavisam ir

piedalījušās 208 personas, un katra pārstāvējusi savu dzimto vai bērnības novadu, kura valodu labi zināja. Sēdes apmeklēja arī Čehijas, Lietuvas un Vācijas valodnieki, kad viņi bija ieradušies Rīgā, lai noklausītos Endzelīna lekcijas.

Valodniecības nodaļas sēdes RLB namā bija nozīmīga parādība galvaspilsētas kultūras dzīvē; par to liecina dalībnieku atmiņu stāsti. «Mēs jau liels bars bijām no visas Latvijas. Sēdes vadīja pats profesors Endzelīns kopā ar Frici Adamoviču, kas bija viņam kā sekretārs. Bet istā sekretāre bija E. Hauzenberga-Šturma, viņa jau iepriekš sastādīja iztaujājamo vārdu sarakstu. Profesors Endzelīns sauca priekšā vārdus, un tie, kam minētais vārds bija pazīstams, atsaucās un paskaidroja nozīmi.»⁶

Materiālus vārdnīcai Jānis Endzelīns saņēma arī pa pastu no dažādām Latvijas vietām.

Tiklīdz bija gatavs vārdnīcas teksts apmēram 80 lappušu burtnīcai, tas tika nodots iespiešanai. Endzelīns uzskatīja, ka nav iespējams paredzēt, vai vēlāk neradīsies tādi politiskie un saimnieciskie apstākļi, kas vārdnīcas iespiešanu varētu apgrūtināt vai pat aizkavēt. Par godu pēdējās burtnīcas vārdu apspriešanas nobeigumam un pateicībā talciniekiem Endzelīns Rīgas Latviešu biedrībā sarīkoja skaistas svinības — *Apvārdības*.

¹ Teodors Zeiferts. *Latviešu rakstniecības vēsture*, 3. daļa. Rīga: A. Gulbis, 1925. 506. lpp.

² Carl Christian Ulmann. *Lettisches Wörterbuch. Erster Theil. Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Rīga, 1872.

³ Kronvalda Atis. *Dr. Ulmana latviešu valodas vārdnīca. Kopoti raksti*, 1. sēj. Rīga: Valters un Rapa, 1937. 480.—481. lpp.

⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk — LVVA), 1632. fonds, 2. apraksts, 794. lieta, 1., 2. lapa.

⁵ Piedalījās ne tikai tā laika valodnieki, piemēram, Anna Ābele, Ernests Blese, Jānis Kauliņš, Pēteris Kīkauka, Jēkabs Lautenbahs, Pēteris Šmits, Jēkabs Velme, bet arī baltu filoloģijas studenti vai studijas beigušie: Ancītis Augstkalns, Krišjānis Ancītis, Eduards Adamsons, Jānis Bičolis, Kārlis Draviņš, Osvalds Freimanis, Rūdolfs Grabis, Pēteris Ozoliņš un citi. Sēdēs aktīvi darbojās ļoti daudz skolotāju, piemēram, Bebru Juris, Indriķis Čirulis, Alvis Klēbahs, Eduards Ozoliņš, Aleksandrs Ramāns, Kārlis Rinkužs, arī rakstnieki (Apsīšu Jēkabs, Antons Austrīņš, Jānis Grīns, Jēkabs Janševskis, Atis Keniņš u. c.), publicisti Āronu Matīss un Oto Nonācs, ārsti Pēteris Perlbahs un Pēteris Dreimanis, teologi Kārlis Freidenfelds, Fricis Milenbahs un Pēteris Strods, inženieri, piemēram, Miķelis Tamužs, ierēdņi un namsaimnieki (Jēkabs Līdaka, Jānis Zāgers).

⁶ Alma Lūse. *Profesors Endzelīns manā dzīvē. Jānis Endzelīns atmiņās, pārdomās, vēstulēs*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1999. 133. lpp.

⁷ Juris Alunāns. *Latviešu valodas vārdnīca (Lasītāja piezīmes)*. *Latvis*, 1925, 17. dec., 29. dec., 20. dec.

⁸ Jānis Endzelīns. «Latviešu valodas vārdnīcas» lietā. *Latvis*, 1926, 6. janv.

⁹ Jānis Endzelīns. *Darbu izlase*, III sēj. 1. daļa. Rīga: *Zinātne*, 1979. 422. lpp.

¹⁰ Alvis Augstkalns. *Mūsu valoda, viņas vēsture un pēitāji*. Rīga: Valters un Rapa, 1934. 28. lpp.

¹¹ LVVA, 235. fonds, 15. apraksts, 550. lieta, 5. lapa.

¹² *Album Academicum des Polytechnikums zu Riga, 1862—1912*. Rīga: *Jonck und Poliewsky*, 1912. 527. lpp.

¹³ LVVA, 4536. fonds, 1. apraksts., 114. lieta.

Kulšanas talku noslēgumu taču latvieši mēdza saukt par apkūlibām.

Kad iznāca vārdnīcas 4. sējums, profesors gala vārdos pateicās visiem palīgiem un darba veicinātājiem. Šo personu uzvārdi kopā ar viņu dzimtas vietas norādi blīvā rindā seko cits citam un aizņem veselu lielās vārdnīcas lappusi.

Atsauksmes

Vārdnīcas lietotāji uzslavas, kritiku un vēlmes rakstiski sāka paust drīz pēc tās pirmo burtnīcu saņemšanas un turpināja to darīt arī pēc pēdējās burtnīcas iznākšanas. Latvijā, Lietuvā, Vācijā, Itālijā un Francijā no 1923. līdz 1933. gadam ir publicēti apmēram pussimts atsauksmju, lielākā daļa no tām ir ziņojumi un nelieli apskati, bet recenziju ir mazāk.

Latvijā par atsevišķām burtnīcām vai sējumiem tolaik rakstīja publicists Āronu Matīss, pedagogs Bebru Juris, baltists un literatūrzinātnieks Jānis Bičolis, valodnieks Ernests Blese, jurists un diplomāts Kārlis Ducmanis, skolotājs Aleksandrs Skuja, rakstnieks un literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts, valodnieks Jānis Zēvers (par vārdu etimoloģiju) un vēl citi. Bija arī divi autori, kas akurāti vēltija uzmanību katrai iznākušajai burtnīcai, — Līgotņu Jēkabs un Juris Alunāns.

Rakstnieks, žurnālists, literatūrzinātnieks Līgotņu Jēkabs (īstajā vārdā Jēkabs Roze) vairākos preses izdevumos, piemēram, *Jaunākajās Ziņās*, *Kultūras Vēstnesī* un literāriski zinātniskajā mēnešrakstā jaunatnei *Jaunības Tekas*, sniedza nelielus, cildinošus vēstījumus grāmatu apskata sadaļās.

Toties lasītājs Juris Alunāns laikrakstā *Latvis* un *Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā* publicēja ļoti rūpīgus un profesionāli pamatotus rakstus par visām 45 burtnīcām un pat par 4. sējumā ievietoto kļūdu labojumu. Šī lasītāja piezīmēm, kas ievietotas laikraksta *Latvis* 1925. gada trīs numuros⁷, Endzelīns vēltija veselu rakstu *Latviešu valodas vārdnīcas lietā*.⁸ Viņš atzina: «Pagājušā gada *Latvi* par šo vārdnīcu ir sniegta «piezīmes» ar tādu filoloģisku kritiku, ka nevarēju par tām nopriecāties vien, darba papildinājumiem un pārlabojumiem tās būs ļoti noderīgas.»⁹ Tās tiešām nodereja, sagatavojot visos četros sējumos pamanīto kļūdu labojumu 17 lappušu apjomā (876.—893. lpp.). Daudzi vārdnīcas lietotāji šim kļūdu labojumam uzmanību droši vien nav pievērsuši un nav arī ievērojuši 876. lappusē lasāmo zemsvītras norādi: «Lielāko daļu no kļūdām pamanījis Juris Alunāns.» Bet kas bija lasītājs Juris Alunāns, kura vārds nenovēršami saistās ar 19. gadsimtā dzīvojušo latviešu dzejnieku un publicistu Juri Alunānu?

Aizvadītajos simt gados viņa personība ir nepelnīti aizmirsta un palikusi nenoskaidrota. Tikai Alvis Augstkalns 1934. gadā grāmatīņā *Mūsu valoda, viņas vēsture un pēitāji* starp 20. gadsimta latviešu valodniekiem ir nosaucis arī Juri Alunānu, filologu, kas dzīvo Kauguru pagastā un de-

vis daudz noderīgu pārlabojumu *Latviešu valodas vārdnīcai*.¹⁰ Tomēr šī ziņa ir jāprecizē. Izrādās, ka lietpratīgais vārdnīcas labotājs Juris Alunāns ir dzimis Aleksandra un Marijas Alunānu ģimenē Kalsnavas Alunānos 1880. gadā¹¹, studējis ķīmiju Rīgas Politehnikumā (1903—1909), bet slimības dēļ studijas pārtraucis¹², no 1910. līdz 1949. gadam ir dzīvojis Liepas pagasta Lagātos¹³, bijis liels grāmatnieks, pats arī rakstījis, pratis franču, krievu un vācu valodu.

Vārdnīcas nozīme un otrā dzīve

20. gadsimta beigās un arī 21. gadsimtā «vārdnīca ir neaizstājama latviešu valodas vārdu klēts», to apstiprinājis arī lietuviešu izcilais leksikologs un valodniecības vēsturnieks Aļģirds Sabaļausks.

Starptautiski vārdnīca ir nozīmīgs avots indoeiropiešu salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā, viens no baltistikas stūrakmeņiem līdzās Endzelīna darbam *Lettische Grammatik (Latviešu valodas gramatika)*, (1922).

Savukārt mums pašiem vārdnīca atklāj latviešu valodas bagātību un dod vielu tās vēstures studijām. Turklāt jāuzsver, ka plašā tautas iesaiste vārdnīcas radīšanā stiprināja nācijas pašapziņu un vienotību. Vārdnīca pamatoti ir iekļauta Latvijas kultūras kanona (2009) vērtību sarakstā.

Vārdnīcas sējumi vai burtnīcas ieņēma godpilnu vietu Latvijas bibliotēku un daudzu māju grāmatplauktos, bet 1944. gada rudenī, kad tūkstošiem latviešu devās bēgļu gaitās un trimdā, daži līdzī paņēma arī šo *Latviešu valodas vārdnīcu*. Tā nodereja bēgļu nometņu skolās un kultūras norisēs. Dienvidvācijā nometnēs latviešu un arī latīņu valodu mācīja Alekssis Kalniņš (1908—2000), Latvijas Universitātes (LU) Baltu filoloģijas nodaļas absolvents. Pēc ierašanās 1951. gadā ASV viņš ar domubiedriem izveidoja Čikāgas Baltu filologu kopu un no 1953. līdz 1956. gadam izdeva vārdnīcu faksimilā. To varēja pasūtīt trimdnieki visā pasaulē.

Latvijā LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas pētnieku grupa no 1994. līdz 2006. gadam izveidoja vārdnīcas elektronisko versiju. Kopš 2018. gada četru pamatsējumu šķirklī ir plašai sabiedrībai pieejami brīvpieejā (www.aialab.lv/MEV).

Vārdnīcu joprojām ikdienā izmanto zinātnieki — filologi, folkloristi un vēsturnieki. Tā ir avots un atspēriena punkts jaunām vārdnīcām, piemēram, *Latviešu literārās valodas vārdnīcai* (1972—1996), Konstantīna Karuļa *Latviešu etimoloģijas vārdnīcai* (1992) un Janīnas Kursītes *Vārdenēm* (2007, 2009, 2012).

Vārdnīcu augstu vērtē arī rakstnieki. Vizma Belševica 1981. gadā kādā intervijā teikusi, ka Milenbaha un Endzelīna vārdnīca būtu vienīgā grāmata, ko viņa ņemtu līdz uz vientuļu salu, jo tā dod visu: mākslas baudu, zināšanas, iedvesmu. ■

Arta Snipe

Lai nekad vairs

Sabiedrības atveseļošanai vajadzīgs taisnīgums

Arta Snipe ir zvērināta advokāte ar gandrīz 20 gadu profesionālo pieredzi, strādā arī par augstskolu mācītājspēku. Absolvējusi Rīgas Juridisko augstskolu (2003) un Latvijas Universitātē ieguvusi doktora grādu tiesību zinātnēs (2020). 2019. gadā bijusi Fulbraita stipendiate Masačūsetsas Universitātē, kur pētīja pārejas taisnīgumu.

Kad valsti ir fundamentāli mainījusies politiskā iekārta un noslēdzies laikmets, kurā valsts pārkāpumi pret iedzīvotājiem gadiem ilgi tikuši normalizēti, aicinājumi organizēt «taisnīguma» pasākumus vai dibināt komisijas patiesības noskaidrošanai var likties maznozīmīgi. Skeptiķi teiks, ka tā ir lieka papīru smērēšana un resursu tērēšana, tomēr starptautiskajā praksē pēc noziedzīgu politisko režīmu maiņām vai cilvēktiesību masveida pārkāpumiem tiek īstenotas īpašas darbības, lai atjaunotu vēsturisko taisnīgumu, sabiedrībā veicinātu izligumu un stiprinātu demokrātiju. Šī prakse aizsākās pēc Otrā pasaules kara ar Vācijas denacifikāciju un no jauna aktualizējās 20. gadsimta 80. gadu beigās.

Pagātne ir pārvērtējama, vainīgie saucami pie atbildības, upuri pieminami, jo, tikai apzinoties notikušo, var virzīties tālāk un darīt visu iespējamo, lai vēsture neatkārtotos. Taisnīguma pamatā ir cilvēktiesību ievērošana, un taisnīgums ved pie miera sabiedrībā.

Ja salīdzina Vācijas un Krievijas attieksmi pret Otrā pasaules kara laikā pastrādātajiem noziegumiem, tajā skaitā holokaustu, tad mūsdienās skaidri redzams, kādas sekas ir tam, ka Vācija un vācieši uzņēmās atbildību par notikušo nacistu valdīšanas gados, bet Krievija kā PSRS mantiniece par komunistiskā režīma noziegumiem nedz uzņēmās atbildību, nedz tika starptautiski tiesāta. Un šodien tā jau gandrīz divus gadus pakļauj nāvējošam teroram Ukrainas iedzīvotājus.

Kas ir pārejas taisnīgums?

«Kā mēs sadzīvosim ar ļaunumu? Kā reaģēsim uz cilvēktiesību pārkāpumiem?» – tā 1985. gadā pēc režīma maiņas Argentīnā publiski vaicāja

Karlos Ninjo, Argentīnas tiesību teorētiķis un toreizējā prezidenta Raula Alfonsīna padomnieks. Ko darīt ar tiem, kas noziegumus pastrādājuši, kā nodrošināt taisnības sajūtu cietušajiem? Kā sabiedrībai tikt galā ar sarežģīto vēstures mantojumu, un kādi līdzekļi šajā procesā var palīdzēt?

Par pārejas tiesiskumu sāka runāt 20. gadsimta 80. gadu beigās. «Pāreja» ir demokrātiskas iekārtas izveide pēc totalitāra režīma vai diktatūras vai normālas dzīves atjaunošana pēc kara vai nemieriem. Savukārt «taisnīgums» nozīmē, ka jaunā demokrātiskā vara vērsas pret iepriekš pastrādātajiem pārkāpumiem. Pārejas tiesiskums nozīmē pasākumus, lai atzītu upuru ciešanas un sekmētu sabiedrības uzticēšanos demokrātiskai valstij, kā arī lai radītu konfliktējošu sabiedrības grupu izliguma iespēju.

Pirmā konference, kurā diskutēja par valsts rīcību attiecībā pret priekšteču noziegumiem, notika 1988. gada novembrī ASV, Mērilendā. Tolaik bija gāzta militārās diktatūras Dienvidamerikā, uz sabrukuma robežas atradās PSRS, bet Āfrikas Nacionālajā kongresā notika sarunas par apartheīda izbeigšanu Dienvidāfrikā. Valstis un sabiedrības dažādos pasaules reģionos saskārās ar līdzīgiem jautājumiem par taisnīgumu un kopīgi meklēja atbildes. Pēc tam notika arī citas konferences.

20. un 21. gadsimta mijā spēkā pieņēmas atziņa, ka, demokrātijai nomainot totalitāru režīmu, pagātnes notikumi ir jāizvērtē, lai tie nevarētu atkārtoties, un tam ir vajadzīga īpaša politika. 2000. gadā, bibliotēku datubāzē meklējot terminu *transitional justice*, varēja iegūt 17 rezultātus, savukārt pēc desmit gadiem jau tūkstošiem tekstu un avotu tieši jēdziens «pārejas taisnīgums» bija atslēgas vārds.¹

Pārejas taisnīguma īstenošanai izmanto dažādus juridiskus līdzekļus, arī kriminālvajāšanu; tiek sniegts atbalsts patiesības noskaidrošanai, piešķirtas kompensācijas, notiek institucionālas reformas. Lai novērstu noziegumu un cilvēktiesību pārkāpumu atkārtosanos, tiek izglītota sabiedrība – runājot par notikušo, to pētot, izskaidrojot. Tādēļ pārejas taisnīguma pasākumu iespējamais klāsts ir ļoti plašs, un tos izstrādā, ņemot vērā gan konflikta vai režīma raksturu un ilgumu, gan sabiedrības vajadzības un vērtības.

Pārejas taisnīguma pasākumi ir: tiesu procesi, kuros cilvēkus sauc pie kriminālatbildības par iepriekšējā režīma, kara vai nemieru laikā izdarītajiem noziegumiem; īpašu komisiju veidošana patiesības atklāšanai vai citas darbības, lai publicētu pārkāpumus; juridiskas programmas, ar kuru starpniecību cietušajiem kompensē mantiskos zaudējumus un kaitējumu, piemēram, tuvinieku nāvi, sakropļošanu vai nepamatotu apcietinājumu; visbeidzot – reformas tiesību aizsardzības sistēmā. Notiek arī cilvēku vērtēšana un vērtēšana ar mērķi nepieļaut noziedzīgā režīma atbalstītāju atrašanos augstos amatos.

1984. gada 20. septembris. Argentīnas Nacionālās personu pazušanas komisijas (CONADEP) prezidents rakstnieks Ernesto Sabato (no kreisās) pasniedz valsts prezidentam Raulam Alfonsīnam komisijas gala ziņojumu. To izdeva arī grāmatā *Nunca mas (Nekad vairs)*. Argentīnas Nacionālā ģenerālarhīva krājums

Kriminālatbildība

Jau kopš Nirnbergas tribunāla, kurā pēc Otrā pasaules kara tiesāja nacistiskos noziedzniekus, būtisks pārejas taisnīguma elements ir personīga kriminālatbildība par izdarītajiem un pieļautajiem noziegumiem. Starptautisku tribunālu mēģina izveidot arī pašlaik, lai tiesātu Krieviju par agresiju pret Ukrainu un tās laikā pastrādātajiem kara noziegumiem.

Mēdz būt valsts un starptautiska līmeņa tribunāli. Tiesas priekšā saukti gan Argentīnas militārās huntas līderi, kuri bija atbildīgi par tūkstošiem civiliedzīvotāju pazušanu huntas valdīšanas laikā (šie notikumi spilgti atainoti filmā *Argentina 1985* (2022)), gan atbildīgie par kara noziegumiem bijušās Dienvidslāvijas teritorijā.

Bijušās Dienvidslāvijas kara noziegumu tribunālā Hāgā kopumā tiesāja 161 apsūdzēto. Starp tiem bija Dienvidslāvijas prezidents Slobodans Miloševićs, kuru apsūdzēja par visiem iespējamajiem kara noziegumiem, noziegumiem pret cilvēci un genocīdu, tajā skaitā par 800 000 albāņu deportāciju no Kosovas un Kosovas albāņu un neserbu masveida nogalināšanu Horvātijā un Bosnijā. Bijušo Serbu Republikas prezidentu Radovanu Karadžiču notiesāja par kara nozie-

gumiem, tajā skaitā par Sarajevas blokādi un par Srebrenicas genocīdu.

Tāpat pie atbildības tika saukti vainīgie par 1994. gada genocīdu Ruandā, kur divu mēnešu laikā hutu cilts pārstāvji nogalināja no 500 tūkstošiem līdz vienam miljonam tutsu minoritātei piederīgo.

Pēc neatkarības atjaunošanas arī Latvijā aktuāls kļuva jautājums par PSRS totalitārā režīma noziegumu izvērtēšanu. Tomēr agrākajās PSRS republikās, tajā skaitā okupētajās Baltijas valstīs, un Varšavas pakta valstīs konkrētus cilvēkus pie kriminālatbildības sauca tikai atsevišķos gadījumos. Tā kā varmācīgākie masveida noziegumi tika izdarīti padomju okupācijas pirmajos gados, pusgadsimtu vēlāk bieži trūka pierādījumu, kas vainīgos (ja tie vēl bija dzīvi un dzīvoja Latvijā) ļautu notiesāt.²

20. gadsimta 90. gados Latvijā tika sākti deviņi tiesas procesi.³ Par genocīdu tiesāja bijušo Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāru Alfonu Noviku, kurš 1941. un 1949. gadā parakstīja pavēles par Latvijas iedzīvotāju deportācijām; par noziegumiem pret cilvēci, t. i., par dalību tajās pašās 40. gadu deportācijās, tiesāja arī bijušos drošībniekus Mihailu Farbtuhu un Nikolaju Larionovu, bet apsūdzībā par kara noziegumu — civiliedzīvotāju slepkavību Mazo Batu ciematā Otrā pasaules kara laikā — tiesāja sarkano partizānu grupas vadītāju Vasiliju Kononovu. Vairums no apsūdzētajiem nomira tiesvedības vai soda izciešanas laikā.

Tiesības uz patiesību

Vairākas agrākās Varšavas pakta valstis izlēma publicēt padomju ēras represīvo slepeno dienestu arhīvu materiālus, tā nodrošinot tiesības uz patiesību upuriem, kuri tādējādi ieguva gan iepriekš nezināmu būtisku informāciju, gan apliecinājumu par pārdzīvoto.⁴ Tomēr arhīvu atvēršanas prakse dažādās valstīs ir bijusi un ir atšķirīga.

Latvijā atstāto VDK arhīva daļu jeb t. s. «če-kas maisu» atvēršana nevedās ilgus gadus, līdz 2018. gadā Saeima lēma VDK aģentu kartotēku publiskot.⁵ To ieteica arī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija. Pārējie VDK arhīva materiāli Latvijā ir pieejami pētniecības vajadzībām.

Taču liela nozīme pārejas taisnīguma īstenošanā citviet pasaulē ir bijusi un aizvien ir t. s. patiesības vai patiesības un samierināšanas komisijām (*Truth and reconciliation commissions*). Šādu komisiju mērķis nav kādu sodīt, tām noteiktā laikā ir jāizmeklē cilvēktiesību pārkāpumi un jāsapatavo ziņojums. Tās arī nosauc vainīgos un pauž tiem publisku nosodījumu. Nereti komisijas nāk klajā ar priekšlikumiem, kā upuriem ciešanas un pārdzīvoto varētu kompensēt. Tāpat komisijas sniedz ieteikumus sabiedrībai vai valsts varai, kā šādu pārkāpumu iespējamību novērst nākotnē.

1983. gadā pēc militārās huntas gāšanas Argentīnas jaunievēlētais prezidents Rauls Alfonsīns nodibināja Nacionālo pazudušo personu

Okupācijas varai lojālo amatpersonu pārbaudes, atbrīvošana no amata nopietnā apjomā nenotika

komisiju (*National Commission on the Disappearance of Persons*). Tās uzdevums bija noskaidrot huntas režīma laikā pazudušo 10–30 tūkstošu cilvēku likteni. Komisiju vadīja sabiedrībā respektētais rakstnieks un zinātnieks Ernesto Sabato. No komisijas ziņojuma Sabato izveidoja saīsinātu versiju un izdeva grāmatā *Nekad vairs* (*Nunca mas*), ko aizgūtnēm lasīja visa Argentīna. Tā kļuva par bestselleru jau pirmajā iznākšanas nedēļā un joprojām ir viena no visvairāk pārdotajām grāmatām Argentīnas vēsturē. Izdevums tīmeklī pieejams arī angļu valodā.⁶

Dažas komisijas uzklausa tūkstošiem upuru liecības, citas – tikai dažus simptomus. Dienvidāfrikas Patiesības un samierināšanas komisija par upuriem atzina vairāk nekā 21 tūkstoši valsts iedzīvotāju, kas bija cietuši vai gājuši bojā apartheīda laikā. Komisija bija tiesīga amnestēt tos šī nozieguma līdzdalībniekus, kuri vaļširdīgi atzina un nožēloja izdarīto, tomēr no 7111 amnestijas lūgumiem tika apmierināti tikai 849. Ieskatu šīs komisijas darbā sniedz filma *Manā zemē* (*In My Country*, 2004).

Salīdzinājumam – Peru Patiesības komisija, kas darbojās no 2001. līdz 2003. gadam, uzklusēja ap 17 tūkstošiem liecību un secināja, ka konflikta laikā nogalināti vai bez vēsts pazuduši 69 280 cilvēki. Komisijas pārstāvji apmeklēja attālus valsts reģionus, dokumentēja 4600 masveida kapuvietu un noslēguma ziņojumā atklāja, ka 75% no represijās cietušajiem runā kečvu vai citā iezemiešu valodā un ka vairums upuru ir no valsts nabadzīgākajiem rajoniem. Peru Patiesības un samierināšanas komisija atzīta par vienu no vēsturiski spēcīgākajām šāda veida komisijām.⁷

Latvijā 1998. gadā toreizējais Valsts prezidents Guntis Ulmanis nodibināja Latvijas Vēsturnieku komisiju, tomēr tās mērķis bija detalizēti pētīt nacisma un padomju režīmu okupācijas laikā īstenoto politiku Latvijā – darbība bija tīri zinātniska. Zinātniskus uzdevumus veic arī 2005. gadā izveidotā komisija «PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapuvietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai», kas strādāja joprojām. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai (2014–2018) bija jāveic VDK dokumentu zinātniska (tajā skaitā vēsturiska un juridiska) izpēte, kā arī jāizvērtē VDK nodarītais materiālais un morālais kaitējums Latvijas Republikai un tās iedzīvotājiem.

Tomēr neviena no minētajām trim Latvijas komisijām nav patiesības komisijas līdziniece, jo tās neizmeklēja konkrētus noziegumus un neuzklusēja cietušos. Vienlaikus to devums ir vērtīgs sabiedrības un nācijas kopējās atmiņas un atmiņu politikas veidošanā.⁸

Reparāciju programmas

Vārds «reparācijas» daudziem asociējas ar nau-

du vai precēm, ko Vācija vēl ilgi pēc Otrā pasaules kara maksāja karā uzvarējušajai PSRS un tās sabiedrotajām. Savukārt Vācijas reparāciju programma *Wiedergutmachung* Izraēlai izrādījies līdz šim visaptverošākā reparāciju programma vēsturē.

Taču pārejas taisnīguma kontekstā šim terminam ir plašāka nozīme: ar reparāciju programmām valstis cenšas mazināt noziedzīgā režīma kaitējumu saviem pilsoņiem. Reparācijas var izpausties kā finansiāla vai simboliska kompensācija cietušajiem, kā publiska atvainošanās vai kā individuālas atvainošanās vēstules, kādas, piemēram, Japānas premjerministrs 1996. gadā nosūtīja sievietēm, kuras Otrā pasaules kara laikā Japānas armijā bija izmantotas kā seksa verdzenes. Arī pilsonisko un politisko tiesību atjaunošana (piemēram, vēlēšanu tiesību piešķiršana), kriminālsodu dzēšana, rehabilitācija vai īpaša veselības aprūpe un izglītības iespējas var būt daļa no reparācijām.

Pēc Staļina nāves lielākā daļa pēc 1940. gada politiski represēto Latvijas pilsoņu pakāpeniski drikstēja atgriezties okupētajā Latvijā. Arī 80. gadu otrajā pusē, kad jau tuvojās PSRS sabrukums, padomju režīma politiski vajātie pamazām tika atbrīvoti un drikstēja atgriezties mājās.⁹ Latvijas Augstākā Padome likumu «Par nelikumīgi represēto personu rehabilitāciju» pieņēma 1990. gada 3. augustā.

Atjaunotajā Latvijas valstī 90. gados politiski represētajiem tika radīta kompensāciju programma, kurā ietilpa tiesības agrāk pensionēties, piemaksas pie vecuma pensijas, atbrīvojumi no dažādiem maksājumiem. Upuri un viņu ciešanas tika atzītas valstiskā līmenī, nosakot 25. martu un 14. jūniju par komunistiskā terora upuru piemiņas dienām. Tika sākta politiski represēto cilvēku likteņu izpēte, izveidotas piemiņas vietas.

Decembra pirmajā svētdienā atzīmē Pret latviešu tautu vērstā totalitārā komunistiskā režīma genocīda upuru piemiņas dienu, kurā atceras 20. gadsimta 30. gadu beigās Staļina represijās cietušos PSRS dzīvojošos latviešus. Kopš 2022. gada Latvijā ir noteiktas divas jaunas piemiņas dienas, abas saistītas ar pretošanos 20. gadsimta okupāciju režīmiem un pieminot režīmu upurus: 2. marts ir Nacionālo partizānu bruņotās pretestības atceres diena, 17. marts – Nacionālās pretošanās kustības piemiņas diena.

Īpašuma tiesību atjaunošana uz reiz svešas varas nacionalizētajiem īpašumiem notika ne tikai pie mums, bet virknē Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu. Atsevišķi pētnieki apgalvo, ka Baltijas valstīs īstenotā restitūcijas politika ir bijusi viena no visaptverošākajām pasaulē.¹⁰ Namīpašumu atdošana bijušajiem īpašniekiem vai to mantiniekiem, īpašuma tiesību atjaunošana uz zemi, uzņēmumu un dzīvojamā fonda privatizācija ir daļa no pārejas taisnīguma pasākumiem.

Jebkura pārejas taisnīguma pasākuma virsmērķis ir izlīguma veicināšana

Institucionālās reformas

Lai arī pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā netika pieņemts īpašs lustrācijas likums, attiecīgās jomas tiesību aktos ir iekļautas normas, kas ierobežo bijušo PSRS drošības iestāžu darboņu, aģentu un aktīvistu tiesības ieņemt amatus tiesu varas posteļos. Ierobežojums tikt ievēlētiem pašvaldības domē un Saeimā ir noteikts bijušās PSRS un Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbiniekiem, kā arī cilvēkiem, kuri pēc neatkarības atjaunošanas darbojās Interfrontē, Komunistiskajā partijā vai līdzīgās organizācijās.

Taču okupācijas varai lojālo amatpersonu pārbaudes, atbrīvošana no amata nopietnā apjomā nenotika. Tāpēc tikai daļēji var piekrist viedoklim, ka lustrācija Latvijā netieši ir istenota ar vēlēšanu likuma ierobežojumiem un Pilsonības likuma regulējumu (tas nosaka automātisku pilsonības piešķiršanu tikai tiem, kas paši vai kuru vecāki bija Latvijas pilsoņi 1940. gada 17. jūnijā). Naturalizācijas «logi», Pilsonības likumā ietvertie naturalizācijas ierobežojumi tiem, kas bija sadarbojušies ar VDK, aktīvi darbojušies Interfrontē un līdzīgās organizācijās, no vienas puses, netieši izpildīja lustrācijas likuma lomu. Tomēr lustrācijai nebija pakļautas, piemēram, okupācijas režīmam lojālas amatpersonas, kurām bija tiesības uz Latvijas pilsonību.

Ja, piemēram, atjaunotā valsts vara nolemtu atlaist visus tiesnešus un izsludināt jaunu konkursu uz vakantajām vietām, pārejas periodā varētu rasties grūtības nodrošināt tiesu varas darbību. Tomēr ilgtermiņā šāda pieeja būtu veiksmīgāka, jo vakantās vietas tad varētu ieņemt valstij lojāli profesionāļi, kamēr Latvijā pēc valstiskuma atgūšanas sekmīgu karjeru izvērta pat tie tiesneši, kas bija kalpojuši okupācijas varai un piesprieduši bargus sodus padomju režīma pretiniekiem.

Jebkura pārejas taisnīguma pasākuma virsmērķis ir izlīguma veicināšana un demokrātijas nostiprināšana. Jurists, bijušais Valsts prezidents Egils Levits ir paudis, ka izlīgums kā sociālpsiholoģiska kategorija darbojas tikai tad, ja noteiktas darbības veic gan upuris, gan vainīgais. Levits uzsver, ka pēc patiesības noskaidrošanas tālākie izlīgumam nepieciešamie soļi — nodarījuma atzišana, nožēlošana un izpirkšana ar pozitīvu rīcību — vispirms ir jāspēr pašam vainīgajam un tikai tad var sekot cietušā piedošana un patiesību abu pušu izlīgums.¹¹

Pārejas taisnīguma efektivitāti izmērit ir grūti, tomēr pētnieki pa laikam mēģina analizēt tā ietekmi uz demokrātijas procesiem. Viena pētnieku grupa atzinusi, ka vislielāko efektu dod tiesvedību ierosināšana, amnestiju piemērošana un patiesības komisiju izveidošana, tomēr šajā pētījumā nevērtēja institucionālo reformu un reparāciju programmu ietekmi.¹² Un ir pierādījies, ka tiesvedības mazina nesodāmības apziņu, am-

nestijas veicina izlīgumu, patiesības komisijas veido sabiedrībā cieņpilnu attieksmi pret upuru ciešanām, bet iestāžu reformas un darbinieku pārbaudes ļauj valstij veidot jaunu politisko vidi, atbrīvojoties no iepriekšējā noziedzīgā režīma ietekmes. Pārejas taisnīguma iedzīvināšana sabiedrībai palīdz tikt galā ar pagātnes mantojumu un pārvērtēt piedzīvoto. Sabiedrība nevar atveseļoties, ja taisnīgums nav iestājies.¹³ ■

¹ Paige Arthur. *How Transitions Reshaped Human Rights: A Conceptual History of Transitional Justice*. *Human Rights Quarterly* 31, no. 2, 2009. 355.

² Ritvars Jansons. *Kara un genocīda noziegumus izmeklējot*. Referāts starptautiskajā konferencē *Politiskā atbildība Lietuvas Republikā. Kara un genocīda noziegumi — izmeklēšana un novērtējums 1992—2002 Viļņā* 2022. gada 4. augustā, <http://pra.vip.lv/rtrvrs.htm>

³ Katja Wezel. *Country Studies: Latvia in Encyclopedia of Transitional Justice*, ed. Lavinia Stan and Nadya Nedelsky, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 273.—80. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139043182>.

⁴ Skat., Čehijas NKVD/KBG arhīvus: <https://archivkgb.zcu.cz/en>

⁵ <https://kgb.arhivi.lv/>

⁶ http://www.desaparecidos.org/nuncamas/web/english/library/nevagain/nevagain_001.htm

⁷ Priscilla B. Hayner. *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. Hoboken Routledge, 2010.

⁸ Onur Bakiner. *Between Politics and History: The Baltic Truth Commissions in Global Perspective in Transitional Justice and the Former Soviet Union: Reviewing the Past, Looking Toward the Future*. Cambridge University Press, 2018. 155—76. <https://doi.org/10.1017/9781108182171.008>

⁹ Wezel, 277.

¹⁰ Yaël Ronen. *Transition from Illegal Regimes under International Law*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2011. 273. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uma/detail.action?docID=713067>.

¹¹ Egils Levits. *Pagātnes pārvērtēšana no Valstsgrība: idejas un domas Latvijai, 1985—2018* / Egils Levits, red. Rudīte Kalpiņa et al., Idejas un domas Latvijai, 1985—2018. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2019. 668—69.

¹² Tricia D Olsen, Leigh A Payne, and Andrew G Reiter. *The Justice Balance: When Transitional Justice Improves Human Rights and Democracy*. *Human Rights Quarterly* 32, no. 4, 2010. 980—1007. <https://doi.org/10.1353/hrq.2010.002>.

¹³ <https://lr1.ism.lv/lv/raksts/brivibas-bulvaris/sabiedriba-nevar-atveseloties-ja-taisnigums-nav-iestajies.-sarun.a183763/>

Šogad žurnāla pēdējā lapa atvēlēta pēc *Domuzīmes* rosinātas tēmas tapušam dzejolim vai īsam dzejas ciklam

Liāna Langa ir dzejniece un publiciste. Saņēmusi Dzejas dienu balvu par krājumu *Te debesis, te ciparnīca* (1998) un *Antenu burtnīca* (2006), Latvijas Literatūras gada balvu par *Iepūt taurītē, Skorpion!* (2002), arī laikraksta *Diena* gada balvu kultūrā par krājumu *Vilkogas* (2011). Pirmā latviešu dzejniece, kas ar lasījumu uzstājusies Kongresa bibliotēkā Vašingtonā (2016). Jaunākais krājums — *Velēnu kleita* (2018). Kopš 2022. gada pavasara raksta sociālo poēmu — vada latviešu valodas nostiprināšanas kampaņu *#Runālatviski #AtkrieviskoLatviju*.

Liāna Langa

Augustā, kad nācu no Ikšķiles veikala uz mājām, sākās spēcīgs, silts, vēl vasarīgs lietus ar vējbrāzmām. Patvēros tunelī zem šosejas, kur lietu nogaidīja vesels cilvēku spiets. Uz sekundes desmitdaļu — kā īsā zibsnī — ieraudzīju, ka pasaule ir skaista un laimīga. Šo sekundes desmitdaļas spožo gaismu centos iemūžināt, dodot tai paplašinājumu dzejas valodā — noteiktā formā un atskaņās.

zem tilta nogaidījām lielu lietu
ar roku zariem ieķērušies sevi
un koki attālāk kā milzu pieminekļi
ar brāzmām uzdejojot, gaismā svaidījās

bij' strazdi nometuši savas flautas zemē
un notis sakustējās gaidītāju sejās
kad lietus kāpa lejā tā kā smējējs
kā zvaniķis, kurš sapņo, ka ir dievs

pār tiltu skrēja varavīksnes vilki
vējš kaklos uzkāris tiem starta svilpi
mēs stāvējām kā neizraktas akas
jo lietus bezgalīgais lija pakrūtēs

ar lietus skropstām apseguši vaigus
ar ausīm atceroties nāves klaigas
ar pirkstiem tamborējot ēnas svaigas
un straumju dvašu sevi elpojot

mēs lietus stīgām sevi iestīgojām
ar akas seju lietu nodungojām
un vērojām caur saplusušām plaisām
kā zemes krūkās ielist mūsu vārds

tur Jānis Līga Matīss lietus stīgās
sauc Dārtu Laimu zalkti sūnu vigās
viss mūžs kā viena zibens uzplaiksnījums
kā foto, kurā gaisma apstājās

zem tilta nogaidījām lielu lietu
mēs savā spietā, dzīves asmens strēlē
un mana valoda man koda mēlē
un mana valoda man koda mēlē